

Jézus barátai

Szeretet, hűség és közelség
az evangéliumokban

A borító AI-val készült.

HÁTTÉRGYÁR

JÉZUS BARÁTAI

Szeretet, hűség és közelség az evangéliumokban

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

Tartalom

Előszó - Volt-e magánélete Jézusnak?	4
1. Mit jelentett barátnak lenni Jézus korában?	11
2. A tizenkettő - tanítványok vagy barátok?	19
3. Péter - a barát, aki vitatkozott vele	28
4. Jakab és János - a belső kör	36
5. Egy ház Betániában	43
6. Márta - akit Jézus szeretett	53
7. Betániai Mária - a nő Jézus lábánál	62
8. Lázár - „akit szeretsz”	71
9. Lázár volt a szeretett tanítvány?	81
10. A tanítvány, akit Jézus szeretett	90
11. Mária Magdolna - a nő, aki végig ott maradt	101
12. A keresztt alatt	107
13. „Láttam az Urat” - Mária Magdolna és a feltámadás	112
14. Johanna, Zsuzsanna és a többi női követő	120
15. Akikkel Jézus asztalhoz ült	126
16. Nikodémus és Arimateai József - az óvatos barátok	133
17. Keresztelő János - mester, előfutár vagy társ?	141
18. A család és a barátok	148

19. Júdás - amikor a közeli ember árulóvá válik	154
20. Mária Magdolna az apokrif hagyományban	161
21. Péter és Mária - ki örökölte Jézus tekintélyét?	167
22. Szerette-e Jézus Mária Magdolnát?	171
23. Tamás, Fülöp és a többiek - amikor minden közösség saját apostolt keresett	177
24. Barátság és hatalom az ősegyházban	183
25. Kik voltak valóban Jézus barátai?	189
Kronológia	196
Főbb szereplők	204
Felhasznált és ajánlott irodalom	209

Előszó - Volt-e magánélete Jézusnak?

Jézus életének vannak olyan pillanatai, amelyeket a keresztény kultúra két évezrede szinte változatlan képekben őriz. Látjuk a pusztában, amint böjtöl és kísértésekkel küzd; látjuk a Galileai-tenger partján, amikor követésre hívja a halászokat; a hegyen, ahol tömeg hallgatja; Jeruzsálemben, amikor bevonul a városba; az utolsó vacsoránál, majd a Getszemáni-kertben és a kereszten. Ezekben a jelenetekben Jézus szinte mindig mások előtt áll. Tanít, vitatkozik, gyógyít, kérdésekre válaszol, embereket hív magához vagy éppen ellenfelekkel kerül szembe. A róla szóló legkorábbi keresztény iratok elsősorban nyilvános működéséről beszélnek.

Sokkal kevesebbet tudunk arról, milyen volt akkor, amikor nem tömeg vette körül. Nem tudjuk, kivel beszélgetett szívesen hosszú estéken át, kinek mondta el félelmeit, kitől fogadott el tanácsot, kinek a házában pihent meg úgy, hogy nem kellett tanítania vagy vitatkoznia. Nem maradt fenn Jézustól magánlevél, napló vagy olyan kortársi beszámoló, amely mindennapi életének apró részleteit örökítette volna meg. Az

evangéliumokat sem azért írták, hogy kielégítsék az utókor kíváncsiságát a názáreti Jézus személyes életéről.

Mégsem teljes a hallgatás. A szövegekben elszórtan olyan mondatok maradtak fenn, amelyek mögött személyes kapcsolatok sejlenek fel. Jézus belép egy házba Betániában, ahol Márta és Mária fogadja. Lázárról azt üzenik neki, hogy beteg az, akit szeret. János evangéliumának elbeszélője egy helyen megáll, és külön hangsúlyozza, hogy Jézus szerette Mártát, annak nővérét és Lázárt. Amikor Lázár meghal, Jézus sír. A jelenlévők számára a könnyek jelentése magától értetődő: abból, amit látnak, arra következtetnek, hogy különösen szerette ezt az embert.

Másutt Mária Magdolna neve bukkan fel újra és újra. Galileától követi Jézust, jelen van a kivégzés közelében, tudja, hová temették, majd a húsvéti hagyomány egyik legfontosabb szereplőjévé válik. Lukács más nőket is megnevez, akik Jézust és tanítványait vagyonukból támogatták. Az utolsó napok elbeszéléseiben Arimateai József és Nikodémus lép elő olyan emberekként, akik addig vagy alig voltak láthatók, vagy egyáltalán nem szerepeltek. Péter mindenkinél többször kap szót, de kapcsolata Jézussal tele van feszültséggel, félreértéssel, ragaszkodással és kudarccal. A negyedik evangéliumban

pedig megjelenik egy névtelen alak, akit az elbeszélő egyszerűen úgy nevez: a tanítvány, akit Jézus szeretett.

Ezekből az elszórt nyomokból születik meg a kérdés: kik voltak Jézus barátai? Már maga a kérdés is óvatosságot követel. A barátság modern fogalmát nem lehet változtatás nélkül visszavetíteni az első századi Palesztinába. A tanítvány és a mester kapcsolata nem azonos két mai barát kapcsolatával; a rokoni, gazdasági és vallási kötelékek súlya is más volt. A Jézust követő emberek ráadásul nem alkottak egyetlen, jól körülhatárolható csoportot. Voltak, akik elhagyták otthonukat és vele vándoroltak. Mások helyben maradtak, szállást adtak neki vagy támogatták. Megint mások csak rövid időre kerültek kapcsolatba vele, mégis olyan mély nyomot hagytak az evangéliumi hagyományban, hogy nevük fennmaradt.

A könyv ezért nem kíván névsort készíteni Jézus „legjobb barátairól”. Ilyen listát a források alapján nem lehet hitelesen összeállítani. Sokkal érdekesebb annak vizsgálata, milyen fokozatai rajzolódnak ki a közelségnek. Kik azok, akik újra meg újra megjelennek Jézus mellett? Kik kerülnek be életének válságos pillanataiba? Kinek a neve marad fenn akkor is, amikor egy történet szereplőjének nevét az evangélistának nem feltétlenül

kellett volna megőriznie? Kiről mondja ki a szöveg, hogy Jézus szerette? Kik azok, akik Jézus halála után arra hivatkozhattak, hogy személyesen ismerték, hallották és közel álltak hozzá?

Az utóbbi kérdés különösen fontos. Jézus halála után a személyes közelségből tekintély lett. Aki együtt járt vele Galileában, aki jelen volt a kezdetektől, aki látta a kereszthalált vagy találkozott a feltámadottal, annak szava különös súlyt nyert a kialakuló közösségekben. Péter tekintélyének egyik alapja éppen az volt, hogy a legszűkebb tanítványi körhöz tartozott. Jakab, Jézus testvére más módon rendelkezett kivételes legitimitással. Mária Magdolna hagyományában pedig a húsvéti találkozás vált az apostoli tekintély forrásává. Évszázadokkal később apokrif művek szerzői is arra törekedtek, hogy tanításaikat valamely Jézushoz különlegesen közel álló személy szájába adják.

Ezért a barátság története egyúttal a korai kereszténység hatalmi és emlékezeti története is. A források azonban nem egyformák. Márk evangéliuma valószínűleg a legrégebbi fennmaradt evangélium; Máté és Lukács sokszor felhasználja Márk anyagát, miközben saját hagyományokat is őriz. János evangéliuma számos ponton egészen másképp beszéli el Jézus működését.

Olyan szereplőket állít középpontba, akik a szinoptikus evangéliumokban alig vagy egyáltalán nem jelennek meg, és olyan hosszú beszédeket ad Jézus szájába, amelyek stílusa erősen különbözik Márk, Máté és Lukács rövidebb mondásaitól. Mindez nem jelenti azt, hogy János történetileg értéktelen volna. Azt jelenti, hogy különösen körültekintően kell mérlegelni, hol őrizhet önálló régi hagyományt, és hol alakítja át azt saját teológiai világának megfelelően.

Ugyanez még inkább igaz az apokrif iratokra. Mária evangéliuma, Tamás evangéliuma, Fülöp evangéliuma és a többi későbbi szöveg rendkívül fontos forrás, de nem azért, mert valamiféle titkos levéltárként közvetlenül megőrizte volna mindazt, amit a kanonikus evangéliumok elhallgattak. Ezeknek az iratoknak jó része évtizedekkel, olykor évszázadokkal Jézus halála után keletkezett. Tanúskodnak arról, hogyan emlékeztek Jézus egyes követőire, milyen tekintélyt tulajdonítottak nekik, és milyen vitákhoz használták fel alakjukat. Egy késői szövegben megjelenő Mária-Péter konfliktusból nem lehet egyszerűen arra következtetni, hogy a történeti Péter és Mária Magdolna között pontosan ilyen összeütközés történt. Arra viszont igen, hogy bizonyos keresztény közösségekben Mária emlékezete alkalmas

volt arra, hogy Péterével versengő tekintélyt képviseljen.

A könyv ezért mindenütt három kérdést tesz fel. Mit mond ténylegesen a forrás? Mit lehet ebből történetileg valószínűsíteni? És mit tett hozzá a későbbi keresztény emlékezet?

Ez a különbségtétel különösen fontos lesz Mária Magdolna esetében. A nyugati kereszténység évszázadokon át gyakran bűnbánó prostituáltként ábrázolta, holott a kanonikus evangéliumok sehol nem állítják róla, hogy prostituált lett volna. Másfelől az sem következik az apokrif iratokból, hogy Jézus felesége vagy szerelmi társa lett volna. A történeti Mária alakját mindkét irányban vastag rétegben borította be a későbbi képzelet.

Hasonlóan óvatosnak kell lennünk a szeretett tanítvánnyal. Az egyházi hagyomány hosszú idő óta Zebedeus fiával, János apostollal azonosítja. Maga a negyedik evangélium azonban nem mondja ki ezt. A szeretett tanítvány névtelen marad, és éppen ez a névtelenség teremtett teret számos későbbi feltevésnek. Felmerült Lázár, János presbiter, egy ismeretlen jeruzsálemi tanítvány, sőt az is, hogy az alak részben az ideális tanítvány irodalmi megtestesítője. A könyvben

egyik megoldást sem fogjuk előre győztesnek nyilvánítani.

A nyomozás középpontjába mégis Betánia kerül. Kevés evangéliumi történetben érezzük olyan közel Jézus személyes életét, mint Márta, Mária és Lázár házában. János evangéliumának nyelvezete itt szokatlanul közvetlen. Ez a család nem csak hallgatja Jézus tanítását. Jézus ismeri őket, hozzájuk megy, hírt küldenek neki, számonkérlik rajta késlekedését, ő pedig gyászol velük. Ha bárhol keresni akarjuk annak emlékét, hogy milyen lehetett Jézus barátként, aligha találhatunk jobb helyet. Mielőtt azonban belépnénk ebbe a házba, tisztáznunk kell, mit jelenthetett egyáltalán a barátság abban a világban, amelyben Jézus élt.

1. Mit jelentett barátnak lenni Jézus korában?

Ha egy mai ember azt mondja, hogy valaki a barátja, többnyire szabadon választott személyes kapcsolatra gondol. A barát nem családtag, nem munkatárs, nem felettes, nem olyan ember, akivel valamilyen jogi vagy gazdasági kötelesség kapcsolja össze. A barátság eszményéhez kölcsönös bizalmat, érzelmi közelséget, őszinteséget és rendszerint valamiféle egyenrangúságot társítunk. Az első század mediterrán világában mindez létezett, de egészen más társadalmi viszonyok között.

A görög nyelv több olyan szót használt, amelyeket magyarul szeretetnek vagy barátságnak fordítunk. A *philos* jelenthetett barátot, kedvelt embert, hozzá közel álló személyt; a hozzá kapcsolódó *philein* ige szeretetet, ragaszkodást fejezhetett ki. Az *agapan* és az *agapē* szintén a szeretet nyelvéhez tartozott. A későbbi keresztény szóhasználat időnként élesebb különbséget látott ezek között, mint amennyit az ókori görög nyelv tényleges használata indokol. Különösen János evangéliumában fordul elő, hogy az elbeszélő a két szeretetet kifejező igét egymáshoz közel, láthatóan részben átfedő jelentéssel használja.

A barátság ugyanakkor nem szakadt el a társadalmi rendtől. A római világban az *amicitia*, a barátság nyelve politikai kapcsolatot és kölcsönös szolgálatot is jelölhetett. Egy magasabb rangú ember „barátai” között lehettek olyanok, akik társadalmilag messze nem voltak vele egyenrangúak. A patrónus és kliens kapcsolata szintén ölthette a barátság nyelvi formáját, miközben világos függőségi viszony maradt. A ház, az asztalközösség, a kölcsönös védelem, az ajánlás és a vendéglátás olyan társadalmi köteléket hozott létre, amelyet egy modern európai ember könnyen különálló kategóriákra bontana, az ókori ember számára azonban összetartozhatott.

Jézus zsidó környezetében ehhez járult a rokonság és a vallási közösség különös súlya. A család nem magánügy volt, hanem az ember társadalmi helyzetének egyik alapja. Az egyén nem csak önmagát képviselte. Tartozott egy házhoz, nemzetséghez, településhez és vallási közösséghez. Éppen ezért különösen élesen hathattak azok a jézusi mondások, amelyek a vérségi családhoz való viszonyt relativizálták. Amikor az evangéliumi Jézus azt kérdezi, ki az ő anyja és kik a testvérei, majd a körülötte ülő követőkre mutat, nem csak kedves metaforát használ. A tanítványi közösséget a kor egyik

legerősebb társadalmi kötelékének, a családnak a nyelvén értelmezi.

Ez azonban még nem feltétlenül barátság. A tanítvány és mester kapcsolata hierarchikus. A tanítvány hallgat, követ, tanul és alkalmazkodik mesteréhez. Jézus esetében ráadásul a követés az evangéliumok szerint olykor drasztikus követelményekkel járt. Otthon, megélhetés és családi kötelezettségek kerülhettek háttérbe. „Kövess engem” – hangzik a felszólítás, amelynek súlyát későbbi olvasó könnyen elveszíti. A követés nem elsősorban eszmék elfogadását jelentette, hanem fizikai mozgást. A tanítvány útra kelt.

John P. Meier a történeti Jézus követőiről szóló nagy elemzésében éppen ezt tartja az egyik fontos ismertetőjegynek. Megkülönbözteti a tömeget, a szorosabb értelemben vett tanítványokat és a tizenkettőt. A határok azonban már az evangéliumi hagyományban sem teljesen világosak. Voltak olyan nők, akik Galileától követték Jézust, és Lukács szerint anyagi javaikkal is támogatták a csoportot. Nehéz volna őket pusztán kívülálló jótevőknek nevezni. Mások, például a betániai testvérek, láthatóan nem hagyták el otthonukat azért, hogy állandóan Jézussal vándoroljanak, kapcsolatuk mégis személyesebbnek tűnik sok név szerint ismert

tanítványénál.

A Jézus körül kialakuló társaság tehát koncentrikus körökhöz hasonlíthatott. A legkülső réteget azok a tömegek alkották, amelyek egy-egy helyen összegyűltek körülötte. Némelyek gyógyulást kerestek, mások tanítást hallgattak, voltak, akik csak kíváncsiságból érkeztek. Beljebb találjuk azokat, akik tartósabban kötődtek hozzá. Ennél szűkebb csoportot jelenthettek azok, akik vele utaztak. Külön egység volt a tizenkettő, és még ezen belül is felismerhető egy háromtagú kör: Péter, Jakab és János.

Mindezek mellett létezhetett egy másfajta közelség is, amely nem illeszkedik könnyen ezekbe a körökbe. Lázár nem szerepel a tizenkettő között, és semmi sem utal arra, hogy Galileában Jézussal vándorolt volna. János evangéliuma mégis olyan nyelven beszél kapcsolatukról, amelyet a tizenkettő legtöbb tagjával kapcsolatban soha nem használ. Ez figyelmeztetés arra, hogy az intézményi vagy tanítványi rang nem feltétlenül azonos a személyes közelséggel.

Különösen érdekes ebből a szempontból János evangéliumának búcsúbeszéde. Jézus ott követőit már nem szolgáknak, hanem barátoknak nevezi. Az indoklás

szerint a szolga nem tudja, mit tesz az ura, Jézus viszont mindazt tudtukra adta, amit az Atyától hallott. A barátság ebben a szövegben a bizalmas tudás és a kinyilatkoztatás nyelvéné válik. Ugyanakkor a mondat folytatása megmutatja, mennyire eltér ez a modern barátságeszménytől: „Ti barátaim vagytok, ha megteszitek, amit parancsolok nektek.” A kapcsolatban továbbra is jelen van az engedelmesség.

A negyedik evangélium számára tehát a barátság nem csak érzelem. A szeretet, a tanítás átadása, az engedelmesség és végül az élet feláldozása összetartozik. „Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mint ha valaki életét adja barátaiért” – mondja Jézus ugyanebben a beszédben. Az evangélista olvasója természetesen már a közelgő kereszthalál felől érti ezt a mondatot. A történeti Jézus barátságairól szóló vizsgálat számára azonban egy másik mozzanat is fontos: a korai kereszténységben Jézus és követői kapcsolatának leírására a barátság nyelve valóban rendelkezésre állt.

Más evangéliumokban ritkább ez a szóhasználat. Jézust ellenfelei gúnyosan a vámszedők és bűnösök barátjának nevezik. A vád éppen azért érdekes, mert társadalmi közelséget feltételez. Nem csak arról van szó, hogy Jézus prédikált olyan embereknek is, akiket

vallásilag vagy erkölcsileg kétesnek tartottak. Együtt evett velük. Az ókori világban az asztal megosztása látványos társadalmi állásfoglalás lehetett. Aki valakivel rendszeresen étkezett, azt bizonyos értelemben befogadta.

A vámszedők és bűnösök „barátja” elnevezés így egyszerre gúny és történeti nyom. Azt mutatja, hogy Jézus működését kortársai vagy legalábbis a róla fennmaradt korai hagyomány egy része olyan társas kapcsolatokkal kötötte össze, amelyek átlépték az elfogadott határokat. Az étkezés közben kialakuló közelség nem feltétlenül jelentett életre szóló személyes barátságot, de több volt annál, hogy a tanító messziről megszólított egy hallgatóságot.

Az evangéliumok Jézusa gyakran éppen házakban kerül legközelebb egyes emberekhez. Péter kafarnaumi háza, Lévi vagy Máté lakomája, a farizeusoknál elköltött étkezések, Zakeus háza és mindenekelőtt Betánia mind arra emlékeztetnek, hogy a nyilvános prédikáció mellett létezett a vendégség világa. Egy vándorló tanítónak szüksége volt befogadókra. Nem vitt magával fogadót vagy saját otthont. Emberek nyitották meg előtte házukat, ételt adtak, helyet biztosítottak neki és követőinek. A vendéglátásból kölcsönös bizalom

fejlődhetett ki.

Éppen ezért Jézus barátainak keresésekor nem csak arra kell figyelniük, kit nevez a szöveg barátnak. Figyelni kell a házakra, az asztalokra, az utakra, a gyászra, azokra a pillanatokra, amikor valaki kockázatot vállal érte, és arra is, ki marad jelen akkor, amikor a kapcsolat már semmilyen előnnyel nem jár. A kereszthalál elbeszélése ebből a szempontból különösen könyörtelen próba. Ott a tanítványi rang önmagában keveset jelent. A jelenlét vagy a távollét válik beszédessé.

Egyetlen fogalommal ezért nem lehet leírni Jézus valamennyi közeli kapcsolatát. Péter tanítvány és vezető. Mária Magdolna követő és tanú. Márta házigazda, tanítvány és hitvalló. Lázár barátként jelenik meg. Nikodémus óvatos szimpatizáns, aki a történet végére nyíltan cselekszik. Arimateai József Jézus halála után vállal kockázatot. A szeretett tanítvány pedig olyan névtelen közeli követő, akinek személyazonossága maga is az evangélium egyik legnagyobb rejtélyévé vált.

A könyvben ezért a barátság nem szűk filológiai kategória lesz. A szó tágabb értelemben azokat a kapcsolatokat fogja össze, amelyekben személyes közelség, bizalom, hűség vagy különös ragaszkodás

mutatható ki. Ettől még minden egyes esetben jelezni kell, ha maga a forrás nem használja a barát szót. Másként olyan bizonyosságot teremtenénk, amelyet az evangéliumok nem adnak meg.

Ezzel együtt egy dolgot már most ki lehet mondani. Jézus nem magányos vallási géniuszként járta Galileát. Működésének kezdettől társas jellege volt. Embereket hívott maga mellé, együtt utazott velük, vendégül látták, támogatták, kérdeztek tőle, vitatkoztak vele, félreértették és időnként elhagyták. Halála után pedig ezek az emberi kapcsolatok váltak a róla szóló emlékezet legfontosabb hordozóivá.

2. A tizenkettő - tanítványok vagy barátok?

A keresztény képzeletben Jézus és a tizenkét apostol szinte elválaszthatatlan. Leonardo da Vinci Utolsó vacsorájától a templomok apostolszobrain át a gyermekbibliákig Jézus körül rendszerint tizenkét férfi áll. Annyira természetesnek tűnik ez a kép, hogy könnyű megfeledkezni róla: történeti szempontból két külön kérdést kell feltenni. Valóban létezett-e Jézus életében egy tizenkét tagú, kiemelt tanítványi csoport? És ha igen, ez azt jelenti-e, hogy ők voltak személyesen a legközelebbi barátai?

Az első kérdésre a kutatók többsége meglehetősen határozott igennel felel. John P. Meier részletesen vizsgálta azokat az érveket, amelyek szerint a tizenkettő esetleg csak Jézus halála után létrejött intézmény lehetett, amelyet az ősegyház később vetített vissza a mester életébe. A feltevés nem lehetetlen, hiszen a korai kereszténység számos későbbi intézményét és konfliktusát az evangéliumok Jézus történetének elbeszélése során is értelmezték. A tizenkettő esetében azonban több, egymástól részben független hagyomány teszi valószínűvé, hogy a csoport valóban Jézus életében

létezett.

Márk többször beszél a tizenkettőről, de önmagában ez még nem volna döntő, hiszen Máté és Lukács Márkot ismerte és felhasználta. Fontosabb, hogy a tizenkettő különböző hagyományrétegekben bukkan fel, és Pál is ismeri ezt a csoportot. Az első korinthusi levél feltámadási hagyományában azt írja, hogy Krisztus megjelent Kéfásnak, majd „a tizenkettőnek”. A megfogalmazás annál érdekesebb, mert Júdás kiesése miatt ekkor szó szerinti értelemben már aligha lehettek tizenkettőn. A szám tehát csoportnévvé vált.

Júdás története további érv a csoport történeti léte mellett. Az evangéliumi hagyomány számára kínos és teológiailag súlyos állítás, hogy Jézus egyik kiválasztottja árulta el őt. Márk és János egymástól eltérő elbeszélő világban egyaránt úgy jelöli Júdást, mint aki „egy a tizenkettő közül”. Ha a későbbi egyház szabadon alkotott volna Jézus számára ideális tizenkét fős vezetői testületet, aligha lett volna természetes, hogy az egyik alapító tagot árulóként találja ki.

A tizenkettő száma önmagában is beszédes. Izrael tizenkét törzsére utalt, és ezért valószínűleg nem adminisztratív okból választották. Jézus működésének

egyik központi témája Isten országának elérése volt. Egy tizenkét tagú csoport létrehozása ebben az összefüggésben prófétai jelképként működhetett: Izrael helyreállításának, összegyűjtésének jeleként. A tizenkettő tehát elsősorban nem Jézus tizenkét legjobb barátjának klubja volt. Teológiai és jelképes funkcióval rendelkezett.

Ez fontos különbség. A nyugati kereszténység később szinte automatikusan „tizenkét apostolról” beszélt, holott az Újszövetség terminológiája kevésbé egységes. A „tanítvány”, az „apostol” és a „tizenkettő” nem minden szövegben ugyanazt jelenti. Márk inkább a tanítvány szót használja, Lukács viszont erősebben összekapcsolja a tizenkettőt az apostoli tisztséggel. Pál számára az apostol kategóriája nyilvánvalóan szélesebb a tizenkettőnél, hiszen saját magát is apostolnak tekinti, és másokat is így nevezhet.

Ha tehát Jézus barátait keressük, nem tehetünk egyenlőségjelet a „tizenkettő” és a „legközelebbi emberek” közé. A tizenkettő tagjai között akadnak olyanok, akikről az evangéliumok a nevükön kívül szinte semmit nem mondanak. Tádé vagy Jakab, Alfeus fia személyes kapcsolatáról Jézussal gyakorlatilag nincs elbeszélhető anyagunk. A névsor megőrizte emléküket,

egyéni arcuk azonban eltűnt.

Mások ezzel szemben rendkívül határozott személyiséggé válnak. Péter újra és újra megszólal. Jakab és János különleges jelenetekben vannak jelen. Tamás János evangéliumában önálló karaktert kap. Fülöp és András szintén többször előlép a háttérből. Az evangélisták azonban nem ugyanolyan arányban őrizték meg a tizenkettő tagjainak emlékét, és ebből nem következtethetünk egyszerűen arra, hogy Jézus kit kedvelt jobban. A fennmaradt történetek mennyiségét az is befolyásolta, hogy az egyes apostolok milyen szerepet játszottak a Jézus halála utáni közösségekben.

A legfeltűnőbb természetesen Péter túlsúlya. Neve minden apostollistán az első helyen áll, és az evangéliumok elbeszéléseiben messze többször szerepel a tizenkettő legtöbb tagjánál. Ez aligha pusztán irodalmi véletlen. Már nagyon korán különleges tekintélye volt a Jézus-mozgalomban, és Pál levelei is egyértelműen fontos vezetőként mutatják. Galata levelében Pál Kéfást azok között említi, akiket a jeruzsálemi közösség „oszlopainak” tartott.

Péter közelségét azonban az evangéliumok nem hibátlan hűséggel azonosítják. Éppen ellenkezőleg: talán

senki sem kap annyi bírálatot Jézustól, mint ő. Felismeri Jézus jelentőségét, majd rögtön tiltakozik szenvedésének gondolata ellen. Megfogadja, hogy akkor sem hagyja el, ha mindenki más elbukik, majd néhány órával később háromszor megtagadja. A vízen járás történetében egyszerre mutat bátorságot és félelmet. A színeváltozásnál beszélni kezd, amikor az evangélista szerint maga sem tudja, mit mondjon.

Mindez különösen értékesé teszi Pétert Jézus személyes kapcsolatainak vizsgálatakor. Az evangéliumi hagyomány nem simította tökéletes barátsággá kettőjük kapcsolatát. Megőrizte a konfliktusokat is. Egy későbbi egyházi vezető tekintélyét akár úgy is meg lehetett volna alapozni, hogy múltjából eltüntetik a kudarokat. Ehelyett a megtagadás története mind a négy evangéliumban fennmaradt.

Ez persze nem jelenti azt, hogy minden részlete szó szerint rekonstruálható. Az evangélisták teológiai céllal formálták Péter alakját. Márknál a tanítványok értetlensége általában is fontos motívum, és Péter ennek egyik legerősebb megtestesítője. János evangéliumának utolsó fejezete pedig már a feltámadás utáni közösség vezetői kérdéseinek világában mutatja be Pétert. Mégis nehéz volna megmagyarázni, miért ragaszkodott volna

minden hagyomány a megtagadás emlékéhez, ha semmilyen történeti alapja nem lett volna.

A tizenkettőn belül azonban még szűkebb kör is felismerhető. Péter, Jakab és János több olyan jelenetben van jelen, ahová a többi tanítvány nem jut be. Márk elbeszélésében ők kísérik Jézust Jairus házába, amikor a leányt életre kelti. Ugyanez a három tanítvány megy vele a színeváltozás hegyére. A Getszemáni-kertben szintén őket viszi magával beljebb.

A három jelenet különösen érdekes együtt. Az egyikben Jézus hatalma mutatkozik meg a halál fölött, a másokban különleges kinyilatkoztatás tanúi lesznek, a harmadikban viszont Jézus félelmével és szorongásával találkoznak. Ha a hagyomány mögött valóban ott áll egy történeti belső kör emléke, akkor Péter, Jakab és János nem csak fontos tanításokat hallottak. Olyan pillanatokban kerültek közel Jézushoz, amelyekhez másokat nem engedett.

A Getszemáni-jelenet ebből a szempontból a legerősebb. Márk Jézusa ott nem az a nyugodt, minden eseményt előre uraló alak, akit János passiójában látunk. Megrendül és gyötrődni kezd. A három tanítványt arra kéri, maradjanak és virrasszanak vele. A kérés a maga

egyszerűségében talán minden teológiai értelmezésnél közelebb visz a személyes kapcsolat kérdéséhez. Válságában nem a tizenkettőt egyformán viszi magával, hanem hármat választ ki.

A történet ugyanakkor kegyetlenül megmutatja ennek a közelségnek a határait. A három férfi elalszik. Jézus ismételten visszatér hozzájuk, és újra alva találja őket. Ha történeti emléket őriz a jelenet, különös ereje éppen abból fakad, hogy a legközelebbi emberek sem tudják teljesíteni azt az egyszerű kérést, amelyet Jézus utolsó szabad óráiban hozzájuk intéz.

Ez nem a későbbi szentéletrajzok hibátlan barátsága. Az evangéliumok világában a közelség nem biztosíték a hűsége.

Jakab és János kapcsolata Jézussal szintén ellentmondásos. Márk szerint Jézus a „Boanergész”, vagyis a „mennydörgés fiai” nevet adta nekik. A megnevezés pontos háttere nem ismert, de aligha egy halk, háttérbe húzódó testvérpárt sejtet. Lukács egy történetében tüzet akarnak lehívni egy szamaritánus falura, amely nem fogadja be Jézust. Márknál pedig azt kérik, hogy Jézus dicsőségében egyikük a jobbján, másikuk a balján ülhessen.

A kérés aligha mutat szerény tanítványokat. Ugyanakkor éppen az bizonyítja különleges önérzetüket, hogy reálisnak tartották: ők lehetnek Jézus mellett a legelőkelőbb helyen. Akár történeti emlék, akár a korai közösség rangvitáinak lenyomata is van a történetben, azt mindenképpen megmutatja, hogy Jakabot és Jánost a hagyomány Jézus közvetlen köréhez kapcsolta.

Máté érdekes módon a testvérek anyjára helyezi át a kínos kérést. Ezzel valamelyest enyhül Jakab és János felelőssége. Márk régebbi változata valószínűleg közelebb áll az eredeti hagyományhoz: ott maguk a testvérek kérik a kiváltságot. Az apró eltérés jó példa arra, hogyan változhatott egy tanítvány emlékezete az evangéliumi hagyomány továbbadása során.

A tizenkettőről tehát egyszerre két dolgot állíthatunk viszonylag nagy biztonsággal. Valószínűleg történeti csoport volt, amelyet Jézus saját működése során hozott létre vagy legalábbis maga köré szervezett. Ugyanakkor semmi nem indokolja, hogy mind a tizenkét tagot azonos fokon Jézus személyes barátjának tekintsük.

Sőt a későbbi vizsgálódás egyik meglepő eredménye éppen az lehet, hogy az evangéliumokban a legerősebb személyes szeretetnyelv nem a tizenkettő legtöbb

tagjához kapcsolódik. János evangéliuma nem azt mondja, hogy Jézus szerette Bertalant, Tamást vagy Andrást. Kifejezetten egy betániai család kapcsán teszi meg ezt a kijelentést, majd bemutat egy másik, névtelen tanítványt, akit újra és újra úgy határoz meg: ő az, akit Jézus szeretett.

Mielőtt azonban Betániába érnénk, két olyan kapcsolatot kell közelebbről megvizsgálnunk, amelyek nélkül Jézus legszűkebb körét nem lehet megérteni. Az egyik Péteré, aki egyszerre volt a leggyorsabban megszólaló tanítvány, a későbbi közösség egyik vezetője és az az ember, aki a döntő pillanatban megtagadta mesterét. A másik Jakab és János története, amely megmutatja, hogy a belső körhöz tartozás rivalizálást, becsvágyat és félreértést is jelenthetett.

Jézus közeli kapcsolatairól az első fontos tanulság így már a betániai történetek előtt kirajzolódik. A szeretet és a hűség az evangéliumokban nem jár mindig együtt. A legközelebbi tanítványok éppen azért érdekesek, mert kudarcot vallhatnak. A későbbi kereszténység szentjei mögött az evangéliumok még olyan embereket mutatnak, akik félnek, versengenek, alszanak, menekülnek és időnként megtagadják azt, akit követnek.

3. Péter - a barát, aki vitatkozott vele

Ha az evangéliumok alapján egyetlen embert kellene megneveznünk, aki Jézus nyilvános működése során a legközelebb állt hozzá a tizenkettő közül, Péter lenne a legkézenfekvőbb választás. Nem azért, mert a források azt mondják róla, hogy Jézus őt szerette a legjobban. Ilyen kijelentést sehol nem találunk. Péter közelsége abból rajzolódik ki, hogy szinte minden fontos helyzetben jelen van, gyakran ő szólal meg elsőként, és kapcsolatukban olyan személyes feszültség mutatkozik, amely pusztán intézményi ranggal nehezen magyarázható.

Már maga a név kérdése is beszédes. A görög Petrosz és az arám Kéfa egyaránt a sziklához, kőhöz kapcsolódik. Pál levelei következetesen Kéfásnak nevezik, ami arra utal, hogy ez az elnevezés igen korai lehetett. Az evangéliumok Simonból Pétert formálnak, de nem egységesen mondják el, mikor és milyen körülmények között kapta ezt a nevet. János evangéliuma már első találkozásukkor Jézus szájába adja az új nevet. Máténál a híres cezáreai hitvallás után kap különös hangsúlyt: „Te Péter vagy, és erre a sziklára építem egyházamat.” A

szöveg későbbi egyháztörténeti jelentősége óriási lett, de történeti szempontból óvatosan kell kezelni. A névadás maga valószínűleg régi hagyományt őrizhet, a köré épült teljes teológiai értelmezés azonban már Máté közösségének világát is tükrözi.

A legkorábbi evangéliumi hagyomány Pétert halászként mutatja be. Márknál Jézus a Galileai-tenger mellett látja meg Simont és testvérét, Andrást, amint hálót vetnek a vízbe, és követésre hívja őket. A történet rendkívül tömör. A testvérek azonnal otthagyják hálóikat. Hasonló jelenet következik Jakab és János meghívásával. A leírás teológiai ereje éppen az azonnaliságban rejlik: Jézus hívása megszakítja a korábbi életet.

Ez azonban aligha jelenti azt, hogy a történeti Simon egyetlen ismeretlen ember felszólítására minden előzmény nélkül hátrahagyta volna munkáját. Lukács már jóval összetettebb jelenetet alkot, amelyben a csodálatos halfogás előzi meg a meghívást. János pedig egészen más hagyományt őriz: András Keresztelő János köréből érkezik Jézushoz, majd ő vezeti hozzá Simont. Ezek az eltérések arra figyelmeztetnek, hogy a meghívástörténetek nem jegyzőkönyvek. A hagyomány azt őrizte meg, hogy Péter már Jézus működésének kezdetétől hozzá tartozott, a találkozás részleteit

azonban különféleképpen beszéltek el.

Péter otthonának kérdése jóval több pusztá életrajzi érdekességnél. Márk szerint Jézus Kafarnaumban Simon és András házába megy, ahol Simon anyósa lázasan fekszik. Jézus meggyógyítja, majd estére az egész város az ajtó előtt gyülekezik. A történetből kiderül, hogy Péter házas ember volt. Pál első korinthusi levele később arra utal, hogy Kéfás feleségével együtt utazhatott missziói során. A kép tehát nem a későbbi cölibátusban élő apostol eszményét mutatja, hanem egy családos férfit, akinek háza Jézus galileai működésében fontos bázissá válhatott.

Kafarnaum ezért Jézus kapcsolati hálójának egyik legfontosabb helyszíne lehetett. Márk elbeszélésében Jézus ugyan „otthon” van ott, ahol tanít, gyógyít és embereket fogad, de nem világos, hogy saját házról van-e szó. A történeti rekonstrukciók gyakran feltételezik, hogy Péter háza vagy annak környezete szolgálhatott rendszeres találkozóhelyként. Régészeti feltárások során Kafarnaumban egy olyan késő római, bizánci keresztény kultuszhelyé átalakított lakóházat tártak fel, amelyet már korán Péter házaként tiszteltek. A régészet természetesen nem bizonyíthatja, hogy valóban ebben az épületben lakott az apostol, de a helyi emlékezet korai

kialakulása figyelemre méltó.

Ha Jézus rendszeresen Péter otthonában szállt meg, az kapcsolatuknak olyan dimenzióját sejteti, amelyet a tanítványi rang önmagában nem fejez ki. Az ember, aki valakinek a házában alszik, együtt étkezik családjával, ismeri anyósát és naponta érintkezik vele, a mediterrán világban szükségképpen bekerül egy személyesebb kapcsolati térbe.

Az evangéliumok azonban nem egy harmonikus baráti kapcsolat idilljét őrzik. Péter újra és újra ellenkezik Jézussal. A legdrámaibb eset Cézarea Filippi környékén történik. Márk szerint Péter helyesen ismeri fel Jézust Krisztusként, de amikor Jézus szenvedéséről és haláláról kezd beszélni, félrehívja és megfeddi. A görög ige erős: nem udvarias ellenvetésről van szó. Péter úgy gondolja, Jézus téved.

Jézus válasza még keményebb: „Távozz tőlem, Sátán!” A jelenet különösen nehéz lenne, ha a későbbi egyház kizárólag Péter tekintélyének megalapozására szerkesztette volna történetét. A kereszténység egyik legfontosabb apostolát Jézus a kísértő nevével szólítja meg. Máté ugyan közvetlenül előtte a szikláról és az egyház kulcsairól szóló kivételes ígérettel emeli fel

Pétert, a botrányos feddést mégsem törli ki.

A történet mögött valószínűleg olyan emlék húzódik, amely szerint Péter nem értette vagy nem akarta elfogadni Jézus szenvedésének lehetőségét. Ez történetileg nagyon hihető. Egy követő számára, aki Jézus működésében Isten közelgő győzelmét látta, a mester kivégzésének gondolata nem magától értetődő beteljesedés, hanem kudarc lehetett. A húsvét utáni keresztség már a kereszthalál felől olvasta vissza a történetet. Péter azonban a történet pillanatában még nem rendelkezhetett ezzel az értelmezéssel.

Egy közeli kapcsolat gyakran éppen ott válik láthatóvá, ahol konfliktus keletkezik. Jézus nem csak eltávolítja Pétert a csoportból. A kemény szó után is vele marad. Péter pedig az összeütközés ellenére sem hagyja el. Az evangéliumok nem tudósítanak arról, hogyan rendeződhettek ezek a konfliktusok a hétköznapi életben. Csak az eredményt látjuk: Péter továbbra is ott van.

A következő nagy törés a passióban következik. Péter az utolsó vacsorán ünnepélyesen kijelenti, hogy akkor sem botránkozik meg, ha mindenki más elbukik. Márknál még tovább megy: ha Jézussal együtt kell meghalnia, akkor sem tagadja meg. Az olvasó már tudja, hogy

néhány órán belül éppen az ellenkezője történik.

A főpap udvarában Péter háromszor tagadja, hogy Jézushoz tartozna. Az első alkalommal kitérő választ ad, később már esküdözni kezd, végül átkozódik. Amikor megszólal a kakas, eszébe jut Jézus jóslata, és sírni kezd.

A jelenet sok szempontból kulcsfontosságú Jézus és Péter kapcsolatának megértéséhez. Az evangéliumi hagyomány nem próbálja meg szebbé tenni a főapostol múltját. A későbbi keresztény közösségeknek tudniuk kellett, hogy vezetőjük a döntő pillanatban kudarcot vallott. Ez az emlék annyira beépült a hagyományba, hogy egyik evangélista sem hagyta el.

János más módon rendezi el a történetet. Nála Péter a feltámadás után háromszor kapja meg Jézustól a kérdést: „Szeretsz engem?” A három kérdés nyilvánvalóan kapcsolatba hozható a három megtagadással. Az elbeszélés nem nevezi ezt formálisan megbocsátásnak, de szerkezete ezt sugallja. Péter nem csak visszatér a közösségbe; feladatot kap: „Legeltesd juhaimat.”

A görög szövegben Jézus és Péter a szeretetre két különböző igét, az *agapan* és a *philein* alakjait használja. A későbbi prédikációs hagyomány gyakran nagy teológiai különbséget épített erre, mintha Jézus magasabb rendű,

isteni szeretetről kérdezné Pétert, aki csak alacsonyabb fokú baráti szeretetet merne vallani. A János-evangélium nyelvhasználata azonban nem támogat ilyen merev különbségtételt. Az evangélista másutt is váltogatja a két ígét, ezért valószínűbb, hogy stiláris változatosságról van szó. A jelenet ereje nem az eltérő görög szavakban, hanem az ismétlésben rejlik.

Háromszor hangzott el a tagadás, és háromszor hangzik el a szeretet kérdése. Történetileg természetesen nem tudjuk bizonyítani, hogy a Tibériás-tó partján pontosan ez a beszélgetés zajlott le. János evangéliumának huszonegyedik fejezetét sok kutató a mű későbbi lezárásának vagy kiegészítésének tartja. Mégis fontos korai keresztény emléket tükröz: a közösségnek választ kellett adnia arra, hogyan lehetett az a Péter az egyház egyik vezetője, aki megtagadta Jézust. A válasz nem az volt, hogy tagadás soha nem történt, hanem hogy a kapcsolat helyreállt.

Ez a helyreállítás teszi Péter történetét különösen emberivé. A barátság nem azért marad fenn, mert nincs benne kudarc, hanem azért, mert a kudarc nem lesz feltétlenül a kapcsolat vége.

Péter és a szeretett tanítvány János evangéliumának végén egymás mellett jelenik meg, de az evangélista láthatóan megkülönbözteti szerepüket. Péter vezetői megbízást kap. A szeretett tanítvány pedig tanúságtevőként jelenik meg. A kétféle tekintély egymás mellett él: az egyik pásztori és közösségi, a másik személyes emlékezethez kötődik. Ez később különösen fontossá válik majd, amikor megpróbáljuk azonosítani a szeretett tanítványt.

Péter esetében azonban már most megfogalmazható egy óvatos következtetés. Történeti bizonyossággal nem mondhatjuk, hogy Jézus „legjobb barátja” volt. Az evangéliumok nem használnak ilyen kategóriát. Szinte bizonyos viszont, hogy a legkorábbi és legszűkebb tanítványi körhöz tartozott, személyes otthona Jézus működésének egyik bázisa lehetett, és kapcsolatukban egyszerre volt jelen bizalom, vita, kudarc és újrakezdés. Kevés olyan alak van az evangéliumokban, akin keresztül ennyire jól látszik: Jézushoz közel kerülni nem jelentette azt, hogy valaki mindig megértette őt.

4. Jakab és János – a belső kör

Péter után két név tér vissza feltűnő rendszerességgel a Jézushoz legközelebb álló tanítványok között: Jakab és János, Zebedeus fiai. A keresztény emlékezet később külön utakon vezette tovább őket. Jakab az Apostolok cselekedetei szerint korán mártírhalált halt Heródes Agrippa uralma alatt. Jánosból pedig az egyházi hagyományban fokozatosan a negyedik evangélium szerzője, a szeretett tanítvány és az idős efezusi apostol alakja formálódott.

A történeti rekonstrukciónál ezeket a későbbi hagyományokat félre kell tenni. Az evangéliumok korábbi rétegében a két testvér együtt mozog, és személyiségük kevésbé szelíd, mint a későbbi művészet János-ábrázolásai sugallják.

Márk szerint Zebedeus fiai halászok voltak, akik apjukkal és napszámosokkal dolgoztak. Ez apró, de fontos társadalomtörténeti részlet. A családnak valószínűleg nem csak egyetlen csónakja és létminimumon tengődő halászata volt, ha alkalmazottakat is tartott. A Galileai-tó halászata összetett gazdasági rendszer része volt, amelyben a halászok engedélyekhez, kereskedelmi hálózatokhoz és

feldolgozáshoz kapcsolódtak. Jakab és János nem feltétlenül a társadalom legszegényebb rétegéből érkezett.

Márk egy különös becenevet is megőrzött: Jézus a testvéreket Boanergésznek nevezi, amit az evangélista „mennydörgés fiainak” fordít. A szó arám eredetének pontos magyarázata régóta vitatott, de a hagyomány valamilyen erőteljes, indulatos személyiséget társított hozzájuk. A becenév annál érdekesebb, mert Péter esetében is van Jézushoz kötött új név. Lehetséges, hogy Jézus valóban adott jelképes neveket vagy gúnyneveket legközelebbi követőinek.

Lukács egyik története jól illik a „mennydörgés fiai” képhez. Amikor egy szamaritánus falu nem fogadja be Jézust, Jakab és János megkérdezi, akarja-e, hogy tüzet hívjanak le az égből és pusztítsák el a falut. Jézus megfeddi őket. A jelenet szöveghagyománya nem teljesen egységes, de a testvérek indulatos fellépése jól beleillik abba a képbe, amelyet Márk beceneve sejtet.

Kettejük legfeltűnőbb szereplése azonban Márk tizedik fejezetében található. Jakab és János odalép Jézushoz, és először szinte korlátlan ígéretet próbál kicsikarni belőle: „Azt akarjuk, hogy amit kérünk, tedd

meg nekünk.” Jézus visszakérdez, mit kívánnak. A válasz szerint azt szeretnék, hogy dicsőségében egyikük jobbján, másikuk balján ülhessen.

A kérés mögött nem nehéz felismerni a rangvágyat. Ha Jézus eljövendő uralma valódi királyságként valósul meg, ők szeretnék elfoglalni a két legfontosabb helyet. A jelenet egyúttal azt is mutatja, hogy Jakab és János különösen közel érezhette magát Jézushoz. Nem kértek volna ilyen kiváltságot, ha semmi alapját nem látták volna annak, hogy kiemelt helyzetben vannak.

A többi tíz tanítvány felháborodik, amikor értesül a kérésről. Az evangélista ebből Jézus szolgáló vezetésről szóló tanításához jut el, de a történet mögött egy nagyon emberi közösség képe rajzolódik ki. A tizenkettő nem egyformán alázatos szentek társasága. Versengenek a helyekért, méltatlankodnak mások becsvágya miatt, és újra meg újra arról vitatkoznak, ki a nagyobb.

Máté később annyiban módosítja a történetet, hogy a kérést Jakab és János anyja mondja ki. A két testvér továbbra is érintett, hiszen Jézus hozzájuk fordul válaszában, de a kezdeményezés terhe részben lekerül róluk. Ez jól mutatja, hogyan finomodhatott egy vezető apostol emlékezete. Ami Márknál közvetlen becsvágy, az

Máténál egy anya kérésének közvetítésével válik kevésbé kínossá.

A két testvér közelségének legerősebb bizonyítéka mégsem ez, hanem az, hogy Péterrel együtt három kulcsjelenet tanúi. Jairus leányának történetében Jézus senkit nem enged magával a gyermek szobájába Péteren, Jakabon és Jánoson, valamint a szülőkön kívül. A színeváltozáskor ismét ezt a három tanítványt viszi fel a hegyre. A Getszemáni-kertben pedig ugyanez a három ember megy vele beljebb.

A három történetben különböző arcát látják Jézusnak. Jairus házában hatalmát a halál fölött. A hegyen dicsőségét. A kertben sebezhetőségét.

Ez az utolsó a legkülönösebb. Márk nyelvezete szokatlanul erős: Jézus megrendül, gyötrődik, és azt mondja nekik, hogy lelke halálosan szomorú. Arra kéri őket, maradjanak ott és virrasszanak.

Ha az evangéliumokban Jézus emberi közelségének pillanatait keressük, ezt nehéz megkerülni. Nem tanítás hangzik el tömeg előtt, hanem segítségkérés három emberhez. Jézus olyan állapotban van, amikor társaságra van szüksége.

A három tanítvány azonban elalszik. A jelenet későbbi keresztény szemmel szinte botrányos. Azok, akik kiváltságos módon látták Jézus dicsőségét, most képtelenek egy órát ébren maradni mellette. Pétert név szerint is megszólítja: „Simon, alszol?” A háromszori visszatérés fokozza a kudarcot.

A történeti hitelességet itt nem lehet egyszerűen bizonyítani. A tanítványok alvása alatt elhangzó imát nyilván nem jegyezhetette fel közvetlenül valamelyikük, ha valóban aludtak. Az elbeszélés teológiai megformáltsága világos. Ugyanakkor a hagyomány megőrizhetett egy alapemléket arról, hogy Jézus letartóztatása előtt súlyos lelki válságot élt át, és a legszűkebb kör tagjai sem tudtak mellé állni.

Jakab és János történetében ezért ugyanaz az ellentmondás jelenik meg, amely Péternél. A közelség valós, de a hűség nem automatikus.

Jakab további sorsa különösen érdekes. Az Apostolok cselekedeteinek elbeszélése röviden közli, hogy I. Heródes Agrippa karddal kivégeztette „Jakabot, János testvérét”. A történet valószínűleg a 40-es évek elejére tehető. Az apostol haláláról semmilyen részletes beszámoló nem maradt fenn, pedig később legendák

egész sora kapcsolódott hozzá. A spanyolországi misszió és Santiago de Compostela hagyománya évszázadokkal későbbi. A legkorábbi forrás mindössze azt mutatja, hogy Jakab elég jelentős tagja volt a jeruzsálemi mozgalomnak ahhoz, hogy a politikai üldözés célpontjává váljon.

János története bonyolultabb, mert az újszövetségi és későbbi hagyományok összefonódtak. Pál a Galata levélben Jakabbal és Kéfással együtt egy Jánost említ a jeruzsálemi közösség „oszlopai” között. Általában Zebedeus fiával azonosítják, bár a szöveg ezt nem mondja ki. Ha azonosítás helyes, János valóban vezető szerepet játszott az első jeruzsálemi közösségben.

A nagy kérdés később az lesz, azonos-e ez a János azzal a névtelen tanítvánnyal, akit a negyedik evangélium „Jézus szeretett tanítványának” nevez. A későbbi egyházi hagyomány igennel felelt. Maga a szöveg azonban soha nem mondja: „János, akit Jézus szeretett.” Sőt éppen az a feltűnő, hogy a Zebedeus-fiak neve a negyedik evangéliumban csak a huszonegyedik fejezetben, közvetett módon bukkan fel, miközben a szeretett tanítvány többször szerepel névtelenül.

Ezt a kérdést még nem kell eldöntenünk. Fontosabb, hogy a szinoptikus hagyomány alapján János valóban

Jézus belső körének egyik tagja volt. Ez erős alapot adott a későbbi azonosításhoz, még ha önmagában nem is bizonyítja azt.

A háromtagú belső kör létezése történetileg valószínűnek mondható, bár egyes jelenetek irodalmi megformálása nyilvánvaló. Péter, Jakab és János neve több, egymástól különböző hagyományban kapcsolódik egymáshoz. A legkorábbi jeruzsálemi egyházban is kiemelkedő szerepet játszottak vagy játszhattak. Nem meglepő tehát, hogy az evangéliumok visszatekintve őket állítják Jézus mellé legfontosabb pillanataiban.

Mindez azonban még mindig a tanítványi kör világa. A kapcsolatokat misszió, vezetés, követés és későbbi egyházi tekintély határozza meg. A következő helyszín egészen más.

Betániában nincs meghívástörténet, nincs apostoli rang, nincs tizenkettőhöz tartozás. Van viszont egy ház, három testvér és egy olyan mondat, amelyhez hasonlót az evangéliumok alig mondanak bárkiről: Jézus szerette őket.

5. Egy ház Betániában

Jeruzsálemtől alig néhány kilométerre, az Olajfák hegyének keleti oldalán feküdt Betánia. Az ókori település helyét általában a mai al-Eizariya területével azonosítják. A modern arab név maga is Lázár emlékét őrzi: al-‘Ayzariyya, Lázár helye. A későbbi keresztény zarándokhagyomány annyira összekapcsolta a falut János evangéliumának történetével, hogy Lázár sírját évszázadok óta mutatják az érkezőknek.

A történeti Jézus szempontjából azonban sokkal fontosabb kérdés, hogy mit tudhatunk arról a családról, amelyhez az evangéliumok Betániát kapcsolják. Lukács egy rövid történetet mond el két nővéréről, Mártáról és Máriáról. Jézus úton van tanítványaival, amikor betér egy faluba. A falu nevét az evangélista nem közli. Egy Márta nevű asszony befogadja házába. Nővére vagy testvére, Mária Jézus lábához ül és hallgatja tanítását, miközben Márta a vendéglátással járó szolgálatba merül.

A jelenetből évszázadokon át a szemlélődő és cselekvő élet jelképe lett. Mária a kontempláció, Márta a tevékeny szolgálat alakjává vált. Az eredeti történet azonban ennél sokkal konkrétabb. Egy nő házat vezet és vendégül lát egy vándortanítót, egy másik nő pedig férfi

tanítványokhoz hasonló testhelyzetben ül a tanító lábánál.

Mária pozíciója különösen figyelemre méltó. „Valakinek a lábánál ülni” a tanítványság nyelvéhez kapcsolódhat. Pál az Apostolok cselekedeteinek elbeszélése szerint Gamáliel lábánál nevelkedett. Lukács tehát Máriát nem csak áhítatos hallgatóként, hanem tanítványi helyzetben mutatja.

Márta közben panaszt tesz. Úgy érzi, nővére magára hagyta a munkával, és Jézustól várja, hogy utasítsa Máriát segítségre. Jézus válasza híressé vált: „Márta, Márta, sok mindenre gondod van és sok minden nyugtalanít, pedig kevésre van szükség, vagy csak egyre. Mária a jobb részt választotta.”

A mondat szöveghagyománya változó, és értelmezése sem egyszerű. Nem feltétlenül a házimunka elutasításáról van szó. A történet hangsúlya azon áll, hogy Jézus tanításának hallgatása elsőbbséget élvezhet a társadalmi szerepelvárással szemben. Mária tanítványi helyzetét Jézus védi meg.

Lukács azonban nem mondja, hogy ez Betániában történik. Nem nevezi Lázárt sem.

János evangéliuma viszont egyértelműen Betániába helyezi Mártát és Máriát, és harmadik testvérként bemutatja Lázárt. Ez felveti az alapvető történeti kérdést: ugyanarról a két nőről van-e szó?

A névegyezés erősen erre utal. Márta neve viszonylag ritkább, és mindkét hagyományban Mária nevű nővérrel szerepel. Mindkét történetben otthoni környezetben találkozunk velük, Jézus vendégként jelenik meg, Márta aktívabb szerepet vállal, Mária pedig különösen közeli kapcsolatba kerül Jézussal. A legtöbb olvasó már az ókor óta természetesen azonosította őket.

Mégsem teljesen problémamentes az összekapcsolás. Lukács útleírásában a történet olyan helyen áll, amely földrajzilag nem illeszkedik könnyen Betániához. Jézus még hosszú úton van Jeruzsálem felé. A modern kutatás azonban régóta felismerte, hogy Lukács nagy útbeszámolója nem pontos útinapló. Az evangélista teológiai és irodalmi szempontok szerint rendezte el anyagát, ezért a történet helye nem feltétlenül jelzi eredeti földrajzi környezetét.

Az is lehetséges, hogy Lukács olyan hagyományt ismert Mártáról és Máriáról, amelyből Betánia és Lázár neve már kiesett vagy eleve nem tartozott hozzá. János

viszont más, részletesebb családi emléket őrzött. A két hagyomány közös történeti magja ebben az esetben az lehetett, hogy Jézusnak valóban volt két Márta és Mária nevű női követője vagy támogatója, akiknek házában vendégeskedett.

János evangéliumának tizenegyedik fejezete azonban sokkal többet mond. „Beteg volt pedig egy Lázár nevű ember Betániából, Máriának és nővérének, Mártának falujából.”

Az evangélista ezután különös módon azonosítja Máriát: ő az, aki majd megkeni az Urat illatszerrel és hajával törli meg lábát. Maga ez az esemény csak a következő fejezetben következik. Ez arra utalhat, hogy az evangélista feltételezi: olvasói már ismerik Mária történetét, vagy az elbeszélő tudatosan előreutal.

Ezután érkezik az üzenet Jézushoz: „Uram, íme, akit szeretsz, beteg.” Nincs szükség névre. A nővérek feltételezik, hogy Jézus pontosan tudja, kiről beszélnek. A megfogalmazás természetes bizalmasságot sugall. Nem azt üzenik, hogy „Lázár beteg”, hanem hogy az az ember beteg, akit szeret.

Az evangélista nem hagyja ezt pusztán a nővérek véleményének. Néhány mondattal később maga az

elbeszélő teszi hozzá: „Jézus pedig szerette Mártát, annak nővérét és Lázárt.”

Ez a mondat a könyvünk egyik legfontosabb forráshelye. Az evangéliumokban természetesen sokszor szó esik Jézus szeretetéről. János evangéliuma Isten világ iránti szeretetéről beszél, Jézus tanítványai iránti szeretetéről, kölcsönös szeretetparancsról. Az azonban ritka, hogy az elbeszélő három név szerint meghatározható személyről külön kijelenti: Jézus szerette őket.

A mondat azért is figyelemre méltó, mert Márta kerül az első helyre. A későbbi keresztény hagyomány hajlamos volt Máriát tekinteni spirituálisan magasabb rendűnek, részben Lukács története alapján. János azonban nem állít fel ilyen rangsort. Márta nevét mondja először, és ugyanabba a szeretetkapcsolatba helyezi mindhárom testvért.

Mit jelenthetett ez történetileg? A legegyszerűbb válasz az volna, hogy János evangéliuma valódi emléket őrzött Jézus és egy betániai család közeli kapcsolatáról. Richard Bauckham részletesen vizsgálta a Márta-Mária-Lázár család történeti valószínűségét, és amellet érvelt, hogy a történet több olyan konkrét

elemet tartalmaz, amely egy valódi jeruzsálemi-betániai hagyományból származhatott.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy János teljes Lázár-elbeszélését változtatás nélkül történeti beszámolónak kellene elfogadni. Lázár feltámasztása a negyedik evangéliumban Jézus nyilvános működésének csúcspontja, és közvetlenül elindítja a halálához vezető folyamatot. János számára a történet hatalmas teológiai jelentőségű. Jézus kijelenti: „Én vagyok a feltámadás és az élet”, majd Lázár előjön a sírból. Az elbeszélés egyszerre csoda, jel és Jézus saját halálának előképe.

A történeti nehézség nyilvánvaló. Márk, Máté és Lukács egyáltalán nem említi Lázár feltámasztását. Ha Jézus valóban Jeruzsálem közelében, sok tanú előtt támasztott fel egy négy napja halott, ismert embert, nehéz megmagyarázni, hogyan maradhatott ki egy ilyen esemény a szinoptikus hagyományból.

Erre számos magyarázat született. Egyesek szerint a szinoptikusok egyszerűen nem ismerték a történetet. Mások azt feltételezték, hogy az érintett család védelmében korábban nem nevezték meg őket, és csak később vált lehetővé Lázár nevének közlése. Megint mások szerint János teológiai elbeszélése egy kisebb

gyógyítási vagy halálközeli történetet nagyított fel, vagy teljes egészében jelképes kompozíciót alkotott.

Biztos választ nem tudunk adni. A hallgatás önmagában nem bizonyítja, hogy Lázár nem létezett vagy hogy Jézus nem állt kapcsolatban a családdal. Éppen itt válik fontossá a különbségtétel az esemény és a szereplők történetisége között. Lehetséges, hogy Márta, Mária és Lázár valódi személyek voltak, és Jézus valóban szoros kapcsolatban állt velük, miközben a Lázár feltámasztásáról szóló elbeszélés jelenlegi formája erősen johanneus teológiai alkotás.

A történet személyes részletei mindenesetre szokatlanul gazdagok. Márta meghallja, hogy Jézus közeledik, és elé megy. Mária a házban marad. Mindketten ugyanazzal a mondattal fordulnak hozzá: „Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem.”

Ez nem udvarias vallásos beszéd. Vádat is tartalmaz.

Jézus késlekedett. A nővérek üzentek neki, ő azonban nem érkezett azonnal. Most mindketten számon kérik rajta hiányát. Egy távolságtartó vallási tanítóval szemben aligha ilyen természetességgel fogalmaznának. A mondat azt sugallja, hogy joguknak érzik kimondani

csalódásukat.

Mártával Jézus hosszú teológiai párbeszédet folytat. Mária esetében más történik. Amikor meglátja őt sírni, és a vele érkezőket is sírni látja, Jézus megrendül.

Majd elhangzik az Újszövetség egyik legrövidebb és legismertebb mondata: „Jézus könnyekre fakadt.” A körülállók következtetése: „Nézzétek, mennyire szerette őt!”

A jelenet teológiai értelmezése sokféle lehet, de az elbeszélés szintjén egyértelmű. Jézus gyászolja Lázárt. A történet nem azt mondja, hogy általában együtt érzett az emberi szenvedéssel, hanem egy meghatározott ember halála fölött sír.

Ha Jézus barátainak nyomait keressük, ennél közvetlenebb bizonyíték alig található a kanonikus evangéliumokban. A betániai kapcsolat ráadásul nem ér véget a sírnál. A következő fejezetben Jézus ismét Betániában van egy vacsorán. Márta szolgál, Lázár azok között ül, akik vele együtt étkeznek, Mária pedig drága illatszerrel megkeni Jézus lábát és hajával törli meg.

A jelenet ismét egy otthon világába vezet. Lázár már nem csak a csoda tárgya. Együtt ül Jézussal az asztalnál.

Márta végzi azt, amit Lukács történetében is: szolgál. Mária pedig ismét Jézus lábánál jelenik meg, bár egészen más módon.

Mindezek alapján Betánia különleges helyet foglal el Jézus evangéliumi térképén. Galilea a nyilvános működés fő helyszíne, Jeruzsálem a konfliktus és a halál városa. Betánia viszont köztes tér: közel Jeruzsálemhez, mégis kívül annak központján. Olyan hely, ahol Jézusnak ismerősei, talán barátai és biztos szállása lehetett.

A passió előtti napokban ez gyakorlati szempontból is fontos lehetett. Márk és Máté szerint Jézus Jeruzsálemben tanít, majd esténként elhagyja a várost és Betánia felé tér vissza. A szinoptikusok itt nem nevezik meg Mártá, Máriát és Lázár házat, de a földrajzi egybeesés figyelemre méltó. Lehetséges, hogy a betániai kapcsolati háló valóban hátországot biztosított számára az utolsó jeruzsálemi napokban.

Ha így volt, a család kapcsolata Jézussal nem marginális részlet. Betánia lehetett az egyik olyan hely, ahol Jézus a nyilvános konfliktusok után visszavonulhatott.

A történet itt válik igazán érdekessé. A három testvér egyikét sem találjuk a tizenkettő névsorában. Mégis

róluk mondja ki János evangéliuma azt, amit Péterről, Jakabról és Jánosról sem mond ilyen közvetlenül: Jézus szerette őket.

A következő három fejezet ezért külön-külön vizsgálja Mártát, Máriát és Lázárt. Nemcsak azért, mert mindhárman saját személyiséget kapnak az evangéliumokban, hanem azért is, mert rajtuk keresztül kerülhetünk talán a legközelebb ahhoz, amit Jézus magánemberi kapcsolataiból egyáltalán rekonstruálni lehet.

6. Márta - akit Jézus szeretett

Márta alakját a keresztény hagyomány sokáig leginkább egyetlen jeleneten keresztül látta. Ő az asszony, aki sűrög-forog a házban, miközben Mária Jézus lábánál ül és hallgatja a tanítást. Ebből a rövid történetből évszázadokon át erkölcsi és lelki példázat lett a cselekvő és a szemlélődő élet különbségéről. Márta így gyakran a másodlagos szereplő helyzetébe került: ő dolgozik, Mária pedig „a jobb részt” választja.

János evangéliuma azonban egészen más Mártát mutat. A Lázár haláláról szóló történetben nem Mária lép először Jézus elé, hanem Márta. Amikor meghallja, hogy Jézus közeledik Betániához, elindul hozzá, miközben Mária a házban marad. A mozdulat önmagában is beszédes. Márta nem passzívan várja, hogy Jézus belépjen a gyász házába. Kimegy elé, és azonnal szembesíti azzal, ami történt:

„Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem.” Ebben a mondatban egyszerre van hit és szemrehányás. Márta biztos abban, hogy Jézus jelenléte változtatott volna a helyzeten, ugyanakkor kimondja azt is, hogy nem volt ott, amikor szükség lett volna rá. A kapcsolat olyan közvetlen, hogy a csalódásnak is helye

van benne.

A következő mondata tovább árnyalja ezt a képet: „De most is tudom, hogy bármit kérsz Istentől, megadja neked Isten.” Nem világos, pontosan mire gondol. Vajon még Lázár visszatérésében reménykedik? Vagy csak általánosan fejezi ki Jézusba vetett bizalmát? János elbeszélése szándékosan hagyja nyitva a kérdést.

Jézus azt mondja neki: „Feltámad a testvéred.” Márta erre a korabeli zsidó feltámadáshit nyelvén válaszol. Tudja, hogy Lázár feltámad „az utolsó napon”. Ezzel a mondattal az evangélista nem tudatlan vagy felszínes asszonyként mutatja. Márta teológiai gondolkodásra képes, és ismeri a feltámadásról szóló vallási elképzelést.

Jézus ezután mondja ki János evangéliumának egyik legismertebb kijelentését: „Én vagyok a feltámadás és az élet.” A párbeszéd csúcspontján azonban nem Jézus, hanem Márta tesz hitvallást: „Igen, Uram, én hiszem, hogy te vagy a Krisztus, az Isten Fia, akinek el kell jönnie a világba.”

Ez rendkívül fontos mondat. A negyedik evangélium egész teológiai programját sűríti össze. A mű vége felé az evangélista azt mondja, azért írta le jeleit, hogy az olvasók higgyék: Jézus a Krisztus, az Isten Fia. Márta

ugyanazt a hitvallást mondja ki Lázár feltámasztása előtt.

A szinoptikus hagyományban Péter kap hasonló szerepet. Máténál ő mondja: „Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia.” János evangéliumában Márta kerül hasonló teológiai pozícióba.

Ez önmagában elég ahhoz, hogy átértékeljük a róla kialakult leegyszerűsített képet. Márta nem csak a konyhában dolgozó háziasszony. A negyedik evangélium egyik legfontosabb hitvallója.

Ez azért különösen érdekes, mert János Márta nevét már a történet elején a szeretet nyelvével kapcsolja össze: „Jézus szerette Mártát, nővérét és Lázárt.” Ha ezt komolyan vesszük, Márta nem egyszerű mellékszereplő, hanem Jézus egyik név szerint megnevezett közeli kapcsolata.

A történetben ráadásul ő az, aki párbeszédet folytat Jézussal. Mária később inkább érzelmi reakciót vált ki belőle, Márta viszont teológiai beszélgetőpartner.

A két nővér különbözősége már Lukácsnál is megjelenik. Márta szervez, intézkedik, vállalja a házigazda szerepét. Jánosnál ugyanez az aktív természet jelenik meg, de más szinten. Ő megy Jézus elé, ő beszél

vele először, majd ő hívja ki Máriát is.

A történetből így egy határozott, cselekvő nő képe rajzolódik ki. Mártának van saját hangja, saját teológiai álláspontja, és nem fél kimondani Jézus előtt fájdalmát.

Történeti szempontból különösen érdekes a neve. A Márta név arámi eredetű, jelentése körülbelül „úrnő”, „asszony”. Az első századi zsidó névanyagban ismert, de nem tartozik a leggyakoribb női nevek közé. Richard Bauckham névstatisztikai vizsgálatai ezért is figyelmet szenteltek annak, amikor egy evangéliumi hagyomány viszonylag ritkább neveket őriz meg.

Önmagában egy ritkább név természetesen nem bizonyít történetiséget. Arra azonban utalhat, hogy a hagyomány konkrét személyhez kötődött. Márta és Mária együttes előfordulása Lukácsnál és Jánosnál tovább erősíti ezt a lehetőséget.

A kérdés az, mennyire független egymástól a két hagyomány. Ha János ismerte Lukács evangéliumát, elképzelhető volna, hogy a két nővért onnan vette át és illesztette saját Lázár-történetébe. A negyedik evangélium és a szinoptikusok közötti kapcsolat azonban jóval bonyolultabb annál, hogy egyszerű irodalmi másolást feltételezzünk. Sok kutató szerint János több

ponton önálló hagyományokat őrizhetett, még ha végső formájában későbbi is.

Márta alakja különösen jól illik ebbe. Jánosnál nem Lukács jelenetét ismétli. Új helyzetben, új teológiai szereppel jelenik meg. Mégis felismerhetően ugyanaz a személyiségtípus: aktív, határozott, a ház működéséért felelősséget vállaló nő.

A család szerkezetéről azonban keveset tudunk. Nincs szó szülőkről, férjről vagy gyermekről. A három testvér együtt jelenik meg. Ez az első századi társadalomban szokatlannak tűnhet, de nem példátlan. Lehetséges, hogy szüleik már nem éltek. Az is elképzelhető, hogy Márta volt a ház gazdasági vezetője, különösen ha Lukács megfogalmazását is figyelembe vesszük: ő fogadja be Jézust „a házába”.

Ez a megfogalmazás érdekes kérdéseket vet fel. Ha valóban ugyanarról a Márta-Mária párról van szó, elképzelhető, hogy a betániai ház Mártához kötődött. Ez magyarázná, miért ő tölti be következetesen a házigazda szerepét.

Az evangéliumok azonban nem adnak elég adatot ahhoz, hogy családi vagyoni jogi rekonstrukciókat készítsünk. A biztosabb következtetés az, hogy a

háztartásnak elegendő anyagi háttere lehetett ahhoz, hogy Jézust és esetleg kísérlőit vendégül lássa.

A következő fejezetben szereplő drága nárdusolaj ugyancsak arra utal, hogy a család nem feltétlenül tartozott a legszegényebb réteghez. János háromszáz dénár körüli értékről beszél, ami hatalmas összegnek számított. Az evangélista teológiai és drámai céllal is hangsúlyozhatja az értéket, de az egész betániai környezet valamiféle gazdasági stabilitást sugall.

Ez újabb fontos szempont Jézus mozgalmának megértéséhez. Egy vándorló tanító és követői működése anyagi erőforrásokat igényelt. Élelemre, szállásra, kapcsolatokra volt szükség. Lukács kifejezetten megemlíti azokat a nőket, akik vagyonukból támogatták Jézust és tanítványait. Betánia is ilyen támogatói hálózat része lehetett.

Márta ebben a hálózatban nem egyszerű kiszolgáló személyzet. Az evangéliumok szerint saját jogán áll kapcsolatban Jézussal.

János történetének egy további részlete is ezt mutatja. Lázár feltámasztása előtt Jézus arra kéri a jelenlévőket, vegyék el a sír bejáratát záró követ. Márta tiltakozik: testvére négy napja halott, teste már oszlásnak indult.

Jézus emlékezteti: „Nem mondtam neked, hogy ha hiszel, meglátod Isten dicsőségét?”

A szöveg szerint tehát a történet teológiai párbeszéde továbbra is Jézus és Márta között zajlik. Mária érzelmileg központi szereplő, Lázár maga a jel tárgya, de a hit kérdését Jézus Mártával beszéli meg.

János evangéliumának szerzője vagy szerkesztője tudatosan emeli őt ilyen magas pozícióba. Ennek ellenére a későbbi nyugati hagyomány gyakran Mária mögé sorolta. A Lukács 10 történetében szereplő „jobb rész” könnyen hierarchiává változott. A szemlélődő életet magasabb rendűnek tekintő szerzetesi teológia Máriát saját eszményéhez közelebb érezte, míg Márta a mindennapi tevékenység jelképévé vált.

Ez a későbbi értelmezés azonban elfedi János képét. Ha az evangéliumok világában maradunk, Márta az egyik kevés nő, aki hosszabb teológiai párbeszédet folytat Jézussal. Hasonló szerepet Jánosnál a samariai asszony kap. Mindkettejük esetében nő válik fontos krisztológiai felismerés hordozójává.

Ez azt is mutatja, hogy János közösségében a női tanítványi tekintélynek lehetett jelentősége. Ebből természetesen nem lehet közvetlenül visszakövetkeztetni

Jézus történeti körére, de azt igenis komolyan kell venni, hogy az evangélista nem érzi szükségét annak, hogy a legfontosabb hitvallásokat kizárólag férfi apostolok szájába adja.

Márta személyes kapcsolata Jézussal ugyanakkor nem válik romantikus vagy szentimentális történetté. János nem ír testi gesztusokról kettőjük között. Nem mondja, hogy Márta különleges kedvence lenne. A szeretet kijelentése a három testvérre együtt vonatkozik.

Éppen ettől hitelesebb az egész jelenet emberi tónusa. Márta szereti Jézust és bízik benne, de szemrehányást tesz neki. Hisz a feltámadásban, de a sír megnyitásakor a bomló test valóságára figyelmeztet. Teológiai hitvallást mond, közben nagyon is gyászoló testvér marad.

Jézus barátainak történetében ez fontos mozzanat. A közelség nem jelenti a kétely vagy az ellenvetés megszűnését. Márta azért mer vitatkozni és kérdezni, mert kapcsolatban áll vele.

Az evangéliumok alapján nem tudjuk megmondani, mikor ismerte meg Jézust, hányszor találkoztak, milyen beszélgetéseik lehettek korábban. Csak néhány jelenet maradt fenn. Ezekből azonban olyan kapcsolat sejlik fel, amely jóval többet jelent egy alkalmi vendéglátásnál.

János egyetlen mondata ezt minden teológiai magyarázatnál világosabban mondja ki: Jézus szerette Mártát.

HÁTTÉRGYÁR

7. Betániai Mária - a nő Jézus lábánál

Mária neve annyira gyakori volt az első századi zsidóságban, hogy az evangéliumok nőalakjainak azonosítása már az ókorban nehézségeket okozott. A Jézus környezetében szereplő Máriák később részben összemosódtak egymással, és ebből olyan hagyományok születtek, amelyek évszázadokon át meghatározták a keresztény képzeletet.

Betániai Mária, Mária Magdolna és Lukács névtelen „bűnös asszonya” azonban a kanonikus evangéliumok alapján nem azonosítható egyszerűen ugyanazzal a személlyel. Ez a különbségtétel nélkülözhetetlen.

Lukács hetedik fejezetében egy névtelen, bűnös életű nő lép be egy farizeus házába. Könnyeivel öntözi Jézus lábát, hajával megtörli, megcsókolja és illatos olajjal megkeni. A következő fejezetben bukkan fel Mária Magdolna neve, akiből Jézus hét démont űzött ki. Lukács semmilyen formában nem mondja, hogy ő volna az előző történet névtelen asszonya.

A tizedik fejezetben jelenik meg Márta és Mária. Ott szintén semmi nem utal arra, hogy Mária azonos lenne

akár a bűnös nővel, akár Mária Magdolnával.

János viszont Betániai Máriát kapcsolja össze egy megkenési történettel. Ez nagyban hozzájárult a későbbi személyazonosításokhoz.

Ahhoz, hogy megértsük, mi történt, össze kell vetni az evangéliumok különböző megkenési hagyományait. Márk szerint Jézus Betániában, a leprás Simon házában étkezik. Egy névtelen asszony alabástromedényt hoz, benne rendkívül drága nárdusolajjal. Feltöri az edényt és Jézus fejére önti az olajat. Néhány jelenlévő felháborodik a pazarlás miatt. Jézus azonban megvédi az asszonyt: „Jó dolgot tett velem.” Azt mondja, előre megkente testét a temetésre, és hozzáteszi, hogy bárhol hirdetik majd az evangéliumot a világon, megemlékeznek arról is, amit tett.

Máté lényegében Márk történetét követi. Lukács egészen más összefüggésben mond el egy hasonló jelenetet. Nem Betániában, hanem egy Simon nevű farizeus házában vagyunk, és a nő bűnös életűként ismert. Nem Jézus fejét, hanem lábát keni meg, könnyekkel áztatja és hajával törli. A történet központi témája a bűnbocsánat és a szeretet.

János Betániában helyezi el az eseményt, és név szerint azonosítja a nőt: Mária. Ő Lázár és Márta testvére. Jézus lábát keni meg, majd hajával törli le.

A történetek hasonlóságai és eltérései régóta foglalkoztatják a kutatást. Egyetlen eredeti esemény több változatával van dolgunk? Két vagy akár több külön megkenés emléke olvadt össze? János ismerte Márk történetét és névvel látta el a névtelen asszonyt? Vagy önálló betániai hagyományt őrzött?

Biztos választ nincs mód adni. Az azonban világos, hogy a későbbi keresztény hagyomány számára könnyű volt összekapcsolni a motívumokat. Van egy Mária Betániában, aki Jézus lábánál jelenik meg. Van egy bűnös asszony, aki szintén Jézus lábát keni és hajával törli. Van Mária Magdolna, aki később Jézus legfontosabb női követőjeként jelenik meg. A három alakból a nyugati hagyomány végül egyetlen személyt formált.

Nagy Gergely pápa 591-ben elmondott homíliája különösen nagy hatású volt ebben a folyamatban. A nyugati kereszténységben ezután Mária Magdolnát hosszú időre a megtért prostituált képével társították, noha az evangéliumok ilyet nem állítanak róla.

Betániai Máriát ezért először meg kell szabadítani ettől a későbbi összeolvadástól. Lukács történetében Mária Jézus lábánál ül és hallgatja szavát. A jelenet társadalmi jelentősége könnyen elsikkad a későbbi lelki értelmezések mellett. A rabbinikus tanítványképzés későbbi forrásait nem lehet mechanikusan visszavetíteni Jézus idejére, de a tanító lábánál ülés képe egyértelműen tanítványi helyzetet fejez ki.

Mária tehát nem csak azért ül, mert éppen nincs kedve segíteni Mártának. Hallgató tanítványként jelenik meg.

Márta panaszában talán éppen ez a társadalmi rend megbillenése is benne van. Mária nem végzi azt a munkát, amelyet egy házban vendég fogadásakor tőle elvárnának. Jézus pedig nem küldi vissza a hagyományos női feladathoz. Megerősíti választását.

Egyetlen rövid jelenet alapján természetesen nem lehet teljes társadalmi programot rekonstruálni. Mégis figyelemre méltó, hogy az evangéliumi hagyomány Jézust olyan tanítóként őrizte meg, aki nőnek is legitimálta a tanítványi hallgató szerepét.

Jánosnál Mária ugyancsak Jézus lábánál jelenik meg, de először gyászában. Amikor Márta titokban közli vele,

hogy „a Mester itt van és hív téged”, Mária gyorsan felkel és hozzá megy. A zsidók, akik vigasztalják, azt hiszik, a sírhoz indul.

Amikor Jézushoz ér, a lábához borul. Szavai azonosak Márta korábbi mondatával: „Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem.”

A két nővér vélhetően többször beszélhetett erről Lázár halála után. A mondat közös gyászuk összefoglalása lehet az elbeszélésben. János azonban egészen más reakciót ad Jézusnak Máriával szemben, mint Mártánál.

Mártával beszélget. Máriával együtt megrendül.

Amikor látja Máriát sírni és a vele érkezőket is sírni, mélyen megindul. Ezután kérdezi meg, hová helyezték Lázárt, majd könnyekre fakad.

Az elbeszélés tehát Mária gyászát közvetlenül összekapcsolja Jézus érzelmi reakciójával. Nem tudjuk, hogy ez történeti emlék-e vagy János narratív művészetének része. A történet azonban világosan különbözteti meg a két nővér szerepét. Márta a hitvallás és a párbeszéd alakja. Mária a gyász és a személyes gesztusok alakja.

A következő fejezetben Mária ismét Jézus lábánál lesz. A betániai vacsorán fog egy fontnyi valódi, drága nárdusolajat, megkeni vele Jézus lábát, majd hajával megtörli. A ház megtelik az illattal.

János elbeszélése rendkívül érzéki. Az olaj mennyisége, illata, Mária haja, Jézus lába, az egész házat betöltő illat mind konkrét testi környezetet teremt. Ez jóval intimebb jelenet annál, mint amit a nyilvános tanításokról szóló részekben megszoktunk.

Az intimitást azonban nem szabad automatikusan erotikaként értelmezni. A láb megkenése és hajjal való megtörlése szokatlan, erőteljes gesztus. A nyilvánosság előtt kibontott női haj különféle kulturális jelentésekkel bírhatott, és egyes értelmezők a jelenet határátlépő jellegét hangsúlyozzák. János viszont egyértelműen Jézus közelgő temetéséhez kapcsolja a cselekedetet.

Júdás tiltakozik a pazarlás miatt. Miért nem adták el az olajat háromszáz dénárért és osztották szét a szegények között? János rögtön hozzáteszi, hogy Júdást valójában nem a szegények érdekelték, hanem tolvaj volt. Ez az erősen negatív júdási portré a negyedik evangélium teológiai és polemikus világához tartozik.

Jézus azonban megvédi Máriát. Cselekedetét saját temetésével hozza összefüggésbe.

Márk történetében a névtelen nő Jézus fejét keni meg. Ez királyi vagy prófétai felkenés képét is felidézheti, miközben Jézus maga a temetésre utal. János a gesztust lábra helyezi át, és név szerint Máriához kapcsolja.

Lehetséges, hogy a betániai nő történeti emléke különösen erős volt, és az evangéliumi hagyomány különböző irányokban formálta tovább. Márk számára olyan fontos a névtelen asszony cselekedete, hogy Jézus szájába adja: az evangéliummal együtt róla is beszélnek majd az egész világon. Az irónia nyilvánvaló: Márk nem őrizte meg a nevét.

János mintha kitöltené ezt az üres helyet: Mária volt. Nem tudhatjuk, helyes-e az azonosítás. De az nagyon valószínű, hogy a megkenésről szóló korai hagyomány valós női szereplőhöz kötődött. Az esemény kellemetlenül extravagáns, a tanítványok tiltakozása pedig több hagyományban fennmaradt. Ilyen mozzanatokat kevésbé könnyű utólag idealizált történetté formálni.

Mária gesztusa a szeretet egyik legerősebb, nem verbális megnyilvánulása az evangéliumokban. János nem mondja ki, hogy Mária mit érez. Nem használja vele

kapcsolatban a romantikus szeretet nyelvét. Cselekedete azonban költséges, személyes és társadalmi értelemben is szokatlan. A háromszáz dénárnyi olaj értéke, ha az adat nem csak retorikai túlzás, közel egy munkás éves keresetének nagyságrendjét jelenthette.

Az ilyen ajándék ésszerű gazdasági számítással nehezen magyarázható. Éppen ezért válik a történetben a ragaszkodás jelévé.

Jézus sem utasítja el. A modern populáris irodalom ezen a ponton hajlamos arra, hogy Máriát Jézus szerelmi partnerévé alakítsa. A kanonikus szövegek azonban ehhez nem adnak alapot. Az ókori vallási és társadalmi kapcsolatokban az erős testi gesztus nem azonos automatikusan szexuális vagy romantikus kapcsolattal.

A későbbi Mária Magdolna-hagyomány ráadásul még inkább összekuszálta a kérdést. Amikor a betániai Máriát, a bűnös asszonyt és Mária Magdolnát egyetlen személynek tekintették, a megkenési jelenet könnyen kapott erotikus felhangokat.

Történeti szempontból ezért különösen fontos az óvatosság. Betániai Máriáról azt állíthatjuk, hogy az evangéliumi hagyomány Jézushoz személyesen közel álló nőként őrizte meg. Tanítványként hallgatja, gyászában a

lábához borul, majd rendkívüli értékű illatszerrel keni meg. János pedig egy olyan család tagjaként mutatja be, amelyet Jézus szeretett.

Ennél tovább azonban nem mehetünk. Nem tudjuk, hány éves volt. Nem tudjuk, férjezett volt-e. Nem tudjuk, mikor ismerte meg Jézust. Nem tudjuk, milyen gyakran találkoztak. Nem tudjuk, mit beszéltek egymással azokban az időkben, amelyekről az evangéliumok hallgatnak.

Éppen ez a hallgatás teszi azonban jelentőssé a fennmaradt jeleneteket. Az evangélisták kevés személyes gesztust őriznek. Mária történetében több ilyen is megmaradt.

A következő testvér esetében pedig az evangéliumi nyelv még tovább megy. Lázárról nem csak azt olvassuk, hogy Jézus szerette családját. Az üzenetben ő maga válik azzá az emberré, akit egyetlen meghatározással lehet azonosítani: „akit szeretsz”.

8. Lázár – „akit szeretsz”

Lázár különös szereplő az evangéliumokban. Egyetlen kanonikus evangélium beszél róla név szerint Jézus barátjaként: János. Márk, Máté és Lukács nem ismeri a betániai Lázár történetét. Lukácsnál ugyan szerepel egy Lázár nevű ember, de ő Jézus példázatának szegény koldusa, nem Márta és Mária testvére.

A két alaknak a néven kívül nincs bizonyítható kapcsolata. Ez a tény önmagában is különlegessé teszi János Lázárját. A negyedik evangélium egyik legnagyobb történetében központi szerepet kap, majd szinte ugyanolyan hirtelen eltűnik, ahogy megjelent.

Nincs meghívástörténete. Nem tudjuk, mivel foglalkozott. Nem beszél egyetlen mondatot sem. János nem adja meg életkorát, társadalmi helyzetét vagy családi szerepét. Szinte mindent nővérei és Jézus reakcióin keresztül tudunk róla.

Mégis ő az egyetlen név szerint ismert férfi a kanonikus evangéliumokban, akire közvetlenül úgy utalnak Jézusnak: „akit szeretsz”. Az üzenet nyelvezete feltűnő. A nővérek nem kérnek kifejezetten semmit. Nem azt mondják: gyere gyorsan, gyógyítsd meg. Csak közlik

a tényt: az, akit szeretsz, beteg.

A mondat mögött bizalom áll. Úgy gondolják, Jézus számára önmagában Lázár betegsége elegendő ok a cselekvésre.

János elbeszélése azonban rögtön meglepő irányt vesz. Jézus nem indul azonnal Betániába. Még két napig azon a helyen marad, ahol van.

Az evangélista külön hangsúlyozza az ellentmondást: „Jézus szerette Mártát, nővérét és Lázárt. Amikor tehát meghallotta, hogy beteg, még két napig azon a helyen maradt.”

A „tehát” zavarba ejtő. Az olvasó éppen az ellenkezőjét várná. Ha szerette őket, akkor azonnal indulnia kellett volna.

János teológiai logikája szerint azonban a késlekedés arra szolgál, hogy Isten dicsősége nagyobb módon nyilvánuljon meg. Lázárnak meg kell halnia ahhoz, hogy Jézus feltámaszthassa.

Ez a teológiai szerkezet ugyanakkor emberileg súlyos problémát teremt. Márta és Mária szemrehányása ezért teljesen érthető. A történet szerint Jézus tudott barátja betegségéről, mégsem érkezett meg időben.

A modern olvasó könnyen felteszi a kérdést: milyen szeretet az, amely tudatosan késlekedik? A történeti vizsgálat és a teológiai értelmezés itt külön utakon jár. János számára a válasz a jel teológiájában rejlik. A történeti kutató viszont azt kérdezheti, nem őriz-e az elbeszélés egy régebbi emléket arról, hogy Jézus valóban túl későn érkezett egy hozzá közel álló ember betegségéhez.

Ez csak lehetőség, nem bizonyítható rekonstrukció. Ha azonban a csodás feltámasztási történet mögött keresünk valamilyen történeti magot, egy ilyen helyzet elképzelhető. Egy vándorló tanítót értesítenek barátja betegségéről. Mire odaér, az ember meghalt. A család gyászol és azt mondja: ha itt lettél volna, talán másképpen történik.

Egy ilyen emlékből később egészen más teológiai történet fejlődhetett ki. A fő kérdés persze maga a feltámasztás elbeszélése.

János szerint Lázár négy napja sírban van, amikor Jézus megérkezik. A négy nap hangsúlyozása kizárja azt a magyarázatot, hogy pusztán téves halálmegállapítás történt. Márta maga mondja, hogy a test már szagot áraszt.

Jézus a sírhoz megy, elvéteti a követ, imádkozik, majd hangosan kiált: „Lázár, jöjj ki!” A halott kijön, kezét-lábát gyolcsok kötik, arcát kendő fedí.

A történet János evangéliumában az addigi jelek csúcspontja. A víz borrá változtatása, a gyógyítások, a kenyérszaporítás és a vakon született ember meggyógyítása után Jézus most a halál fölött mutat hatalmat. A jel közvetlenül előkészíti saját halálát és feltámadását.

Irodalmi szerkezete annyira szoros, hogy nehéz volna egyszerű kortársi riportként kezelni. A szinoptikusok hallgatása pedig tovább növeli a történeti problémát.

Márk Jézus jeruzsálemi konfliktusának részletes történetét mondja el. Ha közvetlenül a város mellett valaki közismerten négy napos halál után visszatért volna az életbe, és ez váltotta volna ki a főtanács döntő reakcióját, különös, hogy Márk erről semmit nem tud.

János szerint ugyanis Lázár feltámasztása politikai fordulópont. Sokan hisznek Jézusban, a főpapok és farizeusok tanácsot tartanak, és ettől kezdve határozzák el végleg megölését. Később még Lázár megölését is tervezik, mert miatta sokan hisznek Jézusban.

Ha mindez történetileg pontosan így zajlott, a szinoptikus hagyomány hallgatását valóban nehéz megmagyarázni. A keresztény apologetikai hagyomány egyik válasza az volt, hogy Márk tudatosan hallgatta el Lázár nevét és történetét a család védelmében. Richard Bauckham más összefüggésekben vizsgálta az úgynevezett „védő névtelenség” lehetőségét: egyes evangéliumi szereplők neve azért maradhatott rejtve korábbi hagyományokban, mert még veszélyben éltek.

Ez érdekes hipotézis, de Lázár teljes hiányát nem oldja meg könnyen. Márknál nem csak a név hiányzik, hanem maga a feltámasztás is.

Más magyarázat szerint János olyan önálló jeruzsálemi hagyományt őrzött, amely nem jutott el a szinoptikus evangélistákhoz. Ez sem lehetetlen. A negyedik evangélium több olyan jeruzsálemi topográfiai részletet ismer, amelyek másutt nem jelennek meg, és egyesek történetileg pontosnak bizonyultak.

A harmadik lehetőség az, hogy Lázár feltámasztásának története erősen teológiai konstrukció. Ebben az esetben felmerül, hogy Lázár maga is irodalmi figura-e.

Itt azonban a helyzet kevésbé egyszerű. Márta és Mária más hagyományban is megjelenik. Betánia valódi

település. A családi kapcsolatok és a személyes részletek szokatlanul konkrétak. Ezért több kutató úgy véli, hogy a Lázár-történet teológiai formája mögött valódi személyek emléke állhat.

A legóvatosabb álláspont az, hogy külön kell választani két kérdést. Létezett-e Lázár nevű betániai ember, akivel Jézus közeli kapcsolatban állt?

És valóban négy nappal halála után támasztotta-e fel? A két kérdésre nem szükséges ugyanazt a választ adni.

A történeti módszer természetéből következik, hogy természetfölötti eseményt nem tud ugyanúgy igazolni vagy cáfolni, mint egy személy létezését vagy egy település földrajzi helyét. A történész azt vizsgálhatja, milyen korai a hagyomány, hány független forrás őrzi, milyen irodalmi célokat szolgál, és milyen történeti környezetbe illik.

Lázár esetében az esemény egyetlen késői evangéliumi forrásból ismert, amelyben rendkívül erős teológiai szerepet tölt be. Ez történeti szempontból óvatosságra int.

A személy esetében viszont több körülmény szólhat amellett, hogy nem csak irodalmi találmány. Kapcsolódik

egy olyan családhoz, amelynek két tagját egy másik evangéliumi hagyomány is ismeri. Nevét egy konkrét településhez kötik. A történet olyan személyes szeretetnyelvet használ, amely nem szükséges pusztán a csoda teológiai bemutatásához.

Lázár alakjának egyik legkülönösebb sajátossága azonban az, hogy feltámasztása után szinte néma marad. Nem meséli el, mit tapasztalt a halálban. Nem mond semmit a túlvilágról. János evangéliuma még csak arra sem használja fel, hogy igazolja saját túlvilágképét.

A modern képzelet számára ez szinte elviselhetetlen hiány. Ha valaki négy napig halott volt, majd visszatért, természetesen mindenki azt kérdezné tőle, mi történt vele. A középkori és későbbi legendák ezért ki is töltötték a csendet.

Az evangélium azonban hallgat. Ez irodalmilag igen hatásos. Lázár nem saját történetének magyarázója. Ő a jel.

A következő fejezetben egy vacsorán látjuk viszont. Jézus mellett ül az asztalnál. A jelenet nyugalma szinte meghökkentő a sír drámája után. Az az ember, aki halott volt, most eszik.

A főpapok azonban János szerint őt is meg akarják ölni, mert miatta sok zsidó elmegy és hisz Jézusban. Ezután Lázár eltűnik a történetből.

Nem találjuk a keresztt alatt. Nem szerepel a húsvéti jelenetekben. Az Apostolok cselekedetei nem említik. Pál levelei nem tudnak róla. A korai jeruzsálemi közösség vezetői között sem bukkan fel.

Ez a hirtelen eltűnés különös egy olyan ember esetében, akinek története János szerint egész Jeruzsálemet felkavarta. Későbbi hagyományok természetesen megpróbálták kitölteni az űrt. A keleti kereszténység Lázárt gyakran a ciprusi Kition, a mai Lárnaka püspökével azonosította. Nyugaton olyan legenda alakult ki, amely szerint testvéreivel együtt Dél-Galliába jutott, és Marseille első püspöke lett.

Ezek a hagyományok jóval későiek, történeti alapjuk nem igazolható. A kanonikus hallgatás azonban egy másik, jóval érdekesebb elmélethez is vezetett.

Mi van akkor, ha Lázár nem tűnik el? Mi van akkor, ha csak a neve tűnik el?

A negyedik evangéliumban röviddel a betániai történetek után megjelenik egy névtelen személy. Az

utolsó vacsorán Jézus mellett fekszik az asztalnál. Az evangélista így nevezi:

„az egyik tanítványa, akit Jézus szeretett”. A megfogalmazás feltűnően emlékeztet arra, amit néhány fejezettel korábban Lázárról olvastunk.

A nővérek ezt üzenték: „akit szeretsz, beteg”. A kérdés ezért több mint száz éve újra és újra felmerül a János-kutatásban: Lehetséges-e, hogy Lázár volt a szeretett tanítvány?

A válasz korántsem magától értetődő. Súlyos érvek szólnak ellene, és a kutatók többsége nem tekinti bizonyítottnak. A hagyomány természetesen János apostolt nevezte meg. Mások egy ismeretlen jeruzsálemi tanítványra, János presbiterre vagy irodalmi alakra gondoltak.

Lázár azonban különleges helyzetben van. Ő az egyetlen név szerint azonosított férfi János evangéliumában, akiről az elbeszélés még a szeretett tanítvány első megjelenése előtt nyíltan kijelenti, hogy Jézus szerette.

Ez még nem bizonyíték. De elég erős nyom ahhoz, hogy komolyan vegyük.

A következő fejezet ezért félreteszi egy időre a hagyományos válaszokat, és úgy olvassa végig a negyedik evangéliumot, mintha egy ismeretlen személyazonosságú ember nyomait keresnénk. Ki volt a tanítvány, akit Jézus szeretett? És elképzelhető-e, hogy már találkoztunk vele Betániában?

9. Lázár volt a szeretett tanítvány?

A negyedik evangélium egyik legnagyobb rejtélye egy névtelen ember körül forog. A mű több pontján felbukkan „a tanítvány, akit Jézus szeretett”, de az elbeszélő egyszer sem mondja meg a nevét. A későbbi keresztény hagyomány ezt a személyt szinte teljes bizonyossággal Zebedeus fiával, Jánossal azonosította. A modern kutatás azonban jóval óvatosabb. A szöveg maga nem teszi meg ezt az azonosítást, és éppen ez a hallgatás nyitotta meg az utat más elméletek előtt.

Ezek közül az egyik legérdekesebb Lázár neve. A feltevés első pillantásra merésznek tűnik. Lázár nem tartozik a tizenkettőhöz, nem találjuk a galileai követők között, és a szinoptikus evangéliumok még csak nem is említik. János azonban olyan nyelvet használ vele kapcsolatban, amelyet más név szerint megnevezett férfira alig alkalmaz. Lázár az az ember, „akit Jézus szeret”, és az evangélista külön is hangsúlyozza, hogy Jézus szerette Mártát, Máriát és Lázárt.

Nem sokkal később pedig megjelenik egy névtelen tanítvány, akit szintén az különböztet meg másoktól, hogy Jézus szerette. A két megfogalmazás közötti

kapcsolat túl feltűnő ahhoz, hogy ne vegyük észre.

Az elmélet támogatói erre építenek. Ha az evangélium már bemutatott egy férfit, akiről kifejezetten kijelenti, hogy Jézus szerette, miért kellene feltételeznünk, hogy néhány fejezettel később egy teljesen más, addig ismeretlen személyt nevez ugyanígy?

A kérdés azonban bonyolultabb ennél. A „szeretett tanítvány” első egyértelmű megjelenése az utolsó vacsora történetében történik. János szerint az egyik tanítvány Jézus keblénél feküdt, „akit Jézus szeretett”. Péter hozzá fordul, hogy kérdezze meg Jézustól, ki fogja elárulni.

Ha ez a személy Lázár, rögtön felmerül egy probléma: hogyan került az utolsó vacsorára? A szinoptikus evangéliumok alapján a vacsora a tizenkettő köréhez kapcsolódik. János elbeszélése azonban nem ugyanúgy írja le az estét, és nem nevezi meg teljes névsorban a jelenlévőket. A szöveg ezért nem zárja ki abszolút módon, hogy valaki a tizenkettőn kívül is jelen legyen. Ez azonban önmagában még nem pozitív bizonyíték Lázár mellett.

A második nagy kérdés az, hogy Lázárt nevezi-e valaha János „tanítványnak”. Közvetlenül nem.

Ez komoly ellenérv. Lázár barátként, testvérként, a csoda tárgyaként jelenik meg, de az evangélista nem sorolja be a tanítványok közé. A szeretett tanítvány viszont már nevében is tanítvány.

Az elmélet hívei erre azt válaszolják, hogy Jánosnál a tanítvány fogalma tágabb a tizenkettőnél. Ez kétségtelenül igaz. Nikodémus, József és más követők is különböző fokon kapcsolódnak Jézushoz, és maga az evangélium többször beszél olyan tanítványokról, akik nem feltétlenül tartoznak a tizenkettőhöz. Lázár tehát elvileg lehetne tanítvány anélkül, hogy ezt korábbi története külön kimondaná.

A következő fontos helyszín a keresztség. János szerint Jézus keresztség mellett áll anyja, anyjának nővére, Klópás felesége, Mária és Mária Magdolna. Ott van a szeretett tanítvány is. Jézus anyját hozzá bízta: „Íme, a te anyád.” Az evangélium szerint ettől az órától a tanítvány saját otthonába fogadja őt.

Ha a szeretett tanítvány Lázár, ez földrajzilag és társadalmilag nem teljesen elképzelhetetlen. Lázár Betániában élt, Jeruzsálem közelében, saját háztartásban. A hagyományos János-azonosításhoz képest még előnyt is jelenthet, hogy Lázárnak ismert

otthona van a térségben.

Ugyanakkor újabb kérdést vet fel: miért bízna Jézus anyját éppen Lázárra, nem valamelyik testvérére vagy a tizenkettő egyik ismert tagjára? A teológiai válasz természetesen az lehetne, hogy a szeretett tanítvány ideális tanítványként új családi kapcsolatba kerül Máriával. Történeti szinten azonban nincs biztos válasz.

A húsvéti jelenet további fontos adatokat hoz. Mária Magdolna hajnalban a sírhoz érkezik, majd Péterhez és „a másik tanítványhoz, akit Jézus szeretett” fut. A két férfi együtt indul a sírhoz. A másik tanítvány gyorsabban fut, előbb ér oda, de bevárja Pétert. Ezután belép, lát és hisz.

Itt a szeretett tanítvány ismét Péter mellett jelenik meg, de nem alárendeltként. Bizonyos értelemben ő érti meg előbb a történeteket. A jelenet könnyen olvasható két tekintélyforma egymás mellé állításaként: Péteré az egyházi vezetés, a szeretett tanítványé a felismerés és a tanúság.

Ha ez a személy Lázár, a történet rendkívül különös jelentést kap. Az az ember, aki maga is kijött egy sírból, most Jézus üres sírjához érkezik, és ő az első férfi, aki „lát és hisz”. Irodalmilag ez erős kapcsolat lenne.

Éppen ez az egyik oka annak, hogy a Lázár-elmélet vonzó. Csakhogy az evangélista egyszer sem hívja fel erre a párhuzamra az olvasó figyelmét. Ha tudatos irodalmi szerkezetről volna szó, meglepő, hogy ennyire rejtve marad.

A huszonegyedik fejezet még több problémát okoz. A Tibériás-tónál több tanítvány együtt van: Simon Péter, Tamás, Natanael, Zebedeus fiai és két meg nem nevezett tanítvány. A szeretett tanítvány is jelen van a történetben. Ha ő Lázár, valószínűleg a két névtelen tanítvány egyike.

Ez elvileg lehetséges, de földrajzilag különös. Lázár betániai emberként jelenik meg, semmi nem köti Galileához vagy a halászhoz. A történet viszont erősen galileai környezetű.

A hagyományos János-azonosítás itt sokkal természetesebbnek látszik, mert Zebedeus fiai név szerint jelen vannak. Ugyanakkor éppen ez teremt másik problémát. Ha a szeretett tanítvány Zebedeus fia, János, miért nevezi meg az evangélista ugyanebben a jelenetben „Zebedeus fiait” külön, majd néhány mondattal később továbbra is névtelenül beszél a szeretett tanítványról?

Lehetséges, hogy az olvasótól várja az azonosítást. De az is lehetséges, hogy éppen azért használ külön megnevezést, mert nem ugyanarról a személyről van szó.

Nincs olyan érv, amely önmagában eldöntené a kérdést. A huszonegyedik fejezet végén azonban a szeretett tanítvány szerepe már világosan az evangélium keletkezéséhez kapcsolódik. Péter meglátja őt, és megkérdezi Jézustól: „Uram, hát vele mi lesz?” Jézus titokzatos választ ad: „Ha azt akarom, hogy megmaradjon, amíg eljövök, mit tartozik rád?”

Az evangélista rögtön hozzáteszi, hogy emiatt az a szóbeszéd terjedt el a testvérek között, hogy ez a tanítvány nem hal meg. Jézus azonban nem mondta, hogy nem hal meg, csak feltételesen fogalmazott.

Ez a magyarázat arra utal, hogy a szeretett tanítvány halálával valamilyen válság keletkezhetett a közösségben. Ha az emberek azt várták, hogy megéri Jézus visszatérését, halála magyarázatra szorult.

A fejezet ezután kijelenti: „Ez az a tanítvány, aki tanúságot tesz ezekről, és ezeket megírta, és tudjuk, hogy igaz az ő tanúsága.” A többes szám – „tudjuk” – különösen fontos. Mintha egy közösség hitelesítené a szeretett tanítvány tanúságát.

Ez a megfogalmazás sok kutató számára azt jelzi, hogy a szeretett tanítvány mögött valódi, történeti személy állhatott, akinek emlékeit egy későbbi kör szerkesztette evangéliummá. Raymond Brown híres rekonstrukciója is ilyen johanneus közösségi háttérrel számolt, bár modelljének részleteit később sokan vitatták.

Ha a szeretett tanítvány valódi személy volt, Lázár kétségtelenül az egyik lehetséges jelölt. Az érv legerősebb pontja a szeretet nyelve. János nem véletlenszerűen használja ezt a megjelölést. A tizenegyedik fejezetben Lázár az, akit Jézus szeret. A tizenharmadik fejezettől megjelenik a tanítvány, akit Jézus szeretett.

Az érv leggyengébb pontja viszont az, hogy a szöveg soha nem kapcsolja össze őket. Lázár utolsó név szerinti megjelenése után az evangélista nem mondja: ő volt az a tanítvány. Semmilyen átvezetés nincs. A szeretett tanítvány olyan helyzetekben bukkan fel, amelyekben a korábbi Lázár-portré alapján nem várnánk feltétlenül.

A hipotézis ezért érdekes, de bizonyíthatatlan. További nehézség, hogy a „akit Jézus szeretett” kifejezés nem szükségképpen egyedi titulus már Lázár történetében. János evangéliuma általában is a szeretet fogalmára épül.

Jézus szereti tanítványait, övéit „mindvégig szereti”, a tanítványoknak pedig egymást kell szeretniük. Lehetséges tehát, hogy a Lázárra és a szeretett tanítványra vonatkozó szóhasználat rokon, de nem ugyanazon személy azonosságának jelzése.

A kérdést az is bonyolítja, hogy a görög szöveg különböző helyeken két szeretetet kifejező igét használhat. Ebből azonban aligha lehet személyazonossági következtetést levonni, mert János stílusában ezek a szavak gyakran váltakoznak.

Mi marad tehát? Egy erős, de közvetett kapcsolat.

Lázár azért fontos jelölt, mert az evangélium már a szeretett tanítvány megjelenése előtt kifejezetten Jézus szeretetével határozza meg. Jeruzsálem közelében él, ami magyarázhatná jelenlétét a passióban. Ismert háza van, amelybe akár Jézus anyját is befogadhatta volna. A feltámadási történettel való kapcsolata pedig különös jelentést adna annak, hogy ő „lát és hisz” az üres sírnál.

Az ellenérvek azonban legalább ilyen súlyosak. Lázárt soha nem nevezik tanítványnak. Nem kapcsolódik Galileához. Az utolsó vacsorán való jelenléte nincs előkészítve. A negyedik evangélium egyetlen egyszer sem azonosítja nyíltan a szeretett tanítvánnyal.

Ezért a legjobb történeti ítélet nem az, hogy Lázár volt a szeretett tanítvány, hanem az, hogy nem zárható ki, és a hipotézis komolyabb annál, mint hogy pusztán különcködésként elvessük. A kérdés jelentőségét azonban nem is az adja, hogy sikerül-e megfejtetni a nevet. Sokkal fontosabb, hogy megmutatja: János evangéliumában Jézus közeli kapcsolati köre nem feltétlenül azonos a tizenkettővel. A szeretett tanítvány titka éppen ezért továbbra is nyitva marad.

10. A tanítvány, akit Jézus szeretett

A keresztény művészetben az utolsó vacsora egyik legismertebb alakja a Jézushoz közel hajló fiatal János. Sok festményen szinte nőies arcú, szakálltalan fiatalemberként jelenik meg, aki különleges bensőséges kapcsolatban áll mesterével. A kép annyira beépült a nyugati kultúrába, hogy könnyű természetesnek venni: természetesen ő az a János apostol, aki a negyedik evangéliumot is megírta.

A probléma az, hogy maga az evangélium ezt sehol nem mondja. A szeretett tanítvány névtelen.

Ez a tény minden vizsgálat kiindulópontja. Első egyértelmű megjelenése az utolsó vacsorán történik. Jézus bejelenti, hogy egyik tanítványa elárulja. A jelenlévők tanácstalanul néznek egymásra. Péter ekkor int annak a tanítványnak, aki Jézus mellett fekszik és „akit Jézus szeretett”, hogy kérdezze meg, kiről beszél.

A helyzet azt mutatja, hogy ez a személy fizikailag is a legközelebb helyezkedik el Jézushoz az étkezésnél. Az ókori lakomákon nem széken ültek egy hosszú asztal körül úgy, ahogyan a későbbi művészet gyakran

ábrázolja, hanem fekvő helyzetben étkezhettek. Az, hogy a tanítvány Jézus keblénél van, a közelség kiemelt helyét fejezi ki.

Péternek rajta keresztül kell információhoz jutnia. Már itt kialakul a negyedik evangélium egyik visszatérő mintája: Péter fontos, de a szeretett tanítvány valamilyen más típusú közelséggel rendelkezik.

A következő megjelenés a kereszttel történik. Itt a különbség még élesebb.

A szinoptikus evangéliumok szerint Jézus férfi tanítványai nincsenek közvetlenül a kereszttel együtt. Márknál asszonyok figyelik távolabbról a kivégzést. János viszont Jézus anyja és több nő mellett a szeretett tanítványt is a kereszttel közelébe helyezi.

Jézus hozzá fordul, és anyját rábízta. A jelenet történeti értelmezése nehéz. Jézus testvérei az evangélium más helyein szerepelnek, ezért modern olvasó számára különös, hogy anyja gondozását nem rájuk bízta. János teológiai szempontból új családot alkot: Jézus anyja és a szeretett tanítvány kölcsönösen egymásra talál.

A tanítvány ettől kezdve „sajátjába” fogadja Máriát. A görög kifejezés nem feltétlenül csak konkrét házat jelent, hanem saját körét, otthonát, javait is. Mindenesetre azt sugallja, hogy a szeretett tanítványnak van társadalmi és anyagi lehetősége gondoskodni róla.

A keresztt alatt való jelenlét más szempontból is fontos. A szeretett tanítvány olyan esemény tanúja, amely később az evangélium tanúságtételének alapjává válik. János különösen hangsúlyozza Jézus halálának testi valóságát: a katona lándzsával átszúrja oldalát, vér és víz jön ki, majd az elbeszélő hozzáteszi, hogy aki ezt látta, tanúságot tett róla, és tanúsága igaz.

Nem teljesen világos, hogy ez a tanú azonos-e közvetlenül a szeretett tanítvánnyal, de a narratív környezet erősen ebbe az irányba mutat. A harmadik nagy jelenet az üres sírnál következik.

Mária Magdolna Péterhez és a másik tanítványhoz fut. Ez a másik tanítvány gyorsabban ér a sírhoz, de először nem megy be. Péter érkezik és belép. Ezután a másik tanítvány is bemegy.

„Látott és hitt.” Az evangélista nem mondja meg pontosan, mit hitt. A következő mondat szerint még nem értették az Írást, hogy Jézusnak fel kell támadnia.

Valószínűleg a sír ürességéből és a leplek helyzetéből jut el valamilyen felismeréshez.

Ismét Péter és a szeretett tanítvány áll egymás mellett. Péter elsőként lép be. A szeretett tanítvány elsőként hisz.

A jelenetből könnyű egyházpolitikai allegóriát olvasni, de ezt nem szabad túlzásba vinni. Mégis feltűnő, hogy János evangéliuma következetesen úgy mutatja be a két férfit, mint akik különböző módon rendelkeznek tekintéllyel.

A huszonegyedik fejezetben ez még világosabb lesz. A galileai halászat történetében a tanítványok először nem ismerik fel a parton álló Jézust. A szeretett tanítvány az, aki Péternek azt mondja: „Az Úr az.”

Péter erre a vízbe veti magát és Jézushoz úszik. A dinamika jellegzetes. A szeretett tanítvány felismer, Péter cselekszik.

A reggeli után Jézus Péterrel beszél, háromszor megkérdezi tőle, szereti-e, majd rábizza nyáját. Péter ezután megfordul, meglátja a szeretett tanítványt, és érdeklődik a sorsa felől.

Mintha a két tekintélytípus végleg egymás mellé kerülne. Péter a pásztor. A szeretett tanítvány a tanú.

A fejezet végén az evangélium kifejezetten a szeretett tanítvány tanúságához kapcsolja saját létét. Ezért sok kutató feltételezte, hogy a szeretett tanítvány mögött történeti személy állhatott, aki a negyedik evangélium hagyományainak egyik meghatározó forrása volt.

De ki? A hagyományos válasz Zebedeus fia, János.

Ennek vannak valódi érvei, nem csak késői egyházi megszokásról van szó. A szinoptikus evangéliumok alapján János Jézus belső köréhez tartozott. Péterrel és Jakabbal kiváltságos helyzetben volt. Ez természetes jelöltté teszi egy különösen közeli tanítvány szerepére.

Az utolsó vacsora hagyományosan a tizenkettőhöz kötődik, János pedig közülük való. A Tibériás-tónál Zebedeus fiai jelen vannak. A szeretett tanítvány Péterrel való szoros együttmozgása pedig jól illik ahhoz, hogy az Apostolok cselekedeteiben Péter és János többször együtt szerepel.

A korai egyházi hagyomány is Jánoshoz kapcsolta a negyedik evangéliumot. Ireneusz a második század végén azt írja, hogy János, az Úr tanítványa, aki keblén

nyugodott, Ázsiában, Efezusban adta ki az evangéliumot. Ireneusz állításának súlyát növeli, hogy saját elmondása szerint Polikárpot ismerte, aki korábbi apostoli hagyományokhoz kötődött.

Mindez komoly érv. De nem döntő.

A hagyomány időben már több nemzedékkel Jézus után jelenik meg, és maga a negyedik evangélium feltűnően kerüli János nevét. A szövegben Keresztelő Jánost is többnyire egyszerűen Jánosként említi, Zebedeus fiát pedig szinte soha nem nevezi meg.

Ezt a hagyományos szerzőség hívei éppen érvként használják: a szerző szerénységből hallgat saját nevééről. A probléma az, hogy ez pszichológiai feltételezés. A névtelenséget lehet így magyarázni, de maga a szöveg nem mondja meg, miért marad a szeretett tanítvány névtelen.

Másik jelölt János presbiter. Euszebiosz egy Papiasztól megőrzött részlet alapján különbséget tesz János apostol és egy „presbiter János” között. A szöveg értelmezése vitatott, de felmerült, hogy két külön János hagyománya keveredett össze, és a negyedik evangélium mögött nem Zebedeus fia, hanem egy másik, jeruzsálemi vagy kis-ázsiai János állhatott.

Ez az elmélet megmagyarázhatná, hogyan kapcsolódott az evangélium nagyon korán János nevéhez anélkül, hogy közvetlenül az apostol írta volna. Más kutatók névtelen jeruzsálemi tanítványt feltételeznek.

Ennek egyik oka, hogy a szeretett tanítvány különösen jól ismeri Jeruzsálemet és annak társadalmi világát. János evangéliuma részletes topográfiai adatokat őriz, és a passióban a „másik tanítvány” ismerős a főpap házában. A szöveg nem mondja kifejezetten, hogy ez a másik tanítvány azonos a szeretett tanítvánnyal, de a hagyomány gyakran így olvasta.

Ha azonosak, egy jeruzsálemi kapcsolatokkal rendelkező ember képe rajzolódik ki. Ez kevésbé illik a galileai halász János egyszerű képéhez, bár természetesen nem zárja ki őt.

Felmerült Tamás neve is, főleg a János-evangéliumban betöltött jelentős szerepe miatt, de erre jóval kevesebb konkrét szöveges érv van. A már vizsgált Lázár-elmélet a szeretetnyelvből indul ki.

Mások pedig úgy vélik, hogy a szeretett tanítványt nem kell feltétlenül egyetlen történeti személlyel azonosítani. Lehet részben irodalmi alak, az ideális tanítvány megtestesítője.

Erre is vannak érvek. A szeretett tanítvány szinte mindig tökéletes helyzetben van. Jézus mellett ül. A keresztt alatt marad. Gondoskodik Jézus anyjáról. Az üres sírnál hisz. Felismeri a feltámadottat. Tanúsága hiteles.

Péter ezzel szemben hibázik, félreért, megtagad, majd helyreáll. A két alak így irodalmi ellenpontot alkothat.

Ha azonban a szeretett tanítvány pusztán szimbolikus figura volna, nehezebb megmagyarázni a huszonegyedik fejezet halálára vonatkozó hagyományát. A szöveg egy valós közösségi szóbeszédet magyaráz: azt hitték róla, hogy nem hal meg Jézus visszatéréséig. Ez sokkal inkább valódi személy emlékére utal.

Valószínű ezért, hogy nem kell választani a történeti és az irodalmi értelmezés között. Lehetett történeti személy, akinek alakját az evangélium fokozatosan az ideális tanítvány teológiai képévé formálta.

Ez a megoldás sok szempontból illik ahhoz, amit a korai keresztény hagyomány más szereplőinél is látunk. Valódi emberekből teológiai alakok lettek, miközben történeti emlékeik sem tűntek el teljesen.

A negyedik evangélium keletkezését ezért nem érdemes egyetlen szerző íróasztalához kötni. A

szövegben több olyan jel van, amely szerkesztési folyamatra utal. A huszadik fejezet végén például már szabályos lezárást találunk: Jézus sok más jelet is tett, de ezeket azért írták le, hogy az olvasók higgyenek. Ezután mégis következik a huszonegyedik fejezet.

Ez arra utalhat, hogy az utolsó fejezet későbbi epilógus. A szeretett tanítvány tanúsága és a közösség „tudjuk, hogy igaz az ő tanúsága” megjegyzése is többlépcsős hagyományozást sejtet.

Raymond Brown ebből egy egész johanneus közösségtörténetet rekonstruált. Modellje szerint a szeretett tanítványhoz kötődő hagyományból közösség alakult ki, amelynek teológiai fejlődése, konfliktusai és későbbi megosztottsága tükröződhet János evangéliumában és leveleiben.

Brown rekonstrukciója óriási hatású lett, de ma már kevesebben fogadják el minden részletét. A kutatás óvatosabb lett az olyan közösségtörténetekkel, amelyeket kizárólag irodalmi jelekből építünk fel. Az alapintuíció azonban továbbra is fontos: a negyedik evangélium mögött valószínűleg nem csak egyetlen pillanat és egyetlen kéz áll.

Bauckham ezzel szemben erősebben hangsúlyozta a személyes tanúság és a szemtanú szerepét. Szerinte a szeretett tanítvány az evangélium történeti forrásaként is komolyan vehető.

A két megközelítés között nem szükséges mindenáron választani. Lehetséges, hogy egy valódi tanú emlékezete közösségi hagyományozáson és szerkesztésen ment keresztül.

A fontos kérdés a könyvünk szempontjából az, mit mond mindez Jézus személyes kapcsolatairól. A szeretett tanítvány léte – akárki volt – arra utal, hogy a korai keresztény emlékezet különösen közeli kapcsolatot őrzött egy konkrét követőről. Ez a közelség nem vezetői ranggal van megjelölve. Nem ő kapja a mennyek országának kulcsait, nem ő legelteti a juhokat, nem ő beszél elsőként a tizenkettő nevében.

Az ő megkülönböztető jegye az, hogy Jézus szerette. Ez különleges kategória.

Péter a szikla. Jakab és János a belső kör tagjai. Mária Magdolna hamarosan a húsvéti tanú lesz. Lázár a barát, akit Jézus megsirat.

A szeretett tanítvány pedig mintha személyazonossága helyett kapcsolatával lenne meghatározva. Talán éppen ezért nem őrizte meg az evangélium a nevét.

A név elrejtí az embert a történelmi azonosítás elől, de kiemeli azt, ami az evangélista számára fontosabb volt: Jézushoz való közelségét. Hogy ez a névtelenség eredetileg szándékos teológiai megoldás volt-e, vagy egy később már magától értetődőnek gondolt személyazonosság veszett el, nem tudjuk.

A rejtély ezért megmarad. De a kérdés maga közelebb vitt ahhoz, amit keresünk. Jézus kapcsolatainak világában létezett olyan emlékezet, amely egy embert nem tisztségével, származásával vagy későbbi egyházi rangjával határozott meg, hanem azzal, hogy szerették.

A következő alak esetében egészen más módon találkozunk ezzel a közelséggel. Mária Magdolna neve nem marad rejtve. Éppen ellenkezőleg: olyan következetesen marad fenn a kereszthalál és a húsvét hagyományaiban, hogy nélküle Jézus utolsó napjainak története alig mondható el.

11. Mária Magdolna - a nő, aki végig ott maradt

Mária Magdolna Jézus körének egyik legismertebb alakja, mégis talán róla alakult ki a legtöbb olyan kép, amelyet az evangéliumok nem támasztanak alá. A nyugati kereszténység évszázadokon át bűnbánó prostituáltként ábrázolta, a modern populáris kultúra pedig gyakran Jézus lehetséges szerelmi társaként vagy feleségeként beszél róla. A két kép első pillantásra ellentétes, valójában azonban ugyanabból a problémából fakad: abból, hogy a viszonylag szűkszavú evangéliumi adatokat későbbi korok új történetekkel töltötték ki.

A legbiztosabb kiindulópont az, hogy Mária Magdolna nevét mind a négy kanonikus evangélium megőrizte. Ez önmagában is jelentős. A Jézust követő emberek nagy részének neve elveszett, a női követők közül pedig különösen kevés személyazonosságát ismerjük. Mária Magdolna ezzel szemben újra és újra megjelenik, elsősorban Jézus életének utolsó szakaszában, majd a húsvéti hagyományokban.

A „Magdolna” megjelölés valószínűleg földrajzi eredetre utal: Mária Magdala városából származhatott, amely a Galileai-tó nyugati partján feküdt. Ez

különböztette meg a rendkívül gyakori Mária nevű nőktől. Az első századi zsidó női nevek között a Mária vagy Mirjam különösen elterjedt volt, ezért az evangéliumok gyakran valamilyen rokoni vagy földrajzi megkülönböztetéssel jelölik a különböző Máriákat.

Lukács adja a legrészletesebb korai információt Mária Magdolna korábbi életéről. Azt írja, hogy Jézussal együtt jártak a tizenkettő, valamint bizonyos nők, akiket gonosz lelkektől és betegségektől gyógyított meg. Közöttük említi „a Magdalainak nevezett Máriát, akiből hét démon ment ki”.

Ez a mondat később rendkívüli képzeletet mozgatott meg, pedig a szöveg önmagában nem mond sokkal többet annál, hogy Mária valamilyen súlyos állapotból gyógyult meg, amelyet a kor vallási nyelvén démoni megszállottságként értelmeztek. A hét szám jelentheti az állapot súlyosságát vagy teljességét is, de pontos orvosi diagnózist nem lehet belőle felállítani.

Fontos viszont, hogy a démonoktól való megszabadulásnak semmi köze nincs a prostitúcióhoz. Az evangéliumok nem kapcsolják össze a két dolgot. A démoni megszállottság a korabeli világképben testi, lelki és viselkedési problémák széles körének magyarázatául

szolgálhatott. A szöveg tehát sem erkölcsi bukást, sem szexuális életmódot nem állít Máriáról.

A prostituált Mária Magdolna alakja későbbi azonosítások eredménye lett. Lukács közvetlenül Mária és a többi nő felsorolása előtt mondja el annak a névtelen, „bűnös” asszonynak a történetét, aki egy farizeus házában megkeni Jézus lábát. A későbbi olvasók könnyen összekapcsolták a két egymás mellett álló történetet, pedig Lukács nem azonosítja a szereplőket. A „bűnös” kifejezés ráadásul önmagában sem jelenti szükségképpen azt, hogy a nő prostituált volt.

Ehhez kapcsolódott később Betániai Mária története, aki Jánosnál szintén Jézus lábát keni meg. A három különböző alak – a névtelen bűnös nő, Betániai Mária és Mária Magdolna – a nyugati hagyományban fokozatosan összeolvadt. Nagy Gergely pápa hatodik századi prédikációja különösen erősen hozzájárult ahhoz, hogy ez az azonosítás évszázadokra meghatározza Mária Magdolna képét.

A keleti kereszténység azonban általában nem követte ugyanezt az utat. Ott Mária Magdolna sokkal inkább a feltámadás tanúja maradt, nem a megtért prostituált mintaképe. Ez önmagában is jelzi, hogy a prostituált-kép

nem az evangéliumi szövegből szükségszerűen következő értelmezés volt.

Ha visszatérünk Lukács eredeti közléséhez, Mária szerepe egészen más fényben jelenik meg. Nem egy magányos bűnbánó nő, aki alkalmasszerűen találkozik Jézussal, hanem egy vándorló tanítványi kör tagja. Lukács szerint ő és más asszonyok saját javaikból támogatták Jézust és a tizenkettőt.

Ez a részlet társadalomtörténeti szempontból rendkívül fontos. A Jézus körül mozgó csoportnak élelemre, szállásra és más anyagi erőforrásokra volt szüksége. Ha a nők „vagyonukból” támogatták őket, akkor legalább egy részük rendelkezhetett önálló vagy mozgósítható anyagi javakkal. Ez nem feltétlenül jelent gazdagságot, de azt igen, hogy a női követők nem csak passzív hallgatók voltak. A mozgalom működéséhez ténylegesen hozzájárultak.

Mária Magdolna neve a felsorolás elején áll. A névsorrend önmagában nem mindig jelent rangsort, mégis feltűnő, hogy a későbbi passió- és húsvéti hagyományokban is gyakran ő az elsőként megnevezett nő. Ez arra utalhat, hogy emlékezete már korán különleges jelentőségre tett szert.

A történeti Jézus kutatása szempontjából fontos, hogy a női követők jelenléte több, egymástól eltérő hagyományban is fennmaradt. Márk a keresztfeszítésnél említi azokat az asszonyokat, akik Galileában követték Jézust és szolgáltak neki, majd hozzáteszi, hogy sok más nő is vele ment Jeruzsálembe. Lukács ugyanezt a jelenséget már Jézus galileai működésének korábbi szakaszába helyezi. A kettő együtt arra utal, hogy a női tanítványi és támogatói kör valós történeti jelenség lehetett.

Mária Magdolna tehát aligha csak a húsvéti történetek későbbi szereplőjeként került az evangéliumokba. Valószínűbb, hogy már Jézus életében tartós követője volt.

A személyes kapcsolat természetéről azonban jóval kevesebbet tudunk. Egyik kanonikus evangélium sem mondja ki, hogy Jézus különleges baráti szeretettel szerette volna Mária Magdolnát. Nincs olyan kijelentés, mint Lázár esetében, és nincs olyan megjelölés sem, mint a szeretett tanítványnál. A modern olvasó könnyen többet olvas bele a húsvéti találkozásba, mint amennyit a szöveg állít.

Mégis kétségtelen, hogy Mária különösen fontos helyet kap a történet végén. Jelen van ott, ahol a legközelebbi férfi tanítványok közül sokan már nincsenek jelen, vagy legalábbis az evangéliumok nem említik őket.

Ez a hűség az egyik legfontosabb motívuma alakjának. A kereszthalál idején már nem jár semmilyen társadalmi előnnyel Jézus követőjének lenni. A mozgalom vezetőjét római hatóság végezi ki. A tanítványok jövője bizonytalan, és a Jézussal való kapcsolat akár veszélyt is jelenthet. Mária Magdolna mégis ott marad.

Ez sokkal többet mond történeti helyzetéről, mint a későbbi legendák. Az evangéliumok nem tudósítanak arról, milyen beszélgetései voltak Jézussal, hogyan csatlakozott hozzá, vagy hogyan alakult ki közöttük bizalom. A végső jelenetek azonban azt mutatják, hogy amikor Jézus sorsa végleg összeomlik, Mária nem tűnik el. A következő napokban pedig éppen ezért lesz az egyik legfontosabb tanú.

12. A kereszt alatt

Jézus elfogatása után az evangéliumok tanítványképe drámaian megváltozik. Aki korábban azt mondta, hogy mindent elhagyott érte, most menekül. Péter követi ugyan, de megtagadja. A tizenkettő többi tagja szinte eltűnik az elbeszélésből. A keresztnél viszont nők jelennek meg, köztük Mária Magdolna.

Márk, valószínűleg a legrégebbi evangélium szerzője, azt írja, hogy bizonyos asszonyok távolról figyelték Jézus halálát. Név szerint megemlíti Mária Magdolnát, Máriát, a kisebb Jakab és Józse anyját, valamint Szalómét. Róluk azt is hozzáteszi, hogy már Galileában követték Jézust és szolgáltak neki, továbbá sok más nő is vele ment Jeruzsálembe.

Ez a rövid megjegyzés igen értékes. Megerősíti Lukács állítását arról, hogy a női követők nem csak Jézus utolsó napjaiban bukkantak fel. A Galileától Jeruzsálemig tartó út résztvevői voltak, tehát a mozgalom tartós tagjainak tekinthetjük őket.

Máté lényegében követi Márkot, bár némileg módosítja a névsort. Lukács kevésbé pontosan nevezi meg a kereszt közelében álló nőket, de később

ugyanazokat a galileai asszonyokat helyezi a sír és a húsvéti események mellé.

János képe eltér. Nála Jézus anyja és több más nő közvetlenül a keresztt mellett áll, továbbá ott van a szeretett tanítvány. A térbeli különbséget nem kell feltétlenül szó szerint harmonizálni. A szinoptikusok „távolról” figyelő nőket említene, János pedig közelebbi jelenetet alkot, amelyben Jézus még beszélni tud anyjához és a szeretett tanítványhoz.

A közös pont azonban Mária Magdolna jelenléte. Ez különös történeti súlyt ad nevének. Az evangéliumok eltérnek abban, pontosan kik álltak ott, milyen közel voltak, és milyen jelenetek zajlottak le. Mária Magdolna azonban újra és újra megmarad.

Raymond Brown a passióhagyományok részletes összevetése során joggal hangsúlyozta, hogy a különböző névlisták mögött részben eltérő hagyományok állhatnak. Éppen ezért különösen jelentős az a név, amely több listán át fennmarad. Mária Magdolna ilyen név.

A keresztt alatti jelenlét nem csak vallási hűségként értelmezhető. Történeti szempontból tanúságot is jelent. A későbbi keresztény igehirdetés egyik alapállítása Jézus valóságos halála volt. Azok, akik látták kivégzését és

tudták, hol temették el, különleges szerepet tölthettek be a húsvéti történetek továbbadásában.

A nők ezért összekötik a passió és a feltámadás elbeszélését. Látják a halált, figyelik a temetést, majd ők mennek a sírhoz. A történet folytonossága szempontjából nélkülözhetetlenek.

Mária Magdolna neve mindhárom szakaszban megjelenik. A történeti kutatás számára ez fontosabb, mint bármely későbbi cím, amelyet neki adtak. Nem kell „apostolok apostolának” nevezni ahhoz, hogy lássuk kivételes helyét. Már az is rendkívüli, hogy a legkorábbi keresztény hagyomány egy nőt őrzött meg az eseménysor egyik fő tanújaként.

A kereszthalál jelenete azt is lehetővé teszi, hogy újra feltegyük a könyv központi kérdését: mit jelentett Jézus barátjának vagy közeli követőjének lenni? A válasz itt nem érzelmi kijelentésben jelenik meg. Mária Magdolnáról senki nem mondja, hogy Jézus szerette, ő pedig nem mond hosszú hitvallást. A kapcsolatot a jelenlét fejezi ki. Ott van akkor, amikor Jézus már nem gyógyít, nem tanít, és nem ígér látható győzelmet.

A hűség egyik legvilágosabb formája éppen az lehet, amikor valaki akkor marad, amikor már semmilyen

jutalom nem látszik. Mária Magdolna történetében ez a mozzanat különösen erős.

A férfi tanítványok eltűnését természetesen nem szabad túlzó módon értelmezni. Nem tudjuk, hogy szó szerint valamennyien elmenekültek-e Jeruzsálemből, és az evangéliumok sem mindenütt állítják ezt. János szeretett tanítványa például a keresztt alatt marad. Az viszont kétségtelen, hogy a szinoptikus hagyomány a nőket teszi a kivégzés fő követői tanúivá.

Ennek magyarázatára különféle elképzelések születtek. Lehetséges, hogy a nőket kevésbé tekintették politikai veszélynek, ezért könnyebben maradhattak a kivégzés közelében. A római hatóságok figyelme elsősorban a férfi követőkre irányulhatott. Ez azonban csak részmagyarázat. A források azt is megőrizték, hogy ezek a nők ténylegesen ragaszkodtak Jézushoz.

Mária Magdolna következő szerepe a temetésnél válik fontossá. Márk szerint Arimateai József elkéri Pilátustól Jézus testét, gyolcsba takarja, sziklasírba helyezi, és követ hengerít a bejárathoz. Mária Magdolna és egy másik Mária figyeli, hová teszik.

Ez egyszerűnek tűnő, de történetileg döntő részlet. A húsvéti sírtörténet csak akkor működik, ha a szereplők

tudják, melyik sírba került Jézus. A női tanúk teremtenek folytonosságot péntek este és vasárnap hajnal között.

A későbbi vitákban sokszor felmerült, hogy a nők esetleg rossz sírhoz mentek. Az evangéliumi hagyomány azonban éppen ezt igyekszik kizárni azzal, hogy hangsúlyozza: látták a temetés helyét.

A történeti bizonyosság itt is korlátozott. Nem tudjuk, milyen részletességgel őrzött a hagyomány konkrét szemtanúi emléket, és mennyi narratív összekötés történt később. Az azonban valószínű, hogy Mária Magdolna már nagyon korán összekapcsolódott Jézus halálával, sírjával és a húsvéti tapasztalattal.

A keresztt tehát nem csak a történet vége. Egyben átrendezi Jézus kapcsolati hálóját.

Péter, aki korábban a leglátványosabb tanítvány volt, kudarcot vallott. A tizenkettő szervezeti jelentősége pillanatnyilag szétesett. A háttérben lévő női követők viszont előtérbe kerülnek. Mária Magdolna ekkor válik igazán láthatóvá. Ez az átrendeződés a feltámadási hagyományokban még erőteljesebb lesz.

13. „Láttam az Urat” - Mária Magdolna és a feltámadás

Ha Jézus és Mária Magdolna kapcsolatáról csak egyetlen evangéliumi jelenetet őrizhetnénk meg, János huszadik fejezete lenne a legfontosabb. Nem azért, mert romantikus kapcsolatot sejtet, hanem mert az egész Újszövetség egyik legszemélyesebb találkozását beszéli el.

Mária korán, még sötétben érkezik a sírhoz. János elbeszélésében nem visz illatszereket, mint a szinoptikus hagyományban, hanem csak odamegy. Meglátja, hogy a követ elmozdították, és rögtön Péterhez, valamint a szeretett tanítványhoz fut.

Első következtetése nem a feltámadás. Azt mondja: „Elvitték az Urat a sírból, és nem tudjuk, hová tették.”

A többes szám érdekes, mert János addig csak Máriát említette. Lehetséges, hogy itt egy korábbi hagyomány nyoma maradt meg, amelyben több nő ment a sírhoz, ahogyan a szinoptikus evangéliumokban. A negyedik evangélista talán Máriára koncentrált a jelenetet, miközben a régebbi többes szám fennmaradt.

Péter és a másik tanítvány megvizsgálja a sírt, majd hazamegy. Mária marad.

Ez a mozzanat jól illik egész evangéliumi portréjához. Akkor is ott marad, amikor mások elmennek.

A sír mellett sír, majd betekint és két angyalt lát. Megkérdezik tőle, miért sír. Válasza továbbra is ugyanaz: elvitték az Urat, és nem tudja, hová tették.

Ezután megfordul, és meglátja Jézust, de nem ismeri fel. Az ismeretlen férfi ugyanazt kérdezi: „Asszony, miért sírsz? Kit keresel?” Mária kertésznek gondolja, és arra kéri, ha ő vitte el a testet, mondja meg, hová helyezte.

A felismerés egyetlen szóval történik. Jézus nevén szólítja: „Mária.”

Ő pedig megfordul és válaszol: „Rabbuni”, vagyis Mesterem. A jelenet személyessége éppen egyszerűségében rejlik. Nincs hosszú teológiai bizonyítás, nincs csoda, nincs tömeg. A felismerést a név hozza létre. Mária akkor ismeri fel Jézust, amikor az úgy szólítja meg, ahogy feltehetően korábban is.

Ez a részlet természetesen teológiai jelentést is hordozhat. János evangéliumának jó pásztorról szóló beszédében a pásztor néven szólítja juhait, azok pedig

felismerik hangját. A húsvéti jelenet így visszhangozhat egy korábbi johanneus motívumot.

Ettől azonban emberi ereje nem csökken. A következő mondat híres és nehezen fordítható: „Ne érints engem”, vagy hagyományos latin alakjában „Noli me tangere”. A görög kifejezés valószínűleg inkább azt jelenti: ne kapaszkodj belém, ne tarts vissza, ne ragaszkodj hozzám. Jézus azzal indokolja, hogy még nem ment fel az Atyához, és Máriát feladattal küldi tanítványaihoz.

A későbbi művészet gyakran úgy ábrázolta a jelenetet, mintha Jézus szinte védekezne Mária érintése ellen. A szöveg azonban nem feltétlenül utasítja el a testi közelséget. Inkább azt jelzi, hogy Mária nem tarthatja meg Jézust a korábbi módon. A kapcsolat megváltozott.

Ezután jön a küldetés. Jézus azt mondja Máriának, menjen el „testvéreihez”, és adja át nekik üzenetét.

Mária pedig elmegy a tanítványokhoz és kijelenti: „Láttam az Urat.” Ez az egyik legfontosabb húsvéti tanúságtétel a teljes Újszövetségben.

A későbbi keresztény hagyomány ezért nevezte Mária Magdolnát *apostola apostolorum*nak, az apostolok apostolának. A cím jóval későbbi, mint maga az

evangélium, de arra a tényre épül, hogy János történetében Mária kapja a feladatot: vigye el a feltámadás hírét a tanítványoknak.

A helyzet azonban még érdekesebbé válik, ha összevetjük a többi evangéliummal. Márknál Mária Magdolna más nőkkel együtt megy a sírhoz, és egy fehér ruhás ifjútól hallja, hogy Jézus feltámadt. Az evangélium legrégebbi, valószínűleg eredeti befejezése szerint a nők félelmükben elfutnak, és senkinek sem mondanak semmit, mert félnek. A későbbi hosszabb Márk-befejezés már beszámol Jézus Mária Magdolnának való megjelenéséről, de ezt a részt a legkorábbi kéziratok nem tartalmazzák.

Máténál Mária Magdolna és „a másik Mária” megy a sírhoz. Angyali üzenetet kapnak, majd útközben maga Jézus jelenik meg nekik. Megragadják a lábát és leborulnak előtte.

Lukácsnál több nő viszi a hírt az apostoloknak, köztük Mária Magdolna, Johanna és Jakab anyja, Mária. A férfiak azonban üres beszédnek tartják beszámolójukat.

János ehhez képest Mária személyes találkozását állítja középpontba. A különbségek jelentősek, ezért a húsvéti események pontos sorrendjét az evangéliumok

alapján nem lehet teljes bizonyossággal rekonstruálni. A közös mag azonban világos: Mária Magdolna igen korai hagyományban kapcsolódott az üres sírhoz és a feltámadás első hírnökeihez.

Itt azonban komoly probléma jelenik meg. Pál első korinthusi levelében fennmaradt egy még korábbi feltámadási hagyomány. Pál azt írja, hogy Krisztus meghalt, eltemették, harmadnap feltámadt, majd megjelent Kéfásnak, azután a tizenkettőnek, később több mint ötszáz testvérnek, Jakabnak, majd valamennyi apostolnak, végül Pálnak.

Mária Magdolna nincs a listán. Ez az eltérés a korai kereszténység egyik legérdekesebb emlékezeti problémája.

Ha Mária valóban az első vagy az egyik első feltámadási tanú volt, miért hallgat róla Pál által idézett hagyomány? Az egyik magyarázat szerint Pál listája nem kíván minden megjelenést felsorolni. Célja nem teljes kronológia, hanem olyan tanúk felsorolása, akiknek tekintélye különösen fontos volt az igehirdetésben. Ez igaz lehet. A lista válogatott, és Pál saját retorikai célját szolgálja.

Felmerült az is, hogy a korabeli zsidó és görög-római társadalomban női tanúságtétel bizonyos nyilvános helyzetekben kisebb tekintéllyel bírt, ezért egy hivatalosabb hitvallási formulába férfi tanúkat emeltek be. Ezt az állítást azonban óvatosan kell használni, mert a nők jogi tanúságképesége koronként és helyzetenként eltérő volt, és nem lehet egyetlen egyszerű szabállyal magyarázni minden forrást.

Egy másik lehetőség szerint a Mária-hagyomány és a Péternek való megjelenés hagyománya különböző közösségekben maradt fenn. Az egyik a női tanúk emlékezetét őrizte, a másik a vezető apostolokét. A későbbi evangéliumokban ezek különböző módon kapcsolódtak össze.

Ez a lehetőség jól illik ahhoz, amit a korai kereszténység pluralitásáról tudunk. Nem volt egyetlen központi archívum, amelyből minden evangélista ugyanazt a teljes történetet másolta. Helyi hagyományok, személyes emlékezetek és teológiai értelmezések éltek egymás mellett.

Mária Magdolna különleges helyzetét éppen az mutatja, hogy neve több ilyen hagyományban fennmaradt. Történeti szempontból ezért óvatosan, de

viszonylag erősen fogalmazhatunk. Nagyon valószínű, hogy Mária Magdolna Jézus galileai követői közé tartozott. Nagyon valószínű, hogy jelen volt a jeruzsálemi végjátékban, és a korai húsvéti hagyomány egyik fontos szereplője lett. Az is valószínű, hogy valamilyen látomásos vagy vallási élmény alapján ő és más követők meggyőződtek arról, hogy Jézus él.

A történész ennél tovább csak korlátozottan mehet. A feltámadás természetfölötti valóságának kérdése már nem ugyanazzal a módszerrel vizsgálható, mint Mária történeti létezése vagy a korai hagyományok kialakulása.

A könyvünk számára azonban más kérdés is fontos: mit mond mindez Mária és Jézus kapcsolatáról? Nem bizonyít házasságot. Nem bizonyít szerelmi viszonyt. Az evangéliumok ilyen nem állítanak.

Azt viszont mutatja, hogy Mária tartósan Jézus követője volt, mellette maradt halálakor, figyelte temetését, majd a húsvéti hagyomány központi tanújává vált. János pedig úgy szerkesztette meg találkozásukat, hogy Jézus a nevéen szólítja, Mária pedig hangjáról ismeri fel.

Ez nem kevés. A történeti források szűkszavúsága mellett valószínűleg ennél többet nem tudunk biztosan

mondani személyes kapcsolatukról. A későbbi kereszténység azonban nem elégedett meg ennyivel.

Az apokrif Mária lassan egészen más alakká válik. Jézus különleges tanításokat bíz rá, Péter féltékennyé válik tekintélyére, más iratok pedig a Megváltó kivételes társaként beszélnek róla.

Ezek a szövegek nem nyitnak közvetlen ablakot Jézus magánéletére. Valami mást mutatnak meg: azt, milyen hatalmas tekintélyt jelenthetett Mária Magdolna emléke azokban a keresztény közösségekben, amelyek saját tanításaikat az ő nevéhez kötötték.

14. Johanna, Zsuzsanna és a többi női követő

Mária Magdolna különleges helye könnyen elfedi azt a tényt, hogy nem egyedül követte Jézust. Az evangéliumok, mindenekelőtt Lukács, olyan női kört is megőriztek, amelynek tagjai nem alkalmi szereplők voltak, hanem tartósan kapcsolódtak a mozgalomhoz. Nevük részben fennmaradt, részben elveszett, jelentőségük azonban jóval nagyobb lehetett annál, mint amit a későbbi keresztény emlékezet tulajdonított nekik.

Lukács nyolcadik fejezetének rövid felsorolása különösen fontos. A szöveg szerint Jézus városról városra és faluról falura járt, hirdette Isten országának örömhírét, vele volt a tizenkettő, valamint bizonyos asszonyok, akiket gonosz lelkektől és betegségektől gyógyított meg. Mária Magdolna mellett név szerint szerepel Johanna, Kúza felesége, továbbá Zsuzsanna, majd az evangélista hozzáteszi, hogy „sok más” nő is velük volt.

A mondat utolsó része talán még fontosabb: ezek a nők vagyonukból szolgálták Jézust és kísérlőit. Ez azt jelenti, hogy a vándorló közösség működésében anyagi szerepet vállaltak. Egy ilyen csoport nem élhetett

pusztán alkalmi csodákból és véletlen vendéglátásból. Élelemre, szállásra, ruházatra, utazási költségekre és kapcsolatokra volt szükség. Ha Jézus valóban több emberrel együtt járta Galileát, akkor a mozgalom mögött működő támogatói hálózat alapvető jelentőségű volt.

A „szolgálták” kifejezés később könnyen kapott olyan értelmet, mintha a nők egyszerűen főztek volna a férfi tanítványokra. A görög szó azonban jóval tágabb jelentésű. A támogatás lehetett vendéglátás, anyagi segítség, szervezés, gondoskodás és más gyakorlati feladat. Lukács ráadásul kifejezetten a „javaikból” való támogatást említi, vagyis gazdasági hozzájárulásról is beszél.

Johanna neve különösen érdekes. Az evangélista úgy azonosítja, mint Kúza feleségét, aki Heródes egyik tisztviselője vagy udvari alkalmazottja volt. A görög megjelölés pontos jelentése bizonytalan, de mindenképpen magasabb társadalmi kapcsolatra utal. Johanna tehát olyan körből érkezhetett, amely anyagilag és társadalmilag távol állt a galileai halászok világától.

Ez azért is feltűnő, mert Heródes Antipász udvara és Jézus mozgalma között nem volt természetes összhang. Keresztelő Jánost Heródes végeztette ki, Jézus pedig

Lukácsnál később kifejezetten ellenségesen beszél róla. Ha Johanna valóban egy udvari tisztviselő felesége volt, akkor a Jézus körül kialakuló hálózat társadalmi határokat is átlépett.

Lukács később újra megemlíti Johannát a húsvéti történetben. A sírhoz menő nők között ismét szerepel Mária Magdolna mellett. Ez fontos összekötő kapocs. Johanna nem egyszeri név egy támogatói listában, hanem a jeruzsálemi végjáték és a húsvéti emlékezet része is. Ha a két említés ugyanarra a személyre vonatkozik, akkor Galileától Jeruzsálemig kísérhette a mozgalmat.

Zsuzsannáról ennél jóval kevesebbet tudunk. Neve csak ebben az egy felsorolásban maradt fenn. Éppen ez a szűkszavúság érdekes. Az evangélium nem épít köré történetet, nem kap teológiai szerepet, mégis megőrzi a nevét. Elképzelhető, hogy a Lukács mögött álló hagyomány számára ismert személy volt, akinek emléke még annyira élő lehetett, hogy nevét érdemes volt megemlíteni.

Richard Bauckham névkutatásai azért is fontosak, mert az ilyen mellékesnek tűnő személynevek történeti értékére hívják fel a figyelmet. Egy név nem lesz automatikusan hiteles attól, hogy szerepel egy

szövegben, de amikor egy hagyomány olyan embert nevez meg, akinek semmilyen későbbi teológiai vagy legendás jelentősége nincs, felmerülhet, hogy a név egy korábbi emlékezeti réteget őriz.

A „sok más asszony” viszont névtelen marad. Ez emlékeztet arra, milyen töredékesen ismerjük a Jézus-mozgalom tényleges társadalmi összetételét. A későbbi apostoli hagyomány elsősorban néhány férfi vezető nevét őrizte meg, miközben a közösség mindennapi működésében valószínűleg jóval több ember vett részt.

A női követők helyzete különösen fontos a tanítványság fogalmának megértéséhez. Ha Jézus körül valóban voltak olyan nők, akik vele együtt utaztak Galileában, ez szokatlan lehetett a kor társadalmi viszonyai között. A zsidó vallási életben nők természetesen jelen voltak, családi és közösségi vallásgyakorlatban fontos szerepet töltöttek be. Egy vándorló tanító mellett azonban tartósan mozgó női követői kör kevésbé magától értetődő.

Nem kell ebből modern emancipációs programot visszavetíteni az első századba. Az evangéliumok nem írják le Jézust olyan társadalmi reformerként, aki a

nemek teljes jogi vagy gazdasági egyenlőségét hirdette volna. A források azonban több olyan jelenetet őriznek, amelyekben nők tanítványi, támogatói és tanúságtevő szerepet kapnak.

Mária Betániában Jézus lábánál ül és hallgatja. Márta teológiai hitvallást mond. Mária Magdolna és társai követik és támogatják a csoportot. A passióban a női tanúk maradnak jelen, húsvétkor pedig ők kerülnek a sírhoz elsőként.

Ez a minta nehezen magyarázható kizárólag késői irodalmi díszítésként. A korai kereszténység több ponton patriarchális társadalmi normákat örökölt, ezért különösen figyelemre méltó, hogy a hagyomány mégis megőrizte női szereplők elsődleges tanúságát.

A későbbi egyház természetesen különbözőképpen értelmezte ezt az örökséget. Voltak közösségek, amelyek női prófétáknak és tanítóknak nagyobb teret adtak, mások erősebben korlátozták szerepüket. Az apokrif Mária-hagyományok később részben éppen ezeknek a vitáknak a lenyomataivá váltak.

Johanna és Zsuzsanna azonban még egy korábbi világba vezetnek vissza. Nem teológiai szimbólumok, hanem név szerint megőrzött követők. Ha azt kérdezzük,

kik álltak Jézus mellett a hétköznapiakban, kik tették lehetővé, hogy a mozgalom működjön, akkor őket is Jézus kapcsolati hálójának belsőbb körei közé kell sorolnunk.

Ez nem feltétlenül jelent személyes barátságot a mai értelemben. Az evangéliumok nem mondják, hogy Jézus Johannával vagy Zsuzsannával bizalmas kapcsolatban állt. A tartós követés, a pénzügyi támogatás és a jeruzsálemi jelenlét azonban olyan hűséget feltételez, amely jóval túlmutat egy alkalmi érdeklődésen.

A női kör ezért fontos ellenpontja a tizenkettő történetének. A tizenkettő jelképes és vezetői jelentősége vitathatatlan, de Jézus mozgalma nem merült ki bennük. Az evangéliumok maguk őrzik meg egy tágabb közösség emlékét, amelyben nők anyagilag, személyesen és később tanúságtevőként is nélkülözhetetlen szerepet töltöttek be.

15. Akikkel Jézus asztalhoz ült

Jézus kapcsolatairól nemcsak a tanítványlisták és a szeretetről szóló mondatok beszélnek. Az evangéliumok egyik legfontosabb társadalmi színtere az asztal. Jézus újra és újra olyan emberekkel étkezik, akikhez vallási vagy társadalmi szempontból vitatott kapcsolat fűződik. Ellenfelei ezért egyik legjellegzetesebb vádként azt mondják róla, hogy „vámszedők és bűnösök barátja”.

Ez a vád a könyvünk szempontjából különösen értékes. Nem azért, mert bizonyítaná, hogy Jézus minden vámszedőt személyes barátjának tekintett. Inkább azt mutatja, hogy kortársai vagy legalábbis a korai hagyomány szerint Jézus olyan közelséget vállalt velük, amely botrányt okozott.

Az asztalközösség az ókori mediterrán világban társadalmi jelentést hordozott. Az ember nem feltétlenül étkezett bárkivel ugyanazon feltételek mellett. Az étkezés jelezhette a közösséghez tartozást, rangot, vallási tisztaságot és kölcsönös elfogadást. A vendég meghívása ezért több volt egyszerű gasztronómiai eseménynél.

Jézus működésében az étkezés újra és újra határátlépéssé válik. Márk egyik legkorábbi ilyen története Lévi meghívása. Jézus a vámnál ülő Lévit követésre szólítja, majd egy házban együtt étkezik vele, sok vámszedővel és „bűnössel”. A szöveg nem teljesen világos abban, hogy kinek a házában történik a lakoma, de az elbeszélés lényege egyértelmű: Jézus társadalmi közösséget vállal olyan emberekkel, akiket vallási ellenfelei kifogásolnak.

A vámszedők különösen rossz hírnévnek örvendhettek. Nem egyszerű hivatalnokok voltak. A római és helyi adóztatási rendszer különféle szintjein működő embereket könnyen társították kizsákmányolással, korrupcióval és idegen hatalom kiszolgálásával. Egy galileai zsidó számára a vámszedő társadalmi ellenszenv tárgya lehetett akkor is, ha minden egyes vámszedő személyesen nem követett el visszaélést.

Jézus mégis asztalhoz ül velük. A farizeusi kritika erre reagál: miért eszik együtt vámszedőkkel és bűnösökkel? Jézus válasza szerint nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek; nem az igazakat jött hívni, hanem a bűnösöket.

A későbbi keresztény értelmezés hajlamos ezt tisztán missziós stratégiává alakítani: Jézus azért megy a bűnösök közé, hogy megtérítse őket. Ez bizonyára része a hagyomány értelmének, de a közös étkezés társadalmi jelentését nem szabad eltüntetni. Jézus nem kizárólag prédikál nekik az utcáról. Elfogadja vendégszeretetüket, vagy ő maga vállal velük asztalközösséget.

Ez olyan közelség, amelyből a „bűnösök barátja” vád megszülethetett. A „bűnös” megjelölést ugyancsak óvatosan kell használni. Az evangéliumi polemikában ez nem feltétlenül jelentett súlyos erkölcsi bűnözőt. Jelölhetett olyan embert, akinek életmódját vagy vallásgyakorlatát más csoportok kifogásolták, illetve általános társadalmi kirekesztettséget is. A szó gyakran ellenfelek kategorizáló nyelvéhez tartozik.

A lényeg ezért nem az, hogy Jézus valamiféle alvilági körökkel barátkozott. Inkább az, hogy nem fogadta el automatikusan azokat a társadalmi határokat, amelyek eldöntötték, ki méltó az asztalközösségre.

Lévi személyazonossága maga is érdekes probléma. Márknál Lévi, Alfeus fia ül a vámnál. Máté evangéliuma ugyanebben a történetben Máté nevet használ, és a tizenkettő listáján „Máté, a vámszedő” szerepel. A

későbbi hagyomány ezért Lévit és Mátét ugyanazzal a személlyel azonosította.

Nem teljesen biztos, hogy ez történetileg helyes. Márk nem mondja, hogy Lévi bekerült a tizenkettő közé, miközben a tizenkettő listáján Máté neve szerepel. Máté evangélista feltehetően tudatosan azonosította a két alakot. Lehetséges, hogy ez helyes hagyományt őrzött, de az is, hogy két külön személy emlékezete kapcsolódott össze.

A könyvünk szempontjából fontosabb az, hogy a meghívott vámszedő azonnal kapcsolatot teremt Jézus és saját társadalmi köre között. A követés nem feltétlenül jelenti minden korábbi kapcsolat megszakítását. Éppen ellenkezőleg: a meghívás után az új követő környezete is találkozik Jézussal.

Hasonló dinamika jelenik meg Zakeus történetében. Zakeus csak Lukács evangéliumában szerepel, és Jerikóban él. Fővámszedő és gazdag ember. A tömeg miatt nem látja Jézust, ezért fára mászik. A jelenet szinte komikus, mert egy tekintélyes, gazdag férfi társadalmilag méltatlan módon kapaszkodik fel, hogy láthassa az érkező tanítót.

Jézus megáll a fa alatt, nevén szólítja és kijelenti, hogy aznap az ő házában kell megszállnia. A történet egyik legérdekesebb eleme, hogy nem Zakeus hívja meg Jézust, hanem Jézus gyakorlatilag meghívja magát hozzá. Ez a gesztus nyilvánosan vállalt közösséget jelent egy gyűlölt vagy legalábbis rossz hírű emberrel.

A tömeg zúgolódni kezd: „Bűnös emberhez tért be megszállni.” Zakeus válasza szerint vagyonának felét a szegényeknek adja, és ha valakitől valamit jogtalanul vett el, négyszeresen téríti meg. A görög igeidők értelmezése miatt vitatott, hogy Zakeus itt új elhatározást jelent be, vagy saját korábbi gyakorlatát védi. A hagyományos olvasat megtérést lát benne, de nyelvtanilag az is felmerült, hogy Zakeus azt állítja: már eddig is így viselkedett.

Bármelyik értelmezést választjuk, Jézus kijelentése világos: „Ma üdvösség köszöntött erre a házra.” A kapcsolat ismét egy házhoz és étkezéshez kötődik.

Zakeus története történeti szempontból nehezebben ellenőrizhető, mert csak Lukács őrizte meg. Ugyanakkor jól illeszkedik Jézus asztalközösségéről fennmaradt tágabb hagyományhoz. Ezért legalább a történet társadalmi alaphelyzete hitelesen tükrözheti Jézus

működésének egyik jellemző vonását.

Az asztalnál azonban nemcsak társadalmilag kirekesztettekkel találkozunk. Jézus farizeusok meghívását is elfogadja.

Lukács több alkalommal helyezi őt farizeusi házba. Ezek az étkezések gyakran vitába torkollnak, de a meghívás ténye önmagában fontos. Jézus kapcsolati világa nem két egyszerű táborból állt, követőkből és ellenségekből. Olyan emberekkel is együtt étkezett, akiknek vallási nézeteivel vitatkozott.

Ez árnyaltabb képet ad a farizeusok és Jézus kapcsolatáról is. Az evangéliumok későbbi konfliktusai könnyen azt az érzetet keltik, mintha két egymással eleve ellenséges vallási rendszer találkozott volna. A valóság valószínűleg sokkal összetettebb lehetett. A vita éppen azért lehetett éles, mert ugyanazon vallási világon belül folyt.

Az étkezésekből ezért kapcsolati térkép rajzolódik ki. Jézus nem csak azokkal ül asztalhoz, akik már egyetértenek vele. Asztala részben a társadalmi és vallási találkozás helye.

A „vámszedők és bűnösök barátja” elnevezés így új jelentést kap. Az ellenfelek gúnynak szánták, a keresztény hagyomány azonban később szinte címként vállalta. A történeti Jézus személyes kapcsolatainak szempontjából pedig azt mutatja, hogy barátságának emlékezete nem kizárólag a belső tanítványi körhöz kapcsolódott.

Nem tudjuk, hogy Lévi vagy Zakeus később évekig közeli kapcsolatban maradt-e vele. Az evangéliumok nem követik tovább életüket. Abban azonban láthatóan megőriztek valamit Jézus működéséből, hogy az asztalközösséget a befogadás eszközeként használta.

Az ilyen közelség gyakran botrányosabb volt, mint egy prédikáció. Egy tanítást lehetett vitatni, egy közös étkezés viszont látványosan megmutatta, kit tekint valaki elfogadható társnak.

16. Nikodémus és Arimateai József - az óvatos barátok

Nem mindenki követte Jézust nyíltan. Az evangéliumok olyan emberekről is tudnak, akik csak későn, részben rejtve vagy kockázatos pillanatban vállalták kapcsolatukat vele. Közülük Nikodémus és Arimateai József különösen érdekes, mert mindketten Jeruzsálem vallási elitjéhez vagy annak közeléhez tartoznak, és Jézus halála körül kerülnek előtérbe.

Arimateai Józsefet mind a négy kanonikus evangélium ismeri. Ez önmagában erős hagyományt jelez. Részleteik eltérnek, de abban egyetértenek, hogy ő gondoskodott Jézus temetéséről.

Márk szerint József tekintélyes tanácstag volt, aki maga is várta Isten országát. Bátran bement Pilátushoz és elkérte Jézus testét. Pilátus meglepődött azon, hogy Jézus már meghalt, majd a századostól kapott megerősítés után kiadta a holttestet. József gyolcsot vásárolt, levette a testet, becsavarta és sziklába vágott sírba helyezte.

A történet több konkrét részletet tartalmaz. József társadalmi státusza magyarázhatja, hogyan jutott be

Pilátushoz, és miként tudta megszervezni a temetést. A római keresztre feszítés után a holttest sorsa nem volt magától értetődő; a kivégzett testét akár közös sírba is kerülhetett. A Jézus számára biztosított külön temetés ezért valódi társadalmi befolyást igényelhetett.

A „tanácsstag” megjelölésből sokan arra következtettek, hogy József a főtanács, a Szanhedrin tagja volt. Ha így történt, akkor kényes helyzetbe kerülünk, mert Márk korábban úgy fogalmaz, hogy a főtanács egyhangúlag halálra méltónak találta Jézust. Lukács mintha éppen ezt a problémát érzékelné: azt írja Józsefről, hogy jó és igaz ember volt, és nem értett egyet a tanács határozatával és eljárásával.

Az evangéliumi hagyomány tehát fokozatosan egyre világosabban Jézus szimpatizánsává teszi őt. Máté már „Jézus tanítványának” nevezi, és azt is hozzáteszi, hogy gazdag ember volt. János pedig úgy fogalmaz, hogy József Jézus tanítványa volt, de csak titokban, mert félt a zsidó vezetőktől.

Ez a fejlődés jól látható. Márknál József elsősorban Isten országát váró tekintélyes ember, aki a temetésről gondoskodik. Későbbi evangéliumok egyre kifejezettebben belső követővé alakítják.

Történeti szempontból ezért óvatosan kell fogalmazni. Valószínűnek tűnik, hogy a temetési hagyomány egy József nevű, Arimateából származó vagy ahhoz kötődő ember emlékét őrizte. Sokkal bizonytalanabb, hogy Jézus életében mennyire volt ismert tanítványa, és valóban titkos követőként viselkedett-e.

Maga Arimatea helye sem teljesen biztos. A települést később több helyszínnel azonosították, de a megnevezés elegendően konkrét ahhoz, hogy Józsefet megkülönböztesse más azonos nevű emberektől.

A temetés történeti hitelességéről hosszú vita folyik. Egyes kutatók szerint a keresztre feszített lázadók testét a rómaiak gyakran nem adták ki, ezért Jézus rendezett sírba helyezése kétséges. Mások rámutatnak, hogy ismert példák vannak kivégzettek eltemetésének engedélyezésére, különösen a zsidó temetési szokások és ünnepi körülmények figyelembevételével.

A részletek vitathatók, József szerepe azonban azért is érdekes, mert a hagyomány számára nem volt magától értetődő hős. Nem tartozik a tizenkettőhöz, nem jelenik meg korábbi jelenetekben, mégis éppen akkor lép elő, amikor a nyilvános tanítványok többsége eltűnt.

A kapcsolat itt a kockázatvállalásban válik láthatóvá. Egy kivégzett ember testének elkérése nyílt állásfoglalás lehetett. József vállalta, hogy neve összekapcsolódjon Jézussal akkor, amikor ez politikailag már veszélyessé válhatott.

János evangéliumában mellé lép Nikodémus. Nikodémus alakja kizárólag a negyedik evangéliumban szerepel. Első alkalommal éjjel keresi fel Jézust. János „a zsidók egyik vezetőjeként” és farizeusként mutatja be. Az éjszakai időpontból a későbbi értelmezés könnyen arra következtetett, hogy félelemből vagy titokban érkezik.

Ez valószínű, de a johanneus szimbolika miatt az éjszaka teológiai jelentést is hordoz. Jánosnál a fény és sötétség alapvető motívum. Nikodémus tehát egyszerre lehet óvatos történeti érdeklődő és olyan szereplő, aki a sötétségből indul el a felismerés felé.

Beszélgetésük a negyedik evangélium egyik legismertebb teológiai párbeszéde. Jézus az újjászületésről, a Lélektől való születésről és az Emberfia felemeltetéséről beszél. Nikodémus újra meg újra szó szerint érti kijelentéseit, és értetlenségével lehetőséget ad Jézusnak hosszabb magyarázatokra.

Ez tipikus johanneus elbeszélő technika. Hasonló félreértéseket látunk a samariai asszonynál, a tanítványoknál és más szereplőknél. Ezért a párbeszéd pontos történeti formáját nem lehet egyszerűen jegyzőkönyvként kezelni.

Nikodémus személye viszont további jelenetekben is visszatér. A hetedik fejezetben a főpapok és farizeusok Jézus ellen vitáznak. Nikodémus óvatosan közbeszól: vajon a törvény elítél-e valakit anélkül, hogy előbb meghallgatnák és megtudnák, mit tett?

Nem mondja ki, hogy Jézus követője. Nem tesz hitvallást. Csupán jogszerű eljárást kér.

Mégis azonnal gyanússá válik. Társai gúnyosan megkérdezik, talán ő is Galileából való-e.

Nikodémus tehát köztes alak. Nem áll nyíltan Jézus oldalára, de nem hajlandó részt venni automatikus elítélésében sem.

Harmadik megjelenése a temetésnél történik. Arimateai Józseffel együtt hatalmas mennyiségű mirha- és aloékeveréket hoz Jézus testének előkészítésére. János szerint körülbelül száz fontnyi fűszerről van szó, ami királyi méretű temetési tiszteletet idéz.

Az adat lehet teológiai túlzás vagy szimbolikus nagyítás, de Nikodémus fejlődése világos. Az éjszakai látogatóból olyan ember lesz, aki Jézus halála után nyíltan részt vesz temetésében.

A két férfi ezért érdekes párt alkot. Mindketten csak későn jelennek meg valódi cselekvőként, és mindketten olyan társadalmi helyzetből érkeznek, ahonnan Jézushoz való nyílt csatlakozás kockázatos lehetett.

János kifejezetten a félelmet említi Józsefnél. Nikodémus esetében az éjszakai látogatás sugall hasonló óvatosságot. A negyedik evangéliumban a „zsidóktól való félelem” több helyen a rejtett tanítványság akadályá.

A történeti valóság azonban valószínűleg árnyaltabb volt annál, mint amit János konfliktusos nyelvezete sugall. Jézus maga is zsidó volt, követői is zsidók, és a jeruzsálemi viták elsősorban zsidó csoportok közötti konfliktusok voltak. A negyedik evangélium későbbi közösségi tapasztalata részben rávetülhetett Jézus történetére.

Nikodémus esetében ráadásul nincs külső megerősítés. Sem a szinoptikusok, sem Pál nem említi. Lehetséges, hogy János önálló jeruzsálemi hagyományt őrzött, de az is, hogy alakját teológiai célok szerint

erősen formálta.

A könyvünk központi kérdése mégis indokolja, hogy mindkét férfit bevonjuk Jézus baráti és támogatói körének vizsgálatába. A barátság ugyanis nem mindig látványos követés. Vannak kapcsolatok, amelyek csak válsághelyzetben válnak felismerhetővé. József és Nikodémus esetében éppen Jézus halála teremti meg ezt a pillanatot.

Amíg Jézus népszerű tanítóként vonul tömegek között, egyikük sem áll látványosan mellette. Amikor azonban kivégzik, és a kapcsolat már semmilyen társadalmi előnnyel nem jár, előlépnek.

Ez nem bizonyítja, hogy Jézus személyes barátai voltak. Nem tudjuk, milyen gyakran találkoztak vele, és József esetében még beszélgetést sem őriz az evangélium. Azt viszont mutatja, hogy Jézusnak lehetett olyan jeruzsálemi kapcsolati köre, amely a nyilvános galileai tanítványi hálózaton kívül helyezkedett el.

Ez a lehetőség különösen fontos a történeti rekonstrukcióban. Jézus jeruzsálemi tartózkodásaihoz szállásra, helyi ismeretekre, kapcsolatokra és támogatókra lehetett szüksége. Betánia egy ilyen hátszínját mutat. Nikodémus és József pedig arra

utalhatnak, hogy társadalmi értelemben magasabb körökben is voltak olyanok, akik érdeklődtek iránta vagy támogatták.

A következő kérdés azonban még korábbra vezet vissza Jézus életében. Mielőtt kialakult volna a tizenkettő, mielőtt Betánia házába belépett volna, és mielőtt Jeruzsálemben titkos vagy nyílt követői lettek volna, egy másik vallási alak állt előtte.

Keresztelő János nélkül Jézus nyilvános működésének kezdete aligha érthető meg. A kapcsolatuk nem illik könnyen sem a tanítvány, sem a barát, sem a vetélytárs egyszerű kategóriájába. Éppen ezért különösen sokat árulhat el arról, hogyan alakult ki Jézus első vallási és személyes köre.

17. Keresztelő János – mester, előfutár vagy társ?

Jézus nyilvános működésének kezdete Keresztelő János nélkül aligha érthető meg. A négy evangélium különböző módon beszéli el kapcsolatukat, de abban egyetértenek, hogy Jézus működésének kezdetén János már ismert vallási alak volt, aki bűnbánatot hirdetett és keresztelt. Jézus pedig elment hozzá, hogy megkeresztelkedjen.

Történeti szempontból ez az egyik legnehezebben megkerülhető mozzanat Jézus életében. A későbbi kereszténység számára ugyanis bizonyos feszültséget okozhatott, hogy Jézus alávetette magát egy másik vallási személyiség rítusának. Ha a történetet a későbbi egyház egyszerűen kitalálta volna, könnyebb lett volna fordított helyzetet alkotni: János keresi fel Jézust, vagy eleve tanítványként lép fel mellette. Ehelyett a hagyomány minden változata valamilyen formában megőrzi Jézus megkeresztelkedését.

Márknál a történet rövid és tárgyyszerű. Jézus eljön a galileai Názáretből, János megkereszteli a Jordánban, majd Jézus látomásban megnyíló eget, galambként leszálló Lelket és mennyei hangot tapasztal. A jelenet

hangsúlya Jézus identitásán van, János szerepe pedig az, hogy a rítus végrehajtója legyen.

Máté már érzékeli a teológiai problémát. János tiltakozik: neki lenne szüksége arra, hogy Jézus keresztelje meg. Jézus azonban arra kéri, engedjen most, mert így teljesítik be mindazt, ami igaz. A jelenet mintha előre válaszolna egy olyan kérdésre, amely a keresztény közösségekben felmerülhetett: ha Jézus nagyobb Jánosnál, miért ő keresztelkedett meg nála?

Lukács még inkább háttérbe szorítja magát a keresztelőt. A megkeresztelkedést úgy beszéli el, hogy János neve a konkrét pillanatban már nincs is a mondat középpontjában. János evangéliuma pedig nem írja le közvetlenül Jézus megkeresztelésének jelenetét. Keresztelő János tanúságot tesz arról, hogy látta a Lelket leszállni Jézusra, de maga a keresztelés nem jelenik meg.

Ez a fejlődés arra utalhat, hogy a korai kereszténység egyre erősebben igyekezett Jézus elsőbbségét hangsúlyozni. Maga a kapcsolat azonban túl szilárdan gyökerezett a hagyományban ahhoz, hogy eltűnjön.

A nagy kérdés az, mennyire szoros lehetett Jézus és János történeti kapcsolata. Az egyik lehetőség szerint Jézus egy ideig János követői közé tartozott. Erre nincs

közvetlen bizonyíték, de a megkeresztelkedés ténye és Jézus későbbi üzenetének bizonyos hasonlóságai miatt komolyan felmerült a kutatásban. Mindketten Isten közelgő cselekvését hirdették, megtérésre szólítottak, és erősen eszkatologikus világképet képviseltek.

A különbségek ugyanilyen fontosak. Keresztelő János a pusztában működött, Jézus viszont falvakban és városokban járt. János aszketikus életmódja legendássá vált, Jézust ellenfelei éppen azzal vádolták, hogy eszik és iszik. János követői böjtöltek, Jézus tanítványai pedig a hagyomány szerint kevésbé szigorú böjti gyakorlatot követtek.

Ez nem feltétlenül jelent szakítást. Inkább azt mutathatja, hogy Jézus János prófétai üzenetéből indult ki, majd önálló irányba fejlesztette működését.

Az evangéliumokban fennmaradt egy mondás, amely különösen értékes lehet. Jézus Keresztelő Jánosról kijelenti, hogy „asszonytól születettek között nem támadt nagyobb” nála. A mondat különböző változatokban jelenik meg Máténál és Lukácsnál, ami arra utalhat, hogy régi hagyomány. Jézus tehát nem riválisként kisebbíti Jánost, hanem rendkívüli prófétai nagyságot tulajdonít neki.

Ugyanakkor hozzáteszi: Isten országában a legkisebb is nagyobb nála. Ez már Jézus saját küldetésének és az elérkezett új korszaknak teológiai értelmezéséhez tartozhat.

János evangéliuma másképpen rendezi a kapcsolatot. A keresztelő ott szinte teljesen Jézus tanújaként jelenik meg. Saját tanítványait is hozzá irányítja, és azt mondja: „Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbednem.”

Történetileg ez valószínűleg túlzottan harmonikus kép. A Keresztelő János-mozgalom Jézus halála után is tovább élt, sőt az Apostolok cselekedetei még távoli területeken is találkozik olyan emberekkel, akik csak János keresztségét ismerik. Ez arra utal, hogy János követői nem csak olvadtak bele Jézus mozgalmába.

Az első században tehát két, részben egymással érintkező vallási mozgalom létezhetett, amelyek közül a kereszténység később világméretűvé vált, János követői pedig fokozatosan háttérbe szorultak. Ez a történeti háttér érthetővé teszi, miért hangsúlyozzák az evangéliumok újra és újra Jézus fölényét.

János evangéliumában mégis találunk egy különös, barátságra utaló kifejezést. A keresztelő saját szerepét a „vőlegény barátjához” hasonlítja. A vőlegény Jézus, ő

pedig a barát, aki örül hangjának.

Ez nyilvánvalóan metafora. Nem bizonyít személyes barátságot a modern értelemben. A kép azonban érdekes, mert az evangélista nem riválisként, hanem olyan emberként ábrázolja Jánost, aki örömmel engedi át a központi helyet Jézusnak.

A történeti kapcsolat valószínűleg feszültebb és összetettebb volt. Keresztelő János bebörtönzése után Máté és Lukács szerint követeket küld Jézushoz, hogy megkérdezze: „Te vagy-e az eljövendő, vagy más várjunk?” Ez a jelenet különösen értékes, mert nem idealizálja János bizonyosságát. A börtönből kérdez. Nem látszik teljesen biztosnak abban, hogyan értelmezze Jézus működését.

Jézus válasza nem egyszerű igen. A vakok látnak, a sánták járnak, a szegényeknek örömhírt hirdetnek. A felsorolás prófétai szövegeket idéz fel, és azt sugallja, hogy Jézus tetteiből kell következtetni identitására.

Ha a történet valamilyen történeti alapot őriz, akkor János és Jézus kapcsolata nem volt teljesen világos még maguknak a szereplőknek sem. János kivégzése Jézus számára is fordulóponthoz vezetett. Márk szerint Heródes Antipász Jánost börtönbe vetette, majd egy lakoma során

tett ígérete miatt lefejeztette. A történet részletei irodalmilag kidolgozottak, Josephus Flavius azonban független forrásként szintén beszámol János kivégzéséről. Nála Heródes politikai félelme kerül előtérbe: attól tartott, hogy János népszerűsége lázadást válthat ki.

A két beszámoló részletei eltérnek, de János kivégzése történetileg nagyon valószínű. Mit jelenthetett ez Jézus számára?

Az evangéliumok nem mondják el közvetlenül. Nincs olyan jelenet, amelyben Jézus gyászolná Jánost úgy, ahogy Lázárt. Mégis nehéz elképzelni, hogy közömbösen fogadta volna annak az embernek kivégzését, aki megkeresztelte és akinek prófétai szerepét nyilvánosan elismerte.

János sorsa ráadásul figyelmeztető előkép lehetett. Egy népszerű vallási prédikátor összeütközik a politikai hatalommal és kivégzik. Jézus későbbi története más körülmények között, de hasonló végkifejlethez vezetett.

Keresztelő Jánost ezért nehéz Jézus „barátjának” nevezni a szó egyszerű értelmében. Sokkal inkább előd, lehetséges korábbi mester, vallási rokon és részben párhuzamos mozgalom vezetője volt. Kapcsolatuk mégis

személyesebb annál, mint amit pusztán teológiai előfutár és Messiás viszonya sugall.

Jézus elment hozzá. Elfogadta keresztségét. Később kivételes nagysággal beszélt róla. János tanítványai és Jézus követői pedig még sokáig ugyanabban a vallási térben mozogtak. Jézus legkorábbi kapcsolati történetében ezért Keresztelő János olyan ember, aki nélkül a kezdet aligha érthető meg.

18. A család és a barátok

A barátságot nem lehet Jézus családjától függetlenül vizsgálni. Az evangéliumok ugyanis több alkalommal úgy mutatják be a tanítványi közösséget, mint amely részben átveszi a vér szerinti család helyét. Ez különösen meglepő egy olyan társadalomban, ahol a rokonsági kötelék az identitás egyik legerősebb alapja volt.

Jézus családjáról az evangéliumok jóval kevesebbet mondanak, mint amennyit a későbbi keresztény hagyomány szeretett volna tudni. Anyja, Mária központi szerepet kap a születéstörténetekben és János evangéliumának néhány jelenetében. József Máté és Lukács gyermekségtörténeteiben szerepel, Jézus nyilvános működése során azonban már nem jelenik meg. Általában feltételezik, hogy addigra meghalhatott, de a források ezt nem mondják ki.

Jézus testvéreinek és nővéreinek létezését viszont több korai forrás is említi. Márk név szerint felsorolja Jakabot, Józsefet, Júdást és Simont, majd hozzáteszi, hogy nővérei is élnek. Pál Galata levelében „Jakabot, az Úr testvérét” említi. Ez különösen fontos, mert Pál személyesen találkozott vele Jeruzsálemben.

Hogy a „testvérek” pontosan milyen rokoni kapcsolatot jelentenek, később teológiai viták tárgya lett. A Mária örök szüzességét valló hagyományok unokatestvérekként vagy József korábbi házasságából született gyermekekként értelmezték őket. A görög *adelphos* valóban használható tágabb rokoni értelemben is, de természetes jelentése testvér. Történeti szempontból ezért sok kutató úgy véli, hogy Jézusnak valódi fiú- és lánytestvérei voltak.

Ennél fontosabb a könyvünk szempontjából, hogy az evangéliumok Jézus és családja kapcsolatát nem mindig harmonikusan ábrázolják. Márk harmadik fejezetében Jézus családtagjai elindulnak érte, mert azt mondják róla, hogy „magán kívül van”. A pontos fordítás és az, hogy kiknek a véleményét idézi a mondat, vitatott, de a jelenet mindenképpen feszültséget sugall. Röviddel később Jézus anyja és testvérei kívül állnak, és üzennek neki.

Jézus ekkor körülnéz a körülötte ülőkön, és megkérdezi: „Ki az én anyám, és kik az én testvéreim?” Majd követőire mutat: aki Isten akaratát teljesíti, az az ő testvére, nővére és anyja.

Ez a kijelentés radikális. Nem feltétlenül a vér szerinti család elutasításáról van szó. A mondás azonban új

rokonsági közösséget hoz létre. Jézus követői olyan kötelékbe kerülnek vele, amelyet a család legközelebbi kategóriáival ír le.

A barátságnál is erősebb nyelv ez. Nem azt mondja: ti vagytok a barátaim, hanem hogy a családom vagytok.

A történeti Jézus mozgalmának egyik legjellegzetesebb eleme lehetett ez az új közösségi identitás. A vándorló követés valóban konfliktusba kerülhetett hagyományos családi kötelezettségekkel. Az a tanítvány, aki hosszabb időre elhagyta otthonát, gazdasági és társadalmi nehézségeket okozhatott családjának. A Jézusnak tulajdonított kemény mondások – például az apa és anya háttérbe szorításáról – ebbe a radikális követési közegbe illenek.

Ez nem jelenti azt, hogy Jézus általában családellenes lett volna. Más hagyományok éppen a szülők tiszteletét hangsúlyozzák. A feszültség inkább abból adódhatott, hogy az eszkatologikus küldetést sürgősebbnek tekintette a megszokott társadalmi rendnél.

A család és a tanítványi kör kapcsolata később megváltozott. Jakab, Jézus testvére a legkorábbi jeruzsálemi közösség egyik legfontosabb vezetőjévé vált. Pál személyesen találkozott vele, és Péterrel meg

Jánossal együtt az „oszlopok” közé sorolta. Josephus Flavius is beszámol egy Jakab nevű ember kivégzéséről, akit „a Krisztusnak nevezett Jézus testvérének” mond.

Hogyan lett a korábban távolságtartó családból vezető? Az első korinthusi levél egyik fontos mondata talán választ ad. Pál feltámadási tanúinak felsorolásában azt írja, hogy Jézus megjelent Jakabnak.

Ha ez a hagyomány korai, elképzelhető, hogy valamilyen húsvéti élmény változtatta meg Jakab viszonyát bátyjához és a mozgalomhoz. A részleteket nem ismerjük, mert az Újszövetség sehol nem mondja el ezt a találkozást.

A későbbi apokrif hagyomány természetesen kitöltötte az űrt, és Jakabnak egyre nagyobb szerepet adott. A történeti tény azonban önmagában is érdekes: Jézus halála után egyik testvére az általa elindított közösség vezetője lett.

Ez azt jelenti, hogy a család és tanítványok közötti korábbi feszültség nem maradt végleges. Mária, Jézus anyja szintén megjelenik az Apostolok cselekedeteinek elején a tanítványok közösségében. Az elbeszélés szerint Jézus testvérei is velük vannak. Lukács tehát a húsvét utáni közösségben már egységben látja a vér szerinti

családot és az új tanítványi családot.

János evangéliuma másképpen dolgozza fel ugyanezt a témát. A kánai menyegzőn Jézus és anyja között sajátos távolság jelenik meg. Mária jelzi, hogy elfogyott a bor, Jézus pedig azt válaszolja: „Asszony, mi közöm hozzád? Még nem jött el az én óráim.” A megszólítás magyarul keményebbnek hangozhat, mint görögül, de a jelenet mindenképpen Jézus küldetésének önállóságát hangsúlyozza.

A keresztt alatt viszont Jézus anyját a szeretett tanítványra bízta. Itt a vér szerinti család és a tanítványi kapcsolat újra összekapcsolódik. A szeretett tanítvány gyakorlatilag fiúi szerepet kap.

Teológiai szempontból ez az új közösség jelképe lehet. Történeti szinten ugyanakkor felveti a kérdést: milyen kapcsolatban állhatott Mária Jézus követőivel, és hogyan alakult élete fia halála után?

A források erre csak töredékesen válaszolnak. A könyv központi kérdése szempontjából azonban a család története azért fontos, mert megmutatja: Jézus kapcsolatai nem rendezhetők egyszerűen „család” és „barátok” két külön dobozába. A tanítványi közösséget maga Jézus családi fogalmakkal írja le, vér szerinti

családja pedig később beépül ebbe a közösségbe.

A közelség különböző formái így egymásba csúsznak. Péter egyszerre tanítvány és olyan ember, akinek házában Jézus otthon lehetett. Márta, Mária és Lázár nem rokonok, mégis családszerű betániai közeget biztosítanak. A szeretett tanítvány a keresztt alatt új családi kapcsolatot kap Jézus anyjával. Jakab pedig egyszerre testvér és későbbi apostoli tekintély. Az első keresztény közösség maga is ebből a keveredésből született.

19. Júdás - amikor a közeli ember árulóvá válik

Jézus barátainak könyvéből Júdást kihagyni éppen azért lenne hiba, mert története a közelség sötét oldalát mutatja meg. Az árulás csak akkor árulás, ha valamilyen bizalom előzte meg. Egy idegen nem tudja ugyanúgy elárulni az embert, mint az, aki közel áll hozzá.

Júdásról az evangéliumok jóval többet állítanak, mint amennyit történetileg biztosan tudhatunk. A későbbi keresztény emlékezet fokozatosan a gonoszság egyik jelképes alakjává formálta, és János evangéliuma már szinte kezdettől démonikus színezetet ad neki. A történeti vizsgálatnak azonban vissza kell mennie a korábbi rétegekhez.

A legbiztosabb adat az, hogy Júdást a tizenkettő egyik tagjaként tartották számon, és a hagyomány következetesen hozzá kapcsolta Jézus elfogásának elősegítését. Márk apostollistájának végén így nevezi: „Júdás Iskariótes, aki elárulta őt.” A későbbi olvasó számára az árulás már személyazonosságának része lett. Júdás neve szinte nem is létezhet tettének megemlítése nélkül.

Az „Iskariótes” jelentése bizonytalan. A legelterjedtebb magyarázat szerint a héber vagy arám „Keriot embere” kifejezésből származhat, ami földrajzi eredetre utalna. Ha ez helyes, Júdás talán a tizenkettő egyetlen júdeai tagja lehetett egy főleg galileai csoportban. Más magyarázatok a sicarius, vagyis törös lázadó kifejezéssel próbálták összekapcsolni, de ennek nyelvi és kronológiai nehézségei vannak.

A történeti Júdás személyiségéről lényegében semmit nem tudunk. Nem tudjuk, mikor csatlakozott Jézushoz. Nem maradt fenn meghívástörténete. Nem tudjuk, volt-e családja, mivel foglalkozott korábban, vagy milyen szerepet játszott a csoport mindennapi életében.

János szerint ő kezelte a közös pénzt. Ugyanakkor rögtön tolvajnak is nevezi, aki lopott abból, amit rábíztak. Ez a részlet történetileg nehezen ellenőrizhető, és erősen illeszkedik János rendkívül negatív Júdás-portréjához.

A pénzmotívum Máténál is előtérbe kerül. Júdás harminc ezüstért egyezik meg a főpapokkal. A pontos összeg azonban ószövetségi utalásokkal is összefügg, ezért nem lehet automatikusan történeti adatként kezelni.

Márk egyszerűbben fogalmaz. Júdás elmegy a főpapokhoz, hogy kezükre adja Jézust, ők pedig pénzt ígérenek neki. Nem mondja meg, miért teszi.

Ez az egyik legnagyobb rejtély. Mi motiválhatta Júdást?

A hagyományos válasz a kapzsiság. A későbbi evangéliumok egyre inkább ebbe az irányba viszik alakját. Pusztán pénzzel azonban nehéz megmagyarázni a történetet. Ha Júdás hosszabb ideig együtt vándorolt Jézussal, mindent kockára tenni egy viszonylag korlátozott összegért különös döntésnek tűnik.

A modern értelmezések ezért más lehetőségeket is felvetettek. Politikai csalódást, személyes konfliktust, Jézus messiási szerepével kapcsolatos kiábrándulást, vagy azt, hogy Júdás valamilyen módon ki akarta kényszeríteni Jézus fellépését. Ezek azonban jórészt spekulációk. A források nem adnak elegendő adatot hozzájuk.

Az is kérdés, pontosan mit árult el Júdás. Jézus nem volt ismeretlen ember Jeruzsálemben. Nyilvánosan tanított a templomban, tömegek látták. Miért volt szükség belső emberre az elfogásához?

A legkézenfekvőbb válasz az, hogy nem személyazonosságát, hanem tartózkodási helyét és elfogásának alkalmas időpontját adta át. A hatóságok el akarták kerülni a nyilvános letartóztatást, amely zavargást okozhatott volna. Júdás tudhatta, hol tölti Jézus az éjszakát vagy hová vonul vissza tanítványaival.

Ebben az értelemben éppen közelsége tette alkalmassá az árulásra. A getszemáni jelenet ezt dramatizálja. Júdás csapattal érkezik, és csókkal azonosítja Jézust. A csók a baráti vagy tanítványi üdvözlés gesztusa, ezért válik az árulás jelképévé.

Márk szerint Júdás előre megbeszélte: akit megcsókol, ő az. Máté még személyesebb jelenetet alkot. Júdás így szól: „Üdvöz légy, Mester!”, Jézus pedig azt feleli: „Barátom, ezért jöttél?”

A „barátom” megszólítás különösen érdekes, de nem szabad túlértelmezni. A görög szó, amelyet Máté használ, nem feltétlenül a legszorosabb barátság kifejezése, és az evangéliumban másutt is előfordul sajátos megszólításként. A jelenet mégis drámai, mert az árulás pillanatában a kapcsolat nyelvét idézi fel.

Lukács még egyértelműbben fogalmaz: „Júdás, csókkal árulod el az Emberfiát?” A keresztény emlékezet

számára a csók lett az árulás tökéletes képe. Nem nyílt támadás, hanem közelséget utánzó gesztus.

Az evangéliumok Júdás későbbi sorsát eltérően mondják el. Máté szerint megbánja tettét, visszaviszi a harminc ezüstöt, majd felakasztja magát. A főpapok a pénzből megveszik a fazekas mezejét.

Az Apostolok cselekedetei más történetet őriz. Ott Júdás maga szerez egy mezőt gonoszsága béréből, majd lezuhan, teste szétszakad és belső részei kifordulnak.

A két változatot később sokan megpróbálták harmonizálni, de természetes olvasatuk szerint külön hagyományokról van szó. Mindkettő teológiailag értelmezi az áruló végzetét.

Ez arra figyelmeztet, hogy Júdás haláláról kevesebbet tudunk, mint amit a későbbi hagyomány sugall. Az árulás ténye azonban sokkal erősebben beágyazódott a korai emlékezetbe.

Miért őrizte meg az egyház, hogy a tizenkettő egyik tagja áruló lett? Ez kellemetlen emlék. Jézus maga választotta ki a tizenkettőt, és közülük az egyik átadta ellenségeinek. A későbbi apologetika számára ez könnyen kérdéssé válhatott: ha Jézus ismerte az

embereket, hogyan választott rosszul?

A hagyomány erre teológiai válaszokat adott. János szerint Jézus kezdettől tudta, ki fogja elárulni. A történet így nem váratlan kudarc, hanem az isteni terv része lesz.

Történetileg viszont éppen a kellemetlenség miatt valószínű, hogy Júdás árulásának van valódi alapja. Egy későbbi közösségnek kevés oka lett volna arra, hogy Jézus legszűkebb jelképes körébe saját kezdeményezésére beillesszen egy árulót.

Júdás ezért ugyanúgy a tizenkettő történeti létezése mellett szóló egyik fontos érv, ahogy az árulás a Jézus-mozgalom belső sebezhetőségét is mutatja. A barátság kérdésében azonban még tovább mehetünk.

Ha Júdás valóban hosszabb időn át Jézus közelében élt, együtt evett vele, utazott és részt vett küldetésében, akkor kapcsolatukban szükségképpen volt valamiféle bizalom. Az evangéliumok Jézusa elküldi a tizenkettőt prédikálni és gyógyítani; Júdás ennek a küldetésnek is része.

A későbbi démonizáló kép hajlamos ezt visszamenőleg eltörölni. Mintha Júdás mindig kívülálló, rejtett ellenség lett volna.

A történeti valóság valószínűleg bonyolultabb lehetett. Az áruló előbb követő volt.

Éppen ezért fájdalmas a történet. Ha soha nem tartozott volna hozzájuk, tettének nem volna ugyanaz a jelentősége.

Júdás így Jézus kapcsolati világának egyik legfontosabb negatív alakja. Péter is kudarcot vall, de visszatér. Júdás esetében a hagyomány nem őriz helyreállítást. Kettejük párhuzama különösen erős: mindketten elbuknak ugyanazon az éjszakán, de emlékezetük egészen más irányba fejlődik.

A következő fejezetekben a könyv új szakaszába érkezünk. Eddig elsősorban a kanonikus evangéliumokat és a legkorábbi keresztény hagyományokat vizsgáltuk. Most megnézzük, mi történt Jézus barátainak emlékezetével akkor, amikor újabb keresztény közösségek saját kérdéseikre kerestek választ, és Jézus egyes követőinek nevében új beszédeket, kinyilatkoztatásokat és történeteket kezdtek továbbadni. Mária Magdolna ebben a második életben mindenkinél fontosabbá vált.

20. Mária Magdolna az apokrif hagyományban

A kanonikus evangéliumok Mária Magdolnája már önmagában is jelentős alak: Jézus követője, a kereszthalál és a temetés tanúja, valamint a húsvéti hagyomány egyik legfontosabb szereplője. Az apokrif keresztény irodalomban azonban szerepe tovább növekszik. Egyes iratokban olyan tanítványként jelenik meg, aki különleges kinyilatkoztatást kap Jézustól, másokban vitába kerül Péterrel, megint más szövegekben bölcsessége és spirituális megértése emeli ki a tanítványok közül.

Ezek a művek különös vonzerőt gyakorolnak a modern olvasóra, mert úgy tűnhet, mintha olyan részleteket őriznének meg Jézus magánéletéről, amelyeket a kanonikus evangéliumok elhallgattak. Éppen ezért szükséges különösen óvatosan használni őket. A legtöbb ilyen szöveg évtizedekkel vagy évszázadokkal Jézus halála után keletkezett, és saját korának teológiai vitáit tükrözi. Nem titkos riportokat olvasunk, hanem későbbi keresztény közösségek Jézusról és tanítványairól kialakított emlékezetét.

A legfontosabb ilyen irat a Mária evangéliuma. A mű töredékesen maradt fenn, és már a kézirat eleje is hiányzik. Nem tudjuk biztosan, hogy a címben szereplő Mária minden eredeti olvasó számára egyértelműen Mária Magdolna volt-e, bár a kutatás nagy része így értelmezi. A fennmaradt szövegben Jézus eltávozása után a tanítványok félnek és bizonytalanok. Mária vigasztalja őket, majd különleges tanítást ad át, amelyet állítása szerint a Megváltótól kapott.

A konfliktus akkor éleződik ki, amikor András és Péter megkérdőjelezi Mária beszámolóját. Péter számára különösen nehezen elfogadható, hogy Jézus egy nőnek adott volna olyan tanítást, amelyet a többi tanítvány nem hallott. Lévi azonban Mária védelmére kel, és szemrehányást tesz Péternek féltékenysége miatt.

A jelenet jelentőségét nem az adja, hogy pontosan ezt a vitát rekonstruálhatnánk az első század harmincas éveibe. Sokkal valószínűbb, hogy a mű egy későbbi keresztény közegben folyó tekintélyvitát vetít vissza Jézus tanítványaira. Mária neve olyan hagyományt képvisel, amelyben a közvetlen spirituális felismerés és a különleges kinyilatkoztatás legitimációs forrás. Péter viszont az apostoli rend, a nyilvános tekintély és talán egy intézményesebb egyházi modell képviselőjeként

jelenik meg.

Ez nem jelenti azt, hogy a mű szerzője egyszerűen „Péter-ellenes” lett volna. Inkább arról van szó, hogy különféle keresztény közösségek más-más apostoli alakokhoz kapcsolták saját hagyományaikat. Az egyik Pétert, a másik Tamást, Jakabot vagy Máriát tekintette különleges tekintélynek.

Mária alakjának kiemelése azért lehetett különösen hatásos, mert a kanonikus hagyomány már eleve kapcsolatba hozta a húsvéti tanúsággal. Nem kellett teljesen új tekintélyt teremteni. Elég volt továbbfejleszteni egy meglévő emléket: azt a nőt, aki János szerint elsőként találkozott a feltámadt Jézussal.

A Tamás evangéliumában Mária kisebb, de érdekes szerepet kap. A mű végén Péter azt mondja, hogy Máriának el kell távoznia közülük, mert a nők nem méltók az életre. Jézus válasza modern olvasó számára különösen idegen: azt ígéri, hogy Máriát „férfivá teszi”, hogy élő szellemmé váljon.

A mondás a mai olvasó számára nyilvánvalóan problémás, és nem szabad emancipációs szöveggént félreérteni. A mögötte álló világképben a „férfi” és „nő” fogalmai spirituális szimbolikát is hordozhatnak. A férfivá

válás a korabeli aszketikus vagy gnosztikus gondolkodás egyes irányzataiban a testi különbségeken túli, teljesség felé való átalakulást jelölhette.

Ugyanakkor a jelenet ismét megőrzi Péter és Mária konfliktusát. Ez azért fontos, mert ugyanaz a motívum több különböző késői keresztény szövegben is megjelenik. Nem feltétlenül azért, mert mindegyik egy történeti veszekedést őrzött meg, hanem mert Mária és Péter alakja alkalmas lett két különböző tekintélymodell megjelenítésére.

A Pistis Sophia még tovább növeli Mária szerepét. Ebben a jóval későbbi, összetett kopt szövegben Mária újra és újra kérdez, értelmez és válaszol. A tanítványok közül messze ő a legaktívabb beszélgetőpartner. Péter időnként panaszkodik is amiatt, hogy Mária túl sokat beszél, és másoknak alig jut lehetőség megszólalni.

A modern olvasó számára ez könnyen úgy tűnhet, mintha egy régi férfi-női konfliktus lenyomata lenne. Részben talán valóban a női tekintély kérdése áll mögötte, de a szöveg keletkezési ideje és teológiai világa már messze van Jézus történeti környezetétől. A Pistis Sophia elsősorban arról tanúskodik, hogy bizonyos késő ókori keresztény közösségek Mária alakjához rendkívüli

spirituális intelligenciát társítottak.

A Megváltó párbeszéde hasonlóan magas szintű tanítványként mutatja Máriát. Ott sem egyszerű követő, hanem olyan személy, aki érti a Megváltó tanításának mélyebb értelmét. A női tanítványi tekintély így egy egész hagyománycsoportban jelenik meg.

Ezekben a szövegekben feltűnően ritka a prostituált Mária képe. A későbbi nyugati kereszténység által kialakított bűnbánó nő helyett bölcs, látó, kérdező és tanító Máriával találkozunk.

Ez a különbség sokat elárul arról, mennyire eltérően alakult Mária Magdolna emlékezete különböző keresztény közösségekben. Nyugaton a bűnbánat és a megtérés példaképe lett, más hagyományokban a különleges kinyilatkoztatás hordozója.

A két kép közül egyik sem azonos egyszerűen a történeti személlyel. A történeti Mária Magdolnáról továbbra is keveset tudunk. Az apokrif szövegek nem teszik lehetővé, hogy részletes életrajzot írjunk róla. Azt viszont világosan mutatják, hogy emlékezete rendkívül erős volt. Egy jelentéktelen mellékszereplőből aligha vált volna ennyi különböző közösség tekintélyhordozója.

Mária későbbi karrierje ezért visszafelé is érdekes. Nem bizonyítja, hogy Jézus életében olyan titkos szerepe volt, amelyet ezek a szövegek tulajdonítanak neki, de arra utal, hogy korai jelentőségét sokáig nem lehetett egyszerűen elfelejteni.

HÁTTÉRGYÁR

21. Péter és Mária - ki örökölte Jézus tekintélyét?

A korai kereszténység egyik legfontosabb kérdése Jézus halála után az volt, ki beszélhet hitelesen a nevében. Jézus nem hagyott hátra írott alkotmányt, részletes intézményi szabályzatot vagy egyértelmű öröklési rendet. A közösségek ezért különböző alapokra építették vezetőik és hagyományaik tekintélyét.

A legkézenfekvőbb forrás a személyes kapcsolat volt. Aki látta Jézust, hallotta tanításait, vele utazott, tanúja volt halálának vagy feltámadásának, különleges pozíciót kapott. Az apostoli tekintély eredeti értelme ezért nem egyszerű hivatal volt, hanem emlékezeti közelség.

Péter ebben a rendszerben kivételes helyet foglalt el. A legkorábbi forrásokban már vezetőként jelenik meg. Pál személyesen felkeresi, a feltámadási hagyomány kiemeli, az Apostolok cselekedeteinek első része pedig a jeruzsálemi közösség egyik fő szószólójaként mutatja be.

Mária Magdolna más típusú tekintéllyel rendelkezett. Nem a tizenkettő tagja, nem jelenik meg később közösségvezetőként a kanonikus iratokban, de a húsvéti emlékezetben rendkívüli szerepet kap.

Ez a két tekintélyforma később könnyen kerülhetett egymással feszültségbe. Péter a hivatalos apostoli folytonosság jelképe lett. Mária a közvetlen kinyilatkoztatás és felismerés alakja.

Az apokrif szövegekben ez a feszültség nyílt konfliktussá alakul. A Mária evangéliumában Péter nem érti, miért adott volna Jézus titkos tanítást egy nőnek. Kérdése tulajdonképpen legitimációs kérdés: elfogadható-e olyan tanítás, amelyet nem a közismert apostoli kör őrzött meg?

Mária válasza nem intézményi. Ő látomásra és személyes kinyilatkoztatásra hivatkozik.

Ez a konfliktus sokkal inkább a második századi kereszténység világába illik, mint Jézus életének közvetlen környezetébe. Ekkorra már különféle irányzatok vitáztak egymással arról, mely tanítások hitelesek, mely hagyományok apostoli eredetűek, és milyen szerepet játszhat közvetlen látomás vagy spirituális tudás.

Mária alakja ideális volt egy olyan közösség számára, amely azt akarta állítani: az igaz tanítás nem feltétlenül a legismertebb férfi apostolok intézményi örökségében maradt fenn. Péter alakja viszont olyan közösségek

számára vált meghatározóvá, amelyek a nyilvános apostoli folytonosságot hangsúlyozták.

A két modell később különböző egyháztörténeti irányokba fejlődött. Ennek ellenére hiba volna egyszerűen „Péter egyháza” és „Mária egyháza” szembenállásáról beszélni. A korai kereszténység sokkal töredezettebb és összetettebb volt. Ugyanazok a közösségek több apostoli alakot tisztelhettek, és a különféle hagyományok kölcsönösen hatottak egymásra.

Az apokrif konfliktusok mégis fontosak, mert megmutatják, milyen erős lehetett Mária tekintélye bizonyos körökben. Ha emlékezete teljesen periférikus lett volna, nem lett volna alkalmas arra, hogy Péter ellenpontjává váljon.

A konfliktusnak női dimenziója is van. Péter tiltakozása gyakran kifejezetten Mária nemére utal. Ez arra enged következtetni, hogy a szövegek szerzői és olvasói számára a női vezetés vagy tanítói tekintély valós kérdés lehetett.

A korai kereszténységben erre több példa is akad. Pál levelei női munkatársakat említenek, köztük Priscillát, Főbét és Juniát. Más későbbi keresztény iratok viszont erősebben korlátozzák a nők tanítói és vezető szerepét.

A Mária-Péter konfliktus ezért egy szélesebb társadalmi és egyházi átalakulás részeként is értelmezhető. Mária személye a vita során olyan hagyományt képvisel, amelyben a Jézushoz való közvetlen személyes kapcsolat elsődleges legitimáció marad. Péter viszont fokozatosan egy intézményesebb apostoli örökség jelképévé válik.

A történeti Jézus barátságai így második életet kezdenek. A személyes közelségből tekintély lesz, a tekintélyből intézmény vagy ellenhagyomány, végül pedig teológiai vita.

Ez a folyamat különösen jól látszik Mária Magdolna esetében. A nő, akit a kanonikus evangéliumok főként követőként és húsvéti tanúként mutatnak be, néhány évszázaddal később már egész tanítási rendszerek legitimáló alakja.

22. Szerette-e Jézus Mária Magdolnát?

Kevés kérdés kapott annyi modern figyelmet, mint Jézus és Mária Magdolna esetleges szerelmi kapcsolata. Regények, filmek, népszerű ismeretterjesztő művek és különféle alternatív vallástörténeti elméletek újra és újra felvetették, hogy Mária nem csak tanítványa, hanem Jézus szerelme vagy felesége lehetett.

A történeti források azonban jóval óvatosabb következtetést engednek meg. A kanonikus evangéliumok sehol nem mondják, hogy Jézus házas volt Mária Magdolnával. Nem nevezik őt feleségének, társának házastársi értelemben, és nem utalnak közös gyermekekre. Egyetlen olyan jelenet sincs, amelyből egyértelmű romantikus kapcsolat következne.

Ez önmagában nem matematikai bizonyíték arra, hogy ilyen kapcsolat nem létezhetett. Az ókori életrajzi források sok mindent elhallgathattak. A történész azonban nem a pusztá lehetőségeket, hanem a források valószínűségi súlyát mérlegeli. Jelenlegi bizonyítékaink alapján Jézus és Mária házasságára nincs megbízható történeti adat.

Az apokrif iratok közül leggyakrabban Fülöp evangéliumát idézik. A mű egyik sérült helyén Máriát a Megváltó „társának” nevezi, majd olyan mondat következik, amely szerint Jézus különösen szerette őt más tanítványokhoz képest, és gyakran megcsókolta. A kézirat azonban hiányos, ezért még annak pontos helye sem teljesen biztos, hol érintette meg vagy csókolta meg Máriát.

A modern népszerű kultúra ezt gyakran szerelmi bizonyítékként kezeli. A probléma többirányú.

Először is Fülöp evangéliuma jóval későbbi Jézus koránál. Valószínűleg a harmadik században nyerte el ismert formáját, tehát önmagában nem elsődleges történeti beszámoló Jézus magánéletéről.

Másodszor a „társ” jelentésű kopt vagy mögötte feltételezett görög terminus nem szükségképpen házastársat jelent. Spirituális közösséget, társi viszonyt vagy különleges tanítványi kapcsolatot is jelölhet.

Harmadszor a csók a késő ókori keresztény és gnosztikus szimbolikában nem feltétlenül erotikus gesztus. A tudás, a Lélek vagy a spirituális közösség átadásának jelképe is lehetett.

Ez nem azt jelenti, hogy a szövegben nincs különös intimitás. Éppen ellenkezőleg: Mária egyértelműen kivételes közelségben jelenik meg Jézushoz. A kérdés csak az, mit jelent ez a közelség.

A mű saját teológiai világában valószínűbb, hogy Mária különleges spirituális megértésének jele. Az is érdekes, hogy más tanítványok féltékenyek erre a kapcsolatra. Megkérdezik Jézust, miért szereti Máriát náluk jobban. Ez a motívum párhuzamba állítható azokkal a szövegekkel, amelyekben Péter Mária tekintélyét kifogásolja.

A késői keresztény hagyomány számára tehát Mária valóban lehetett „az a tanítvány, akit Jézus különösen szeretett” egy másik értelemben, mint János névtelen szeretett tanítványa. De ez még mindig nem házassági bizonyíték.

A történeti kérdés megválaszolásához vissza kell térnünk a korábbi forrásokhoz. A kanonikus evangéliumok Máriáról azt állítják, hogy Jézus meggyógyította, ő pedig követte és támogatta. Jelen volt kereszthalálánál és a temetésnél, majd a húsvéti hagyomány központi szereplője lett. János különösen személyes találkozást ír le közöttük.

Ebből erős kötődés következik. A kötődés azonban nem azonos automatikusan romantikus szerelemmel.

A kérdés részben azért vált ennyire népszerűvé, mert a modern társadalom nehezen képzel el férfi és nő közötti rendkívül erős személyes kapcsolatot erotikus dimenzió nélkül. Az első században azonban a tanítványi, vallási, rokoni és spirituális kapcsolatok más kulturális keretek között működtek.

Jézus házas állapotának kérdése önmagában is vitatott. Egyes kutatók arra mutattak rá, hogy egy zsidó férfi számára a házasság általános társadalmi norma volt, ezért a nőtlen élet feltűnő lehetett. Mások hangsúlyozzák, hogy vallási és eszkatologikus okokból léteztek cölibátusban vagy házasság nélkül élő zsidó férfiak is, így Jézus nőtlen volta nem volna példátlan.

A források hallgatása ebben az esetben valamivel beszédesebb, mint elsőre tűnik. Jézus anyját, testvéreit és rokoni kapcsolatait több helyen említik. Ha felesége és gyermekei lettek volna, különösen furcsa lenne, hogy a legkorábbi keresztény hagyományok teljesen hallgatnak róluk, miközben testvérének, Jakabnak komoly vezetői szerepe volt.

Ez nem abszolút bizonyítás, de erős valószínűségi érv. Mária Magdolna házastársi szerepének hipotézise tehát jelenlegi forrásaink alapján gyenge.

Sokkal érdekesebb az a kérdés, miért érezte a későbbi kereszténység egy része szükségét annak, hogy Máriát kivételesen közel helyezze Jézushoz. A válasz valószínűleg tekintélyében rejlik.

Ha Mária a feltámadás első tanúja, akkor rendkívüli spirituális hitelességgel rendelkezik. A későbbi közösségek ezt továbbfejlesztették: ha ő ismerte fel először a feltámadott Jézust, talán különleges tanítást is kapott tőle. Ha különleges tanítást kapott, akkor közelebb állhatott hozzá, mint más tanítványok. Ebből könnyen kialakulhatott a kiemelt szeretet motívuma.

A folyamat emberileg érthető, még ha történetileg nem is igazolható minden részlete. A modern romantikus értelmezések ehhez adtak újabb réteget. A spirituális közelségből szerelmi kapcsolat lett, a késői szövegekből pedig elveszett házasság bizonyítéka.

A történész feladata itt nem az, hogy lehetetlennek nyilvánítson minden elképzelést, hanem hogy megkülönböztesse a bizonyíték erősségi fokait. Biztosan állíthatjuk, hogy Mária Magdolna fontos követő és

húsvéti tanú volt. Erősen valószínűsíthető, hogy tartós és személyes kapcsolat fűzte Jézushoz. A későbbi apokrif hagyomány különleges spirituális közelséget tulajdonított neki. Arra viszont nincs megbízható történeti bizonyíték, hogy Jézus felesége vagy szerelmi partnere lett volna.

Ez a következtetés talán kevésbé látványos, mint a modern legendák, de történetileg sokkal érdekesebb. Mária Magdolna jelentőségéhez ugyanis nincs szükség házasságra. A kanonikus evangéliumok alapján is olyan helyen áll Jézus történetében, amelyet nagyon kevés követő mondhat magáénak: végigkíséri a mozgalom bukását, látja a halált, tudja a temetés helyét, majd a húsvéti emlékezet egyik első megszólalója lesz. Ez önmagában elegendő ahhoz, hogy Jézus legfontosabb közeli követői között tartsuk számon.

23. Tamás, Fülöp és a többiek - amikor minden közösség saját apostolt keresett

A korai kereszténység történetében nemcsak Péter és Mária Magdolna alakja vált tekintélyforrássá. A második és harmadik század során egész sor apostoli név köré szerveződtek hagyományok, tanítások és közösségi identitások. Tamás, Fülöp, Jakab, Júdás és más tanítványok neve alatt olyan művek születtek, amelyek szerzői saját tanításaikat Jézus legkorábbi követőihez kapcsolták.

Ez a folyamat első pillantásra megtévesztő lehet. Egy mai olvasó hajlamos arra gondolni, hogy ha egy mű Tamás vagy Fülöp evangéliuma címet viseli, akkor valamilyen közvetlen apostoli emléket őriz. A valóság bonyolultabb. Az apokrif címek nagy része nem szerzői aláírás, hanem tekintélyigény. A mű nem azért Tamásé, mert bizonyíthatóan maga Tamás írta, hanem azért, mert a mögötte álló közösség azt állította, hogy tanítása valamilyen módon Tamás apostoli tekintélyére vezethető vissza.

Tamás különösen érdekes alak. A kanonikus evangéliumok közül János ad neki a legtöbb önálló

szerepet. A feltámasztás előtt, amikor Jézus Betániába akar menni Lázárhoz, Tamás azt mondja a többi tanítványnak: menjenek ők is, hogy vele együtt haljanak meg. A mondat egyszerre lehet bátor és sötéten fatalista. Később az utolsó vacsorán ő kérdez rá Jézus útjára: „Uram, nem tudjuk, hová megy, hogyan ismernénk az utat?” A húsvéti történetben pedig ő lesz az a tanítvány, aki csak személyes bizonyosság alapján hajlandó elfogadni Jézus feltámadását.

Innen ered a „hitetlen Tamás” későbbi képe, amely azonban igazságtalanul leszűkíti alakját. János evangéliumában Tamás nem csak szkeptikus, hanem olyan tanítvány, aki saját tapasztalatot követel. Amikor végül találkozik Jézussal, az egyik legerősebb hitvallást mondja ki: „Én Uram és én Istenem.”

Ez a karakter később alkalmas lett arra, hogy különleges titkos tudás hordozójává váljon. A Tamás evangéliuma nem elbeszélő evangélium a kanonikus művek mintájára. Rövid mondások gyűjteménye, amelyek közül többnek van párhuzama Máténál, Márknál vagy Lukácsnál, mások viszont egészen eltérő teológiai világot képviselnek. A mű bevezetése szerint ezek „a titkos mondások”, amelyeket az élő Jézus mondott, és amelyeket Didümosz Júdás Tamás jegyzett le.

Már ez a megfogalmazás jelzi a tekintély modelljét. Nem nyilvános prédikációról van szó, hanem rejtett tudásról, amelyhez egy kiválasztott tanítvány fér hozzá.

A Tamás név mögött ráadásul maga is különös hagyomány áll. A görög *didymosz* és az arám *toma* egyaránt azt jelenti: iker. Ezért későbbi szír keresztény hagyományokban Tamást Jézus különleges „ikerévé” tették, nem feltétlenül biológiai értelemben, inkább spirituális hasonmásként.

Az apokrif Tamás-aktákban ez a kapcsolat még tovább fejlődik. Tamás Jézus küldöttjeként Indiába kerül, csodákat tesz, prédikál és mártírhalált szenved. A dél-indiai keresztény hagyomány később közvetlen apostoli alapítóként tisztelte.

Történetileg nem bizonyítható, hogy Tamás valóban Indiáig jutott, bár a késő ókori keleti kereszténység és India között valóban léteztek kereskedelmi és kulturális kapcsolatok. A lényeg azonban itt nem az útvonal hitelessége, hanem az, hogyan épül egy apostoli névből egész regionális keresztény identitás.

Fülöp esetében hasonló folyamat figyelhető meg. A kanonikus evangéliumokban Fülöp a tizenkettő tagja, Jánosnál pedig több alkalommal önállóan megszólal. Ő

vezeti Natanaelt Jézushoz, a kenyérszaporítás előtt Jézus őt kérdezi, honnan szerezzenek kenyeret, később görögök keresik meg azzal, hogy látni akarják Jézust. Az utolsó vacsorán Fülöp kéri: „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát.”

A Fülöp evangéliuma azonban már egészen más világ. Töredékes, sokszor nehezen értelmezhető gyűjtemény, amelyben szentségi, spirituális és misztikus gondolatok keverednek. Itt szerepel az a sokat idézett rész is, amely Máriát a Megváltó különleges társaként mutatja be.

A mű azonban nem Fülöp személyes emlékirata. Sokkal inkább olyan későbbi teológiai közeg terméke, amely saját tanítását apostoli névvel hitelesítette.

Ez a jelenség Jakab esetében is jól megfigyelhető. Jézus testvére a történeti források alapján valóban fontos vezető volt Jeruzsálemben. Ez valós alapot adott ahhoz, hogy később számos apokrif irat kapcsolódjon nevéhez. A Jakab apokrifonja és más művek különleges kinyilatkoztatásokat tulajdonítanak neki, és olykor olyan pozícióba emelik, amely vetekszik Péterével.

Ez különösen érdekes, mert a történeti Jakab tekintélye két forrásból származott: vér szerinti rokonságából és a húsvéti hagyományból. A későbbi

közösségek számára ezért rendkívül erős legitimációs alak lehetett.

A különféle apostoli nevek köré épülő hagyományok azt mutatják, hogy a Jézus halála utáni kereszténységnek folyamatosan választ kellett adnia arra, ki birtokolja hitelesen a mester örökségét. A válaszok eltérőek voltak.

Egyes közösségek Pétert emelték ki. Mások Pált. Megint mások Jakabot, Tamást, Fülöpöt vagy Máriát.

A viták mögött gyakran teológiai különbségek álltak, de ugyanilyen fontos volt a személyes közelség emléke. Minél közelebb lehetett valakit Jézushoz helyezni, annál nagyobb súlyt kapott a neki tulajdonított tanítás.

Ezért vált különösen fontossá a „titkos tanítás” motívuma. Ha egy későbbi közösség olyasmit tanított, ami nem szerepelt nyilvánvalóan a széles körben ismert evangéliumokban, kézenfekvő megoldás volt azt állítani: Jézus ezt nem mindenkinek mondta el. Csak egy kiválasztott tanítványnak adta át.

A titkos tudás így feloldotta a történeti problémát. Nem az volt a kérdés, miért nem ismeri Péter, Máté vagy Pál ezt a tanítást, hanem éppen ez bizonyította különleges jellegét: azért nem ismerik, mert csak Tamás,

Mária vagy Jakab kapta meg.

A modern történész számára természetesen ez nem elegendő bizonyíték. Minél későbbi egy szöveg, annál nehezebb belőle közvetlen adatot visszanyerni Jézus életére. Ugyanakkor az apokrif iratok rendkívül értékesek a keresztény emlékezet történetéhez.

Megmutatják, hogy Jézus barátai és tanítványai haláluk után is „éltek” a közösségek képzeletében. Nevük tekintélyt teremtett, konfliktusokat rendezett, új tanításokat hitelesített és egész keresztény irányzatok identitását alapozta meg. A személyes kapcsolatból így történeti tőke lett.

24. Barátság és hatalom az ősegyházban

Jézus életében a közelség személyes kapcsolat lehetett. Halála után azonban politikai és vallási jelentést kapott. Aki közel állt hozzá, annak emlékezetére közösségek, vezetői tekintélyek és teológiai irányzatok épülhettek.

Ez a folyamat már az Újszövetségen belül elkezdődik. Pál levelei jól mutatják, hogy a Jézushoz való személyes közelség kérdése valós hatalmi tényező volt. Pál nem tartozott Jézus földi követői közé. Nem járt vele Galileában, nem ült az utolsó vacsoránál, és nem volt jelen a keresztnél. Apostoli tekintélyét ezért más alapra kellett építenie.

Ő a feltámadt Krisztussal való találkozásra hivatkozott. Ez egyenrangúvá tette saját szemében azokkal, akik korábban ismerték Jézust. Pál kifejezetten hangsúlyozza, hogy apostolságát nem emberektől kapta. Ugyanakkor mégis felkeresi Jeruzsálemben Kéfast és Jakabot, később pedig újra tárgyal velük.

Ez azt mutatja, hogy az apostoli tekintély több forrásból származhatott, de a történeti Jézushoz kötődő

személyes kapcsolat továbbra is különleges súlyt jelentett. Péter helyzete ebből a szempontból erős volt. A legkorábbi tanítványok közé tartozott, a tizenkettő egyik vezető alakja lett, és a feltámadási hagyomány is kiemelte.

Jakab más módon rendelkezett tekintéllyel. Jézus testvére volt, és a hagyomány szerint a feltámadottal is találkozott.

János tekintélye a belső tanítványi körhöz kapcsolódott. Mária Magdolnáé pedig a húsvéti tanúsághoz.

A későbbi kereszténységben ezekből a különböző emlékezeti formákból intézményi modellek fejlődtek ki. A Péterhez kötött hagyomány különösen fontossá vált Rómában. A római püspökök később saját apostoli tekintélyüket részben Péterhez vezették vissza. Máté „erre a sziklára építem egyházamat” mondása ennek egyik legfontosabb teológiai alapjává vált.

Ez azonban hosszú történeti folyamat eredménye volt. Az első században még nem létezett a későbbi formájú pápaság, és Péter tekintélye sem jelentett automatikusan egyetlen központi egyházkormányzati rendszert.

A személyből intézmény lett. Ugyanez történt más apostolokkal is, csak regionálisabb formában. Tamás neve keleti keresztény közösségeket legitimált, Márk Alexandriához kapcsolódott, András több keleti egyház apostoli alapítója lett, Jakab pedig Jeruzsálemhez kötődött.

Az apostoli eredet később szinte versenyelőnyé vált az egyházi központok között. Minél közvetlenebb kapcsolatot tudott egy város vagy közösség valamely apostollal felmutatni, annál nagyobb tekintélyre tarthatott igényt.

A történeti kapcsolat és a legenda eközben fokozatosan összekeveredett. Egyes hagyományok mögött valós apostoli jelenlét állhatott, mások jóval későbbi alapítási történetek lehettek. A közösségek számára azonban gyakran fontosabb volt a folytonosság tudata, mint a modern értelemben vett dokumentálhatóság.

Ez a folyamat Jézus személyes kapcsolatait is átformálta. Péterből az egyházi vezető modellje lett. Jánosból a szemlélődő és szeretett tanítvány. Mária Magdolnából egyszerre bűnbánó nő, húsvéti tanú és egyes apokrif hagyományokban spirituális tanító.

Jakabból jeruzsálemi főtekintély. Tamásból a keleti misztikus apostol.

A valódi történeti emberek mögött egyre több réteg rakódott egymásra. Ez nem feltétlenül hamisítás. Az emlékezet természetéből fakad. Minden közösség saját kérdései felől őrzi múltját, és a fontos személyeket olyan tulajdonságokkal ruházza fel, amelyek saját identitását segítik.

A kereszténység esetében azonban ennek különös súlya volt, mert a személyes kapcsolat Jézussal megismételhetetlen erőforrásnak számított. Aki vele járt, olyasmit birtokolt, amit későbbi nemzedék már csak közvetítéssel kaphatott meg.

Ezért vált olyan fontossá a tanúság láncolata. Ki hallotta Jézust? Kinek adta tovább? Ki ismerte az apostolt? Melyik közösség őrzi hitelesen tanítását?

A második századtól ezek a kérdések egyre nagyobb szerepet kaptak az eretnekségekről és ortodoxiáról folyó vitákban. Ireneusz például éppen a nyilvános apostoli hagyományra hivatkozott a titkos tanításokra építő irányzatokkal szemben. Érvelése szerint az apostolok tanítása nem rejtett láncolatokban maradt fenn, hanem azokban az egyházakban, amelyeket ők alapítottak vagy

amelyekkel kapcsolatban álltak.

Ezzel a személyes emlékezet intézményes formát kapott. Az apostoli utódlás gondolata lényegében azt állította, hogy Jézushoz való történeti közelség közvetíthető.

Nem testi közelségként, hanem tanítás, ordináció és közösségi folytonosság révén. Ez a fejlődés érthető volt egy gyorsan növekvő vallási mozgalomban. Az első nemzedék tanúi meghaltak, miközben újabb és újabb közösségek alakultak. A személyes tanúságot valamilyen tartós struktúrának kellett felváltania.

A folyamat azonban óhatatlanul átalakította Jézus barátainak emlékezetét. A barátból alapító lett, a tanúból hivatal, a kapcsolatból jogcím.

Közben más hagyományok éppen az intézményesedéssel szemben hivatkoztak személyesebb apostoli alakokra. A Mária evangéliumában például a közvetlen spirituális felismerés szembekerülhet a Péter által megtestesített tekintéllyel. A Tamás-hagyomány pedig a belső felismerést és titkos mondásokat emelheti a nyilvános intézmény fölé.

A Jézushoz való közelség tehát nem egyetlen irányba fejlődött. Egymással versengő örökségek születtek.

Ezek a viták visszamenőleg is formálták a Jézusról szóló képet. Egy közösség számára az a tanítvány vált igazán fontossá, akinek alakján keresztül saját értékeit láthatta.

A történész feladata ezért kettős. Egyrészt meg kell próbálnia visszafejteni a későbbi rétegeket, hogy közelebb jusson a történeti személyekhez. Másrészt magukat a rétegeket is történeti forrásként kell kezelnie, mert megmutatják, hogyan alakult a kereszténység.

Jézus barátai így egyszerre tartoznak Jézus történetéhez és az egyház történetéhez. Az elsőben valós emberek, akik vele éltek, ettek, vitatkoztak és gyászoltak. A másodikban emlékezeti alakok, akikre közösségek építették saját tekintélyüket.

25. Kik voltak valóban Jézus barátai?

A könyv elején egyszerűnek tűnt a kérdés: kik voltak Jézus barátai? A források végigolvasása után azonban világossá válik, hogy erre nem lehet egyetlen névsorral válaszolni. Az evangéliumok nem baráti jegyzéket hagytak ránk, és Jézus személyes kapcsolatai sem egyetlen típusba tartoztak.

A legbiztosabb állítás az, hogy Jézus körül több, egymásba kapcsolódó közelségi kör létezett. Voltak vándorló tanítványai. Volt a tizenkettő jelképes csoportja. Ezen belül felismerhető egy szűkebb kör Péterrel, Jakabbal és Jánossal. Voltak női követők, akik Galileától Jeruzsálemig kísérték és anyagilag támogatták a mozgalmat. Voltak helyi támogatók és befogadók, mint a betániai család. Voltak olyan jeruzsálemi szimpatizánsok vagy követők, akik csak válsághelyzetben váltak láthatóvá. És lehettek olyan kapcsolatai is, amelyeknek emlékét az evangéliumok egyáltalán nem őrizték meg.

Ha a „barát” szót a legszűkebb, személyes értelemben használjuk, Betánia különösen erős jelölt. Márta, Mária és Lázár esetében János evangéliuma kifejezetten a szeretet nyelvét használja. Jézus ismeri otthonukat, hírt

küldenek neki, vitatkoznak vele, számon kérik, együtt gyászol velük, majd ismét asztalhoz ül házukban.

Ez a család minden más ismert evangéliumi kapcsolatnál közelebb áll ahhoz, amit modern szóval baráti otthonnak neveznénk. Lázár esetében a nyelv még közvetlenebb. „Akit szeretsz” – így azonosítják őt Jézus előtt. Jézus sír halálakor, és a jelenlévők ebből arra következtetnek, mennyire szerette.

Ha a könyv egészéből csak egyetlen személyt kellene kiemelni, akit a forrás maga is szinte barátként mutat be, Lázár lenne az egyik legerősebb választás. Ez azonban nem teszi bizonyossá, hogy ő volt a szeretett tanítvány.

A Lázár-elmélet érdekes és komoly megfontolást érdemel, de a szöveg nem azonosítja őket nyíltan. A szeretett tanítvány személyazonossága továbbra is bizonytalan. János apostol hagyományos azonosítása mellett valódi érvek vannak, de nem olyan döntőek, hogy minden más lehetőséget kizárjanak.

A névtelen tanítvány talán éppen azért marad fontos, mert személyazonossága elveszett vagy szándékosan háttérbe került. Kapcsolata azonban nem veszett el.

Ő az, „akit Jézus szeretett”. Péter más típusú közelséget képvisel. Róla nem mondja az evangélium, hogy Jézus különösen szerette volna, mégis nehéz elképzelni Jézus nyilvános életét nélküle. Péter a kezdetektől jelen van, háza valószínűleg fontos galileai bázis, a belső kör tagja, és Jézussal való kapcsolata tele van személyes feszültséggel.

Talán éppen ez mutatja közelségüket legjobban. Az ember általában nem vitatkozik ilyen hevesen olyasvalakivel, aki közömbös számára. Jézus Pétert keményen bírálja, Péter ellenkezik vele, majd megtagadja. A hagyomány mégis azt őrzi, hogy kapcsolatuk helyreáll.

Péter története ezért a hűség törékenységről szól. Jakab és János a belső kör tagjai. Kiváltságos pillanatok tanúi, mégis becsvágyóak és értetlenek lehetnek. Getszemániban elalszanak, amikor Jézus arra kéri őket, maradjanak vele.

Ők azt mutatják meg, hogy a közelség nem tesz automatikusan jobb emberré. Mária Magdolna megint más formában áll közel Jézushoz.

A kanonikus evangéliumok nem mondják, hogy romantikus kapcsolat lett volna közöttük, és

házasságukra nincs történeti bizonyíték. Mária jelentősége nem ezen múlik.

Követi Jézust, jelen van halálakor, tudja, hol temették el, és a húsvéti hagyomány első vonalában áll. Kapcsolatát a hűség határozza meg.

Ahol mások eltűnnek, ő megmarad. Johanna, Zsuzsanna és a többi névtelen nő arra emlékeztetnek, hogy Jézus kapcsolati világa sokkal nagyobb volt annál, mint amit a későbbi apostoli ikonográfia mutat. A tizenkettő fontos, de nem kizárólagos.

A mozgalmat olyan emberek is fenntartották, akiknek neve később alig maradt fenn. Lévi, Zakeus és az asztalközösségek más szereplői a befogadás egy másik formáját mutatják. Nem tudjuk, tartós személyes barátság alakult-e ki közöttük és Jézus között, de a közös étkezés társadalmi határt bontott le.

Nikodémus és Arimateai József pedig azt mutatják, hogy a kapcsolat olykor rejtett lehet, és csak veszélyhelyzetben válik láthatóvá. Keresztelő János a legnehezebben besorolható szereplők egyike. Valószínűleg előbb hatott Jézusra, mint fordítva. Lehetett mester, vallási előd és párhuzamos mozgalom vezetője. A kapcsolatból később az előfutár és Messiás teológiai

modellje lett.

Júdás pedig minden pozitív kapcsolat ellenképe. Ő bizonyítja, hogy a belső körhöz tartozás sem garantálja a hűséget. Árulása csak azért tragikus, mert előtte kapcsolat volt.

A történeti Jézus emberi világából tehát nem egy romantikus baráti társaság rajzolódik ki. Sokkal inkább olyan hálózat, amelyben bizalom és félreértés, szeretet és konfliktus, hűség és árulás együtt van jelen.

Ez talán közelebb áll a valós emberi kapcsolatokhoz, mint a későbbi szentképek. A történeti bizonyosság szintjei azonban különböznek.

Nagy valószínűséggel történeti személy volt Péter, Jakab, János, Keresztelő János, Mária Magdolna és Jakab, Jézus testvére. Lázár történetisége kevésbé biztos, de a betániai család mögött jó eséllyel lehet valódi hagyomány. Nikodémus kizárólag Jánosból ismert, ezért bizonytalanabb. A szeretett tanítvány mögött valószínűleg történeti személy állhatott, de azonosítása nyitott kérdés.

Az apokrif iratok még kevésbé használhatók közvetlen életrajzi forrásként. Jelentőségük másban rejlik.

Megmutatják, mi lett ezekből az emberekből az emlékezetben. Mária spirituális tanítóvá válik. Tamás titkos tudás őrzőjévé. Jakab kiváltságos kinyilatkoztatás címzettjévé. Péter az intézményes tekintély jelképévé.

A barátságból hagyomány lesz, a hagyományból hatalom. Mindez visszavezet a könyv első kérdéséhez: volt-e Jézusnak magánélete?

Bizonyosan volt, abban az egyszerű értelemben, hogy emberi kapcsolatokat élt meg. Evett másokkal, otthonokba tért be, barátai megbetegedtek, követői cserbenhagyták, emberekhez ragaszkodott és emberek ragaszkodtak hozzá.

A részletek nagy része elveszett. Nem tudjuk, milyen volt Jézus, amikor nem tanított. Nem tudjuk, min nevettek Péterrel. Nem tudjuk, miről beszélgetett Betániában vacsora után. Nem tudjuk, hogy Mária Magdolna milyen szavakkal köszönte meg gyógyulását, vagy mit érzett Jakab és János iránt évekkal az első találkozás után.

Az evangéliumok nem őrizték meg ezeket a pillanatokat. Néhány résen azonban mégis belátunk.

Látunk egy házat Betániában. Egy gyászoló Máriát. Egy vitatkozó Mártát. Egy síró Jézust Lázár sírjánál. Egy Pétert, aki túl sokat ígér, majd megtagadja. Egy Jézust, aki mégis újra feladatot ad neki. Nőket, akik távolról figyelik a keresztet. Mária Magdolnát, aki a sír mellett marad, amikor a többiek már hazamentek.

Ezek a jelenetek nem adnak teljes magánéletrajzot. De talán éppen töredékességük miatt hitelesen emlékeztetnek arra, hogy a teológiai címek mögött emberi kapcsolatok álltak.

Jézust követői később Krisztusnak, Úrnak, Isten Fiának nevezték. Az egyház évszázadokon át dogmákat fogalmazott meg személyéről.

Az evangéliumok azonban megőriztek valami egyszerűbbet is. Voltak emberek, akik befogadták házukba. Voltak, akik vitatkoztak vele. Voltak, akik féltek érte, és voltak, akik féltek tőle. Voltak, akik elárulták vagy megtagadták, mások pedig akkor is mellette maradtak, amikor már halottnak hitték. És voltak olyanok, akikről a hagyomány egyetlen mondatban mindennél többet mondott el: Jézus szerette őket.

Kronológia

A Jézus életére vonatkozó kronológia több ponton bizonytalan. Az evangéliumok nem modern életrajzok, és nem minden eseményt azonos sorrendben közölnek. Az alábbi időrend ezért a történeti kutatásban általánosan elfogadott kereteket követi, de ahol szükséges, jelzi a bizonytalanságot is.

Kr. e. 7-4 körül

Jézus születésének valószínű időszaka. A pontos év nem állapítható meg. Máté Heródes uralkodásának idejére teszi Jézus születését, Heródes pedig Kr. e. 4-ben halt meg.

Kr. e. 1. század vége - Kr. u. 1. század eleje

Jézus gyermek- és ifjúkora Názáretben. Erről a korszakról a kanonikus evangéliumok alig közölnek történetileg használható adatot.

Kr. u. 20-as évek második fele

Keresztelő János fellépése a Jordán vidékén. Bűnbánati keresztséget hirdet, és jelentős követői kör alakul ki körülötte.

Kr. u. 27-29 körül

Jézus megkeresztelkedik Keresztelő Jánosnál. Ez lehetett nyilvános működésének egyik kiindulópontja.

Kr. u. 27-30 körül

Jézus galileai működésének időszaka. Tanítványokat hív maga mellé, kialakul a tizenkettő csoportja, Péter, Jakab és János pedig a források szerint különösen szűk körbe kerülnek.

Ugyanebben az időszakban

Jézus rendszeresen megfordul Kafarnaumban. Péter háza valószínűleg fontos helyszín lehetett működésében.

A galileai működés során

Jézus női követői között megjelenik Mária Magdolna, Johanna, Zsuzsanna és mások. Lukács szerint saját javaikból támogatják a csoportot.

A galileai időszakban

Jézus vámszedőkkel és más társadalmilag vitatott személyekkel vállal asztalközösséget. Lévi/Máté meghívása ehhez a hagyománykörhöz tartozik.

Kr. u. 20-as évek vége-30-as évek eleje

Keresztelő Jánost Heródes Antipász fogságba veti, majd kivégezteti. A pontos időpont vitatott; Josephus Flavius is megemlékezik János haláláról.

Jézus működésének későbbi szakaszában

A szinoptikus hagyomány szerint Péter Jézust Krisztusnak vallja, majd tiltakozik a szenvedés gondolata ellen.

A működés vége felé

A hagyomány a színeváltozás történetéhez Pétert, Jakabot és Jánost kapcsolja, ami belső tanítványi kör emlékére utalhat.

Ismeretlen időpontban, valószínűleg a jeruzsálemi időszakhoz közel

Jézus kapcsolatban áll Márta és Mária háztartásával. Lukács nem nevezi meg a települést, János Betániába helyezi a családot.

A jeruzsálemi végjáték előtt

János evangéliuma szerint Lázár megbetegszik és meghal, majd Jézus feltámasztja. Az esemény csak a negyedik evangéliumban szerepel, történeti megítélése vitatott.

Nem sokkal később

Betániában Mária drága nárdusolajjal megkeni Jézus lábát. A megkenés történetének több változatát őrzik az evangéliumok.

Kr. u. 30 körül, esetleg 33-ban

Jézus utolsó jeruzsálemi tartózkodása. A pontos év vitatott, de a legtöbb rekonstrukció Kr. u. 30 körülre teszi a kereszthalált.

A passió előtti napokban

Jézus Betániában is megszállhatott, miközben napközben Jeruzsálemben tanított.

Az utolsó vacsora

A negyedik evangéliumban itt jelenik meg először egyértelműen „a tanítvány, akit Jézus szeretett”.

Getszemáni-kert

Jézus Pétert, Jakabot és Jánost külön is maga mellé veszi. A tanítványok elalszanak, miközben Jézus gyötrődik.

Jézus elfogása

Júdás közreműködik Jézus elfogásában. A források részletei eltérnek, de maga az árulás hagyománya nagyon korai.

Ugyanezen az éjszakán

Péter háromszor megtagadja, hogy Jézushoz tartozik.

A kereszthalál napján

Mária Magdolna és más női követők jelen vannak a kivégzésnél. János evangéliuma a szeretett tanítványt is a keresztt mellé helyezi.

Jézus halála után

Arimateai József elkéri Pilátustól a holttestet. János szerint Nikodémus is részt vesz a temetés előkészítésében.

A harmadik nap hagyománya szerint

Mária Magdolna és más nők a sírhoz mennek. A húsvéti hagyományok részletei eltérnek, de Mária Magdolna szerepe több forrásban központi.

A húsvéti hagyományokban

Jézus megjelenik Péternek, a tizenkettőnek, Jakabnak és másoknak. János külön történetben Mária Magdolnát teszi a feltámadt Jézussal való személyes találkozás első tanújává.

Kr. u. 30-as évek

A jeruzsálemi közösség kialakul. Péter és Jakab vezető szerepet kap.

Kr. u. 30-as évek második fele - 40-es évek eleje

Pál csatlakozik a Jézus-mozgalomhoz, majd Jeruzsálemben találkozik Kéfással és Jakabbal.

Kr. u. 44 körül

Heródes Agrippa kivégezteti Jakabot, Zebedeus fiát.

Kr. u. 40-60-as évek

Péter, Pál és Jakab tekintélye egyre erősebben meghatározza az ősegyház szerkezetét.

Kr. u. 62 körül

Josephus beszámolója szerint kivégzik Jakabot, „Jézusnak, a Krisztusnak nevezett ember testvérét”.

Kr. u. 60-70 körül

Márk evangéliumának valószínű keletkezési időszaka.

Kr. u. 80-90 körül

Máté és Lukács evangéliumának valószínű keletkezési időszaka.

Kr. u. 90-100 körül

János evangéliumának végső formája valószínűleg ebben az időszakban alakul ki, bár korábbi hagyományokat is tartalmazhat.

1. század vége - 2. század eleje

A szeretett tanítvány alakja egyre erősebben kapcsolódik János nevéhez az egyházi hagyományban.

2. század

Tamás, Mária és más apostoli alakok nevéhez újabb keresztény iratok kapcsolódnak.

2. század második fele

A Mária evangéliumának alaprétege valószínűleg ekkor már létezhetett.

2-3. század

A Tamás evangéliuma, a Fülöp evangéliuma, különféle Jakab-iratok és más apokrif művek kialakulásának fő időszaka.

3-4. század

A Pistis Sophia és más későbbi kopt iratok Mária Magdolna spirituális tekintélyét tovább növelik.

4-6. század

A különböző apostoli alakokhoz kapcsolódó helyi kultuszok és legendák egyre erősebben beépülnek az egyházi hagyományba.

591

Nagy Gergely pápa egyik prédikációja jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a nyugati kereszténység Mária Magdolnát Betániai Máriával és Lukács névtelen bűnös asszonyával azonosítsa.

Középkor

Lázár, Mária Magdolna, Márta, Tamás és más szereplők körül gazdag legendahagyomány alakul ki, amely gyakran már nehezen választható el a bibliai emlékezettől.

Főbb szereplők

Jézus

A könyv középpontjában nem teológiai címként, hanem kapcsolati hálózatának középpontjaként jelenik meg. A források szerint tanítványokat hívott, női és férfi követői voltak, házakba járt vendégként, különböző társadalmi csoportokkal étkezett, és egyes személyekhez különleges közelség fűzte.

Simon Péter / Kéfás

A legfontosabb férfi tanítványok egyike. A belső kör tagja, később az ősegyház egyik vezetője. Kapcsolatát Jézussal bizalom, konfliktus, megtagadás és helyreállítás egyaránt jellemzi.

András

Péter testvére, a legkorábbi meghívott tanítványok egyike. János evangéliuma Keresztelő János körével is összekapcsolja.

Jakab, Zebedeus fia

János testvére, Péterrel és Jánossal együtt a szűk belső kör tagja. Kr. u. 44 körül kivégezték.

János, Zebedeus fia

A belső tanítványi kör egyik tagja. A későbbi hagyomány a szeretett tanítvánnyal és a negyedik evangélium szerzőjével azonosította, de ezt maga az evangélium nem mondja ki.

A szeretett tanítvány

János evangéliumának névtelen szereplője. Az utolsó vacsorán, a kereszt alatt, az üres sírnál és a Tibériás-tónál jelenik meg. Személyazonossága bizonytalan; János apostol, Lázár, János presbiter és egy névtelen jeruzsálemi tanítvány egyaránt felmerült.

Márta

Betániai nő, Mária és Lázár testvére. Lukácsnál vendéglátóként, Jánosnál Jézus egyik legfontosabb női beszélgetőpartnereként jelenik meg. János szerint Jézus szerette.

Betániai Mária

Márta és Lázár testvére. Lukácsnál Jézus lábánál hallgatja tanítását, Jánosnál megkeni Jézus lábát. Nem azonosítható biztosan sem Mária Magdolnával, sem Lukács névtelen bűnös asszonyával.

Lázár

Márta és Mária testvére. János szerint Jézus szerette, halálakor megsiratta, majd feltámasztotta. A szeretett tanítvánnyal való azonosítása érdekes, de nem bizonyítható hipotézis.

Mária Magdolna

Jézus galileai követője, a kereszthalál és temetés egyik fontos tanúja, valamint a húsvéti hagyomány központi szereplője. A kanonikus evangéliumok nem nevezik prostituáltként, és nem állítják róla, hogy Jézus felesége lett volna.

Johanna

Lukács szerint Kúzának, Heródes egyik tisztviselőjének felesége. Jézus női támogatói közé tartozott, és a húsvéti hagyományban is megjelenik.

Zsuzsanna

Jézus női követője Lukács felsorolásában. Életéről további biztos adat nincs.

Keresztelő János

Jézus működésének fontos előzménye. Jézus megkeresztelkedett nála, és történetileg elképzelhető, hogy működésének kezdetén erősen hatott rá.

Lévi / Máté

Vámszedőként meghívott követő. Azonosításuk hagyományos, de nem teljesen problémamentes.

Zakeus

Lukács evangéliumában szereplő jerikói fővámszedő, akinek házában Jézus megszáll. Az asztalközösség és társadalmi befogadás egyik fontos példája.

Nikodémus

Csak János evangéliumában szerepel. Farizeus és zsidó vezető, aki először éjjel keresi fel Jézust, később óvatosan védelmébe veszi, végül részt vesz temetésében.

Arimateai József

Mind a négy evangélium szerint szerepet vállal Jézus temetésében. A hagyomány fokozatosan egyre nyíltabb tanítványként ábrázolja.

Júdás Iskariótes

A tizenkettő tagja, aki közreműködik Jézus elfogásában. Indítékai bizonytalanok; a pénz, politikai csalódás és más motivációk közül egyik sem bizonyítható teljes biztonsággal.

Jakab, Jézus testvére

Jézus családjának tagja, később a jeruzsálemi keresztény közösség vezetője. Pál személyesen ismerte.

Mária, Jézus anyja

A kanonikus hagyományban Jézus családjának legfontosabb alakja. János evangéliuma a kereszttel a szeretett tanítványhoz kapcsolja.

Tamás

A tizenkettő egyik tagja. János evangéliumában különösen erős karaktert kap, később pedig egész apokrif hagyomány épül nevére.

Fülöp

Apostol, aki János evangéliumában több fontos jelenetben megszólal. Nevéhez később apokrif evangélium kapcsolódott.

Pál

Nem volt Jézus földi működésének követője, mégis az egyik legfontosabb apostoli tekintély lett. Saját legitimitását a feltámadt Krisztussal való találkozásra alapozta.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Elsődleges források

Biblia / Újszövetség

Márk evangéliuma. Máté evangéliuma. Lukács evangéliuma. János evangéliuma. Apostolok cselekedetei. Pál első levele a korinthusiakhoz. Pál levele a galatákhoz.

Apokrif és korai keresztény szövegek

Mária evangéliuma. Tamás evangéliuma. Fülöp evangéliuma. A Megváltó párbeszéde. Jakab apokrifonja. Péter evangéliuma. Tamás cselekedetei. Pistis Sophia.

Ókori történeti forrás

Josephus Flavius: *A zsidók története / A zsidók régiségei.*

Történeti Jézus és emlékezet

Dale C. Allison Jr.: Constructing Jesus: Memory, Imagination, and History. Fontos módszertani alapmunka arról, hogyan lehet a történeti Jézus alakját az emlékezet és a későbbi hagyomány rétegein keresztül vizsgálni.

James D. G. Dunn: Jesus Remembered. A Jézus-hagyomány kialakulásának és szóbeli

továbbadásának egyik legfontosabb nagy összefoglalása.

John P. Meier: A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus. Vol. III: Companions and Competitors. Különösen fontos a tizenkettő, a tanítványok, Keresztelő János és Jézus követői szempontjából.

János evangéliuma, Betánia és a szeretett tanítvány

Raymond E. Brown: The Gospel According to John. I-II. A negyedik evangélium egyik klasszikus nagy kommentárja.

Raymond E. Brown: The Community of the Beloved Disciple. A szeretett tanítvány mögött feltételezett közösségi hagyomány egyik legismertebb rekonstrukciója.

Raymond E. Brown: The Death of the Messiah. A passióhagyományok részletes történeti és teológiai elemzése.

Richard Bauckham: Jesus and the Eyewitnesses. A szemtanúi emlékezet, a névhasználat és az evangéliumi hagyomány kialakulásának fontos feldolgozása.

Richard Bauckham: The Testimony of the Beloved Disciple. A szeretett tanítvány személyével,

János evangéliumával és a betániai hagyományokkal kapcsolatos tanulmányok gyűjteménye.

Craig S. Keener: The Gospel of John. I-II. Rendkívül részletes történeti, társadalmi és kulturális kommentár.

Női tanítványok és Mária Magdolna

Richard Bauckham: Gospel Women: Studies of the Named Women in the Gospels. A név szerint szereplő evangéliumi nők, köztük Johanna és más női követők részletes vizsgálata.

Ann Graham Brock: Mary Magdalene, The First Apostle: The Struggle for Authority. Mária Magdolna és Péter későbbi tekintélykonfliktusának fontos feldolgozása.

Karen L. King: The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle. A Mária evangéliumának egyik legfontosabb modern elemzése.

Antti Marjanen: The Woman Jesus Loved: Mary Magdalene in the Nag Hammadi Library and Related Documents. Mária Magdolna szerepe a Nag Hammadi-irodalomban és más apokrif hagyományokban.

Jane Schaberg: The Resurrection of Mary Magdalene: Legends, Apocrypha, and the Christian Testament. Mária Magdolna emlékezetének, feltámadási szerepének és későbbi hagyományainak részletes vizsgálata.

Stephen J. Shoemaker: Mary in Early Christian Faith and Devotion. Elsősorban Jézus anyjának korai keresztény emlékezetével foglalkozik, de hasznos a női szent- és Mária-hagyományok kialakulásának megértéséhez.

Záró megjegyzés a források használatához

A könyvben szereplő történeti állítások bizonyossági foka nem azonos. A több, egymástól részben független korai forrás által alátámasztott adatok erősebb történeti alapot adnak, mint az egyetlen késői evangéliumból vagy apokrif iratból ismert részletek. A könyv ezért tudatosan különbséget tesz a forrásban biztosan szereplő állítás, a történetileg valószínű következtetés és a későbbi egyházi vagy apokrif hagyomány között.

Ez a megkülönböztetés különösen fontos Lázár, a szeretett tanítvány, Mária Magdolna és az apokrif apostoli hagyományok esetében. A cél nem az, hogy minden bizonytalanságot feloldjunk, hanem hogy pontosan megmutassuk, hol ér véget a forrás és hol

kezdődik az értelmezés.

HÁTTÉRGYÁR

Jézus barátai

Kik álltak igazán közel Jézushoz? Az evangéliumok nemcsak a tanítványok körét rajzolják meg, hanem személyes közelségek, hűségek és törések finom hálózata is.

Ez a könyv Péter, Márta, Mária, Lázár, Mária Magdolna és a szeretett tanítvány alakján keresztül vizsgálja, mit tudhatunk Jézus emberi kapcsolatairól, és mit tett hozzá mindehhez a későbbi keresztény emlékezet.

A kötet a kanonikus evangéliumok és az apokrif hagyományok alapján, történeti óvatossággal és közérthető módon mutatja be Jézus barátainak világát.

A borító AI-val készült.

HÁTTÉRGYÁR